

17 666

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YAHTA BİN MAİN'İN

HAYATI

VE

HADİS İLMİNDEKİ YERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ali TOKSARI

Tezi Hazırlayan: Mustafa IŞIK

KAYSERİ-1991

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Kısaltmalar

BİRİNCİ BÖLÜM

Yahya b. Main'in hayatı, tahsili, eserleri

A-HAYATI

1- Adı ve nesebi.....	1
2- Doğumu, memleketi.....	2
3- Âilesi.....	2
4- Vefatı.....	4
5- İtikadî görüşleri.....	6
6- Fıkhi görüşleri.....	8
7- Yahya b. Main'in fıkıh bilgisine misaller.....	12
8- Ahlâkı.....	17
a) Hayat feisefesi.....	17
b) Âile Hayatı.....	19
c) Merhameti ve Allah korkusu.....	20
d) Şaka yapmayı sevmesi.....	20

B-TAHSİL HAYATI

1- Hadis tahsili.....	23
Yahya b.Main'in tahsil hayatı.....	25
Hadis öğrenmek için seyahat ettiği şehirler.....	26
2- İlmî titizliği.....	37
3- Hocaları.....	40
Yakub b. İbrahim (Ebû Yusuf).....	41
Veki b.Cerrah.....	42
Abdurrezzak b. Hemmam.....	43
Abdul'a'lâ b. Müshir.....	43
Muzaffer b. Müdrîk el-Horasânî.....	44
4- Yahya b. Main'den hadis alanlar.....	45
5- Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Main.....	46
6- Öğrencileri.....	49
Abbas b. Muhammed Dûrî.....	50
Abdullah b. Ahmed b. Hanbel.....	51
İbrahim b. Cüneyd el-Huttaif.....	51

C-ESERLERİ

1- Tarih ve İlel.....	53
2- Ma'rifetü'r-Rical.....	57
3- Tarih'u Osman b. Said Darimî.....	60
4- Min Kelamı Ebî Zekeriyya.....	61
5- Sûâlâtü İbnî'l Cüneyd.....	62

İKİNCİ BÖLÜM

Abbasiler Dönemi (İlk yüzyıl)

A- Abbasiler dönemi (Me'mun'a kadar).....	68
1- Ashab-ı hadis.....	72
2- Hadiscilerin düşmanları.....	76
3- Hadis yazdırma (istimlâ) dersleri.....	77
4- Hadis müzâkereleri.....	79
5- Muhaddislerin geçim kaynakları.....	81
Hadis rivayeti için ücret alma veya hadis ticareti.....	82
B- Me'mun sonrası.....	84
Haiku'l Kur'an fikrinin kısa tarihi gelişmesi.....	84
Me'mun ve Mu'tezile.....	85
Me'mun'un Şia taraftarlığı.....	89
Mihne.....	90
Mu'tasım dönemi.....	93
Vasık dönemi.....	94
Yahya b. Main'in mihnedeki durumu.....	95
Mihne'nin cerh-ta'dil kitaplarına etkisi.....	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A- HADİS İLMİNDEKİ YERİ

1- Hadisciliği.....	101
Hadisler hakkında hükmü.....	103

2- Çok hadis yazması.....	104
3- Hadis rivayet metodu.....	106
4- Yahya b. Main ve tashif.....	108
5- Yahya b. Main ve Mürsel.....	110
B- İLEL İLMİNDEKİ YERİ.....	112
Hata yapmak.....	113
Yahya b. Main ve tedlis	116
İhtilât.....	117
C- RİCAL İLMİNDEKİ YERİ.....	118
D- CERH-TA'DİL İLMİNDE OTORİTE OLUŞU.....	122
1- Cerh-ta'dilde metodu.....	123
2- Cerh-ta'dil âlimleri arasındaki yeri	129
3- Cerh elfazı ve Yahya b. Main.....	136
4- Yalancılık.....	139
5- Bid'at.....	142
SONUÇ.....	153
BİBLİYOGRAFYA.....	155-159

Ö N S Ö Z

Hadis usûlü, cerh-ta'dil ve rical kitaplarına bakıldığında sözü dikkate alınan kimseler vardır. Bunlardan biri de Yahya b. Main'dir. Böyle bir muhaddisin hayatı, hangi devirde yaşadığı, hadis ilimlerindeki yerinin tesbiti gerekiyordu. Bu yüzden, kendi çapımızda, ortaya birşeyler koymak istedik. Araştırmaya başlarken, hakkında Türkçe yazılanları aradık. Sahası olduğunu düşündüğümüz "İslâm Ansiklopedi"sinde yer almamıştı. Dilimizde, Yahya b. Main hakkında yazılmış fazla birşeye rastlamadık. Kısacası Yahya b. Main ele alınmamıştı.

Arap ülkelerinde, müellifimiz konusunda derinleşen A. Muhammed Nur Seyf'tir. Müellifimizin en büyük eseri olan Tarih'ini doktora tezi olarak incelemiş, diğer eserlerini de tanıma imkanına kavuşunca, arka arkaya yayınlamıştır. Şüphesiz ilk işimiz suyun gözüne inmek oldu. Onu tanıyabilmek, ip uçları yakalayabilmek için eserlerini tekrar tekrar okuduk. Sonra Bağdat'ta yaşaması, hocalarının ve talebelerinin Bağdat'la ilgisi olması açısından Hatib Bağdadi'nin XIV cildlik Tarih'ini sayfa sayfa tarayıp tesbitlerde bulunduk. Yahya b. Main'in eserlerinden sonra en büyük

kaynağımız Hatib'in eserleri oldu. Ardından rical kitaplarının-başta İbn Main olmak üzere-bizi ilgilendiren maddelerine baktık. Bunu cerh-ta'dil kitapları izledi. Sonra üsûlu hadis kitapları... Bu yelpaze içinde, bizi ilgilendiren bilgileri mümkün mertebe topladık.

İmkânlarımız ölçüsünde, ilk kaynaklara inmek için gayret gösterdik. Böylece anlayabildiğimiz ve anlatabildiğimiz kadarıyla bir Yahya b. Main ortaya çıktı.

Bu çalışmamızı üç bölüm altında inceledik :

Birinci bölümde : Yahya b. Main'in hayatı, tahsili, maddî ve manevî eserleri, itikadî ve fikhî görüşleri, ahlakı ele alındı.

İkinci bölümde : Özellikle muhaddis olması açısından dönemini ele aldık. Eserlerinden ve kendinden gelen rivayetlerden hareketle o devri tanımaya ve tanıtmaya çalıştık. Bir devre damgasını vuran "Mihne"nin, müellifimizle ilgisini inceledik.

Üçüncü bölümde : Yahya b. Main'in hadis ilimlerindeki yerini anlamaya ve anlatmaya çalıştık. Müellifimizin, tarihin karanlıklarına gömülen eserleri bir yana, bize ulaşan eserlerine bile tam ulaşamadan anlatmaya çalıştık. Bu ise imkanlarımız ve çalışmamızın çapıyla ilgilidir. Yine de, baştan beri hadisi, hadis ilimleri olarak ele alan ilk usûl kitapları esas olmak üzere, son devre kadar değişik asırlarda yazılmış fakat kendini isbatlamış eserlerin anlattığı bir Yahya b. Maini tanımaya çalıştık. Derken klasik manada anlaşılan muhaddisden çok, hadis ilimlerinin her dalında sözü olan, özellikle cerh-ta'dil ilminde otorite olan bir Yahya b. Main ortaya çıktı.

Yüksek lisans tezi seviyesine ulaşmaya çalışan bu araştırma şüphesiz ki eksiklerden half değildir. Konunun daha önce ele alınmamış olması tez sebebi olmasının nedeni olmasına rağmen benim ilk çalışmam olması,

çalışmanın imkanlarıyla mütenâsib olup bu kısıtlı imkanlarda ulaşabildiğini kaynaklardan faydalanabilmiş olmam bunun sebepleri arasındadır.

Bundan sonra yapılacak olan araştırmaların, bu çalışmanın tenkid ve sentezini yaparak daha üst seviyelere ulaşacağına inanıyoruz.

Çalışmalarımız sırasında bana rehberlik eden tez danışmanım Doç.Dr.Ali TOKSARI Bey başta olmak üzere yardımlarını esirgemeyen bütün hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

15 Aralık 1998
Mustafa IŞIK

K I S A T M A L A R

b.....	İbn
bkz.....	bakınız
EÜİFD.....	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
H.....	Hicri
M.....	Miladi
m.....	madde
ö.....	ölümü
T.T.....	Tarihu't Turasi'l Arabi (F.Sezgin)
Trc.....	(Hal) Tercemesi
thk.....	Tahkik
v b.....	ve benzeri
v.d.....	ve devamı
v.s.....	ve sâir

BİRİNCİ BÖLÜM
YAHYA BİN MAIN
HAYATI, TAHSİLİ, ESERLERİ

A-HAYATI

(1)ADI, NESEBİ : Kaynaklarda müellifimizin adı : Yahya b. Main B. Avn b. Ziyad b. Bistam b. Abdurrahman El-Murri geçmektedir.(1) Zayıf da olsa, bazı rivayetlerde Yahya b. Main b. Gıyas b. Ziyad b. Avn b. Bistam olarak zikredilmekte (2) ancak doğru olan önceki denmektedir. (3)

Yahya b. Mainin künyesi bütün kaynaklarda Ebû Zekerıyya olarak geçmektedir. İsmine Mürrî nisbeti yapılır. Çeşitli kabilelere bağlı bir kol olan Murri nisbeti burada Gatafan kabilesinedir. (4) Gatafan meşhur bir kabiledir. (5)

Bağdatlı olmasına rağmen Yahya b. Main Arap asıllı değildir. Aslının Serahs'lı (6) olduğu rivayet edilmektedir (7) Kendisine sorulduğunda "Arap değilim fakat arabın mevlâsıyım; (8) demiştir.(9) Yine başka bir rivayette "Cüneyd bin Abdurrahman El-Murri'nin mevlâsıyım" demiştir. (10) Ayrıca kendisi: "Ahmed b. Hanbelî'den daha hayırlı bir insan görmedim, arap olmasıyla bize karşı övünmezdi" (11) derken bizzat kendisi Arap olmayıp muarrep olduğunu ifade etmiştir.

(1) İbn Hibban, Kitabu's Sikat ,IX,262;Hatib, Tarihu Bağdat XIV,177;İbn Asşkir,Tarihu Dımaşk, XIV, 187;İbn Hallikan, Vefeteyât'ül A'yan , VI,139;İbn Hacer,Tehzibüt,Tehzib XI,280; İsmail Paşa,Hediyyetü'l Ârifin,II,514.

(2) Hatib, Tarih, XIV,177; İbn Ebi Yala, Tabakatül Kenâbile, I,402; İbn Hallikan, VI, 142.

(3) İbn Hibban, IX,262; Hatib, Tarih, XIV, 178;İbn Hallikan, VI,142; (İsimlerin okunuşu için bkz. İbn Hallikan, İsmail Paşa Bağdadi.)

(4) Hatib, Tarih, XIV, 177; Sem'ani, El-Ensab V, 570; Dehlevi, Bustan'ül Muhaddisin, 124

(5) Ekr. Semani, IV, 302.

(6) Horasan'da bir şehir, bkz. Hamevi, Mücemül Buldan, II, 351.

(7) İbn Hibban, IX, 272; İbn Azakir, XIV, 190; Zirikli, El-A'lam, IX, 218; İbn Hacer, Tehzib,XI,288

(8) Mevlâ kelimesi için bkz. Aydınî, Abdullah, Hadis Istılahları sözlüğü

(9) Hatib, Tarih, XIV,178

(10) Hatib, Tarih, XIV,178; Bu kişi ize Hişam b. Abdülmelik El-Emevi 'den önceki Horasan valisidir. İbn Hallikan, XIV,172

(11) Hatib, Tarih, IV,414

(2) **DOĞUMU, MEMLEKETİ:** Öğrencisi İbn Muhriz'in ⁽¹²⁾ rivayetine göre, Yahya b. Main H; 158/775'de doğduğunu söylemiştir. ⁽¹³⁾ Yine öğrencilerinden Hüseyin b. Fehm'in ⁽¹⁴⁾ (289/902) rivayetine göre, Abbasi halifesi Ebû Cafer Mansur'un hilafetin'de, H; 158/775 yılının sonunda doğduğunu belirtmiştir. ⁽¹⁵⁾ Ricalle ilgili olarak baktığımız bütün kaynaklar, müellifimizin, söz konusu tarihte doğduğunda ittifak halindedir.

Yahya b Main, Enbar ⁽¹⁶⁾ tarafında, Nikyalıdır. ⁽¹⁷⁾ Nikya, Bağdat'ın Sevad ⁽¹⁸⁾ topraklarında, Enbar yakınında bir köydür. Yahya b. Main oralıdır. ⁽¹⁹⁾

Yine ricalle ilgili olarak baktığımız bütün kaynaklar Bağdat'lı olduğunda ittifak etmişlerdir. ⁽²⁰⁾

(3) **AİLESİ :** a) Babası : Yahya'nın şeceresinden anlaşılacağı üzere, babası MAİN b. AVN'dir. Mesleği Kaynaklarda "Kâtip" olarak geçmektedir. ⁽²¹⁾ İleri gelen kâtiplerden biri olup, Abdullah b. Mâlik'in katibiydi. ⁽²²⁾ Güzel kompozisyonu

(12) Trc. Hatib, Tarih, V, 83

(13) İbn Main, Merife tür-Rical, II, 142

(14) Trc. Hatib, Tarih, VIII, 92; Zehebi, Siyer, XIII, 427

(15) Hatib, Tarih, XIV, 177; İbn Ebi Ye'la, I, 404; İbn Hacer, Tehzib, XI, 287, (Aynı sene Zilhicce ayında,

(16) Enbar, Bağdat'ın batısında. Fırat üzerinde, Bağdat'a 12 fersah uzaklıktadır. Hamevi, I, 257; Semani, V, 520

(17) Hatib, Tarih, XIV, 177; Sema'ani Nekiyyay veya Nekeyay olarak ifade etmektedir. El Ensab, V, 520. Mücem'de, Enbar hakkında "İrânî'lar Firuzşabur derdi. Saffah yeniledi, Hz. Ebubekir zamanında, Halid b. Velid komutanlığında, H. 12/633 de fethedildi." denilmektedir. Hamevi, I, 257

(18) Sevad: Irak'ta, Hz. Ömer zamanında fethedilen topraklara verilen ad. Hamevi, III, 272

(19) Sem'ani, V, 520; Hamevi, V, 301; İbn Hallikan, VI, 143

(20) Mesela: Buhari, Tarihul Kebir, IV-KS 2-307; Hatib, Tarih, XIV, 177; İbn Hibban, IX, 262; İbn Esir, VII, 40; Sem'ani V, 570; Zirikli, IX, 218; Dehlevi, 124

(21) Hatib, Tarih, XIV, 178; Sem'ani, V, 520; İbn Hallikan, VI, 139

(22) Sem'ani, V, 520; İbn Hallikan, VI, 139; Zehebi, Tezkire tül-Huffaz, II, 430; Dehlevi, 124

(İnşâ kabiliyeti) vardı. (23) En son REY'e harac memuru oldu ve bu görevdeyken öldü. (24)

Yahya'dan, niçin saçına kına yakmadığı sorulunca, babasının saçına kına yakınca sıkıntıyla karşılaşmış olduğunu gördüğü için, yeminle kına yakmayacağını söylemiştir. (25) Bu ifadeden anlaşılacağı gibi, babasının saçları ağarmış olup; öldüğünde bir hayli yaşlıydı.

Öldüğünde, Yahya'ya bir milyondan fazla dirhem bıraktığından (26) zengin sayılırdı.

(27) Annesinin adının ne olduğu, kardeşlerinin bulunup bulunmadığına rastlamadık. (28)

b) Çocukları : Künyesinin Ebû Zekeriyya olması, bu isimli bir oğlunun olduğunu ortaya koymaktadır.

Kendisi 2,5 yaşında bir oğlu, 25 yaşında bir kızı olduğunu; oğluna birşey almak istediğinde, aynı değerde birşeyi de kızına aldığını, bu durumun "Çocuklarınız arasında eşit davranın, hatta öperken bile" (29) hadisinden kaynaklandığını söylemiştir. (30)

Ayrıca İbn Muhriz, Yahya b. Main'i, bir oğlunun cenazesini kılarken gördüğünü, bu namazda dört defa tekbir aldığını söylemiştir. (31)

(23) Dehlevi, 124

(24) Hatib, Tarih, XIV,178, İbn Ebi Ya'la, I,405; İbn Hallikan, VI,139; Zehebi, Tezkire, II, 430

(25) İbn Main, Ma'rife, I,238

(26) Hatib, Tarih, XIV, 178; Semari, V, 570; İbn Hallikan, VI, 139; Zehebi, II, 430. (Semari'de 1.500.000 geçerken, diğerlerinde 1.050.000 dirhem geçmektedir.)

(27) Dehlevi, 124

(28) Ancak Bağdat'ta yaşlı bir katip, kendisinin, Yahya'nın amcasının oğlu olduğunu söylüyor. (Hatib, Tarih, XIV, 178) Ayrıca İshak b. Abdullah, yiğeni olarak veriliyor.

(29) Suyuti, Camius-Sağir II, 13. (Suyutî, zayıf olduğunu belirtmektedir.)

(30) İbn Main, Ma'rife II, 19

(31) İbn Main, Ma'rife, II, 233

(4) VEFATI

(a) **ÖLÜMÜ VE YAŞI** :Yahya b. Main'in H : 233/848'de vefat ettiğinde bütün kaynaklar müttefiktir. (32) Ancak ay ve gününde bazı görüş ayrılıkları mevcuttur. Bu konuda en erken bilgi, öğrencisi Abbas bin Muhammed Ed-Durî tarafından verilmektedir; "Hac günlerinde, haccetmeden önce, H : 233/847 (33) Buhari, ise Zilka'de ayında öldüğünü yazmaktadır. (34)

"Haccetmeden önce" kaydından sonra geniş bilgi Hatib Bağdadi tarafından verilmektedir. Ona göre, Zilkade'nin son haftasında ölmüştür. (35)

Bağdatlı olduğu için, hac yolu Medine'den geçmektedir. "Yahya b. Main, Medine üzerinden hac için Mekke'ye gider sonra Medine'ye dönerdi. Son haccında, Medine'den Mekke'ye yola çıkacağı sırada, rüyasında bir sesin "Benimle mücâvir olmak istemiyor musun? dediğini duydu. (36) Alelacele Medine'ye döndü, üç gün sonra da orada öldü. (37) diye rivayet edilmektedir.

(32) Buhari, IV,KS 2,307; İbn Hibban, IX,262; Hakim, Ma'rifetü Ulumil-Hadis, 207; Hatib, Tarih, XIV, 287; İbn Esir, VII, 40; İbn Asakir, XIV, 190; İbn Hallikan, VI, 141; İbn Hacer, Tehzib, XI,287

(33) İbn Main, Tarih ve İlel, III, 68; Hatib, Tarih, XIV, 187; İbn Hacer, Tehzib, XI, 287

(34) Buhari, IV-KS 2-307

(35) Hatib, Tarih, XIV, 187; İbn Ebi Ya'la, VI,141; Zehebi, Tezkire, II, 431; İbn Hallikan'ın Hatib'e yaptığı itiraz bir kısır döngüden ibarettir. Yahya b. Main'in tarihini tahkik eden M. Nur Seyf'in te'villerine de gerek yoktur. İbn Hallikan, Hatibin esas görüşünden haberdardır. (Bkz. Seyf, Nur Muhammed, Yahya b. Main ve Kitabuh u et-Tarih ve'l ilel, I, 27) Hatib, ricalden birinin doğumu H: 233'de, yani Yahya b. Main'in öldüğü sene diyerek adets tarih düşürmektedir. (Hatib, Tarih, III,311)

(36) Bu sesin Peygamber efendimizin ruhaniyeti olduğu ve kendisine iltifat ettiği kanaatine vardı. (Dehlevi, 125)

(37) Hatib, Tarih, XIV, 185; İbn Hallikan, VI, 141; Dehlevi, 125

Öğrencisi Abbas b. Muhammed Ed-Dûri, 77 yaşında öldüğünü söylemekteyse de (38) 75 yaşında öldüğü anlaşılmaktadır. (39) Hatib, 75'i bitirip, 76 yaşına girdiği görüşündedir. (40)

(b) CENAZE TÖRENİ :Yahya b. Main, canını (41) ve malını hadis yolunda tüketmiştir. (42) Allah Rasûlünün ; "Sözümü işiten, anlayan ve işittiği gibi başkalarına aktaranın Allah yüzünü ak etsin." (43) şeklindeki duasına mazhar olmuştur. Hacca giderken, Medine'de, bir cuma gecesi (44) ölmüştür. Medine'ye gelmesiyle ölmesini halkın duyması bir olmuştur. Halk toplanmış, Haşimoğulları "Allah elçisinin tenesir tahtasını çıkaralım. " deyince , çoğunun hoşuna gitmemiş; ileri-geri konuşanlar olmuştur. Neticede Haşimoğulları : "Biz bu konuda söz sahibiyiz. O buna layıktı." dediler. Yıkandı. (45)

Hicbir muhaddise nasip olmayan, Allah rasûlünün tenesir tahtasında yıkanması konusunda kaynaklar ittifak halindedir. (46) Medine valisi İbrahim b. Münzir El-Hizamî bir konuşma yaptı. Namazını kıldırıldı. Ardından defalarca namazı kılındı. (47) Cenazesi çok kalabalıktı. İnsanlar ağlıyordu. (48) Cennet üi Bakî mezarlığına gömüldü. (49)

(38) Dipnot 3'deki kaynaklar.

(39) İbn Hallikan VI, 141-142

(40) Hatib, Tarih, XIV, 187;

(41) İbn Hibban, IX, 262

(42) Hatib, Tarih, XIV, 178; Sem'ani, V, 570; Zehebi, Siyer, XI,77; Zirikli, IX,218

(43) İbn Ebi Hatim, El-Cerh'u vet Ta'dil, I,8; Ebu Davud İlim, 10; Tirmizi, İlm, 7; İbn Mâce, Mukaddime, 18, Menasik 76; Darimi, Mukaddime 24; İbn Hanbel,I,427; III, 225; IV, 80; V, 183

(44) İbni Azâkir Cumartesi günü demektedir ki bir hilaf yoktur. (İbn Asakir, XIV,190)

(45) Zehebi, Siyer, XI, 287;

(46) Bkz. İbn Main, Tarih, III, 68 ; İbn Ebi Hatim, I, 317; Hatib, Tarih, XIV 186; İbn Ebi Ya'la, I, 406; İbn Asakir, XIV, 191; Zehebi, Siyer, XI, 90; İbn Hacer, Tehzib, XI, 287

(47) Enes b. Malik'den kılınabileceği rivayeti için bkz. İbn Main, Tarih,IV, 343

(48) İbn Ebi Hatim, I, 317

(49) Hatib, Tarih, XIV, 187; İbn Ebi Ya'la; I, 406

Yahya b. Main, çok sevdiği Medine' de (50) ölmüş, Allah Rasûlünün rüyasında "Benimle mücavir olmak istemez misin? (51) sorusuna hareketiyle "evet" cevabını vermiştir.

Vali, yaptığı konuşmada, "Kim Allah rasûlünün hadislerini güvenilir hale getiren adamın cenazesinde bulunmak istiyorsa, buyursun (52) "demıştır. Yine cenazesi esnasında bir tellalın ; "Bu cenaze, Allah rasûlünün hadislerinden yalanı savan adamındır!" diye ünlediği rivayet edilir (53) Bir adamın, ashabıyla birlikte Allah rasûlünü cenazede gördüğü; niçin geldiklerini sorunca; "Şu adamın cenazesini kılmak için geldim. Çünkü o hadislerimi yalandan korurdu." dediği söylenir. (54) Bu rivayet doğru olmasa bile, birilerinin onu böyle bir şeye layık gördüğünü ifade etme açısından kayda değer.

Ölümünden sonra kendisine birçok mersiye yazılmıştır. (55) Ölümünden sonra, onu rüyada görüp : Rabbin sana nasıl davrandı? sorusuna : Bana pekçok ihsanda bulundu. 300 huri ile evlendirdi. İnsanlar arasında beni farklı kıldı. (56) Neye kavuştuksak, hadis yüzünden.... (57) dediği rivayet edilir.

(5) İTİKADİ GÖRÜŞLERİ

(50) İbn Main, Ma'rife, II, 29, 62,121

(51) Hatib, Tarihü, XIV, 185 ; Sem'ani, V, 271; İbn Hallikan, VI, 141

(52) Hatib, Tarihü, XIV, 186.

(53) İbn Hacer, Tehzib, XI, 287

(54) İbn Ebi Hatim, I, 317; Hatib, Tarih, XIV, 186

(55) İbn Ebi Hatim, I,317'de, Ebu Hatim'in haberine göre, Süleyman bin Mâbed, 23 beyitlik bir mersiye yazmıştır. Metnini rivayet ettiği bu mersiyede, ölümü üzerine üzüntülerini dile getirmekte; bundan sonra kime soru soracağız? Çobansız sürü gibi olduk, sen ölünce hadis de kefeninle birlikte gömüldü v.b. sözler söylemiştir. Ayrıca bkz. Hatib, XIV, 186; İbn Hallikan, VI, 142; İbn Hacer, Tehzib, XI, 288

(56) Hatib, Tarih, XIV, 187; İbn Abdilber, Cami'u Beyan'il-ilm, I,47; İbn Ebi Ya'la; I,406; Zehebi, Siyer, XI, 91; İbn Hacer, Tehzib, XI, 288.

(57) Salih kişilerin rüyaları hk. da Hatib, Şeref u Ashabil-Hadis; 110'da bir bölüm açmıştır. Bu konuda Buhari ve Müslimin rüya konularında rivayetler vardır.

Yahya b. Main, Abbasilerin ilk yüzyılında yaşadı. Bu dönem gelişme ve dışa açılmaların en fazla olduğu bir dönemdir. Birtakım itikadi görüşler geçmişten gelirken bir kısmı yeni olarak ortaya çıktı. Bir kısmı dışardan girerken, içerdeki görüşlerden parçalara ayrılanlar oldu. Şia ve kolları, Mürcie, Kaderiyye, Cehmiyye, özellikle Mütezile.

Bütün bu görüş ve itikadi mezhepler karşısında Kitap ve sünnet çizgisinden ayrılmayan müellifimizin itikadını kendisinden gelen rivayetlerden çıkarmaya çalışacağız. Bu görüş daha sonra "Ehl-i Sünnet" olarak kendini kabul ettiren görüştür. Kendisi de bu tabiri kullanır.

"İman, İslam'dan başkadır. İman amel, islam sözdür. (58) İman artar ve eksilir, çoğalır ve azalır. (59) kişinin "İnşallah ben mümi'nim" demesinde sakınca görmez. Bu sözün "ehli sünnet" in sözü olduğunu söyler. Amr b. As'ın, Muaviye'nin, Haccac'ın imanı Ebû Bekir'in imanı gibi demeyi kesinlikle uygun görmez. Hatta Ali'nin imanı bunların imanı gibi demeyi bile (60) kabul etmez.

"Rasûl (s.a.s.) den sonra bu ümmetin en hayırlısı Ebû Bekirdir. Sonra Ömer, Osman, Ali. Sözümüz ve mezhebimiz budur". (61) diyerek yoruma mahal bırakmaz, Dört halife arasında ayırım yapmayı kınamaz fakat kendisi Osman'ı Ali'ye üstün tutar. Ali'yi Osman'a üstün tutanları Şif olarak değerlendirir. (62)

İlk üçüne selam eden, hepsine selam edenleri "Ehl-i Sünnet" görür, Osman'dan sonra (Ali demeyip) susanlar hakkında ağır sözler söylediği rivayet edilir. (63)

O günün tartışılan itikadi konularından, mütezile'nin belli-başlı görüşlerinden biri olan "Rü'yetullah" konusunda ise ehli sünnetten farklı bir görüşü yoktur.

(58) İbn Main, Tarih, III, 464

(59) İbn Main, Tarih, III, 463; IV, 391; İbn Hacer, Tehzib, XI, 282.

(60) İbn Main, Ma'rife I, 162

(61) İbn Main, Tarih, III, 335

(62) İbn Main, Ma'rife I, 159; Tarih, III, 465

(63) İbni Abdber, Cami, II, 186

Adamın biri kendisine sorar : Kıyamet gününde Rabbimizi görür müyüz? -Evet, görürüz.

-Allah, "Gözler onu göremez fakat o gözleri görür" (64) buyurmuyor mu?

- "O, bu dünyadadır fakat ahiretde görür." cevabını vermiştir. Ru'yetullah konusundaki hadisler sorulunca, değişik tariklerden Ebû Hureyre'ye ulaşan hadisler okunmuş ve rivayetlerin sahih olduğunu söylemiştir. (65)

Mezhebine davet eden bidatçı, diğer bidatçılardan ona göre farklıdır. Davet eden Kaderi'nin, ilk üç halifeye küfreden Rafizi'nin arkasında namaz kılmayacağını belirtir. (66)

Ömrünün sonlarında karşılaştığı "mihne" konusunda kendisine en yakın olan, uzun süre beraber olduğu, Abbas b. Muhammed Duri, Yahya b. Main'in: Kur'anın mahlûk olmadığı, Allah'ın kelamı olduğu sözünü defalarca duyduğunu rivayet eder. (67) Bu sözü doğrulayan unsurları "Mihne" konusunu ayrıca işlerken göreceğiz. Nitekim Ahmet b. Hanbel'in

(5: 241/855) mihne sonrası Yahya b. Main'den hadis yazmayı uygun görmediği rivayetini kabul etmeyen Zehebi, Yahya'nın yaptığını "Takiyye" olarak nitelendirir. (68)

Kısaca Yahya b. Main'in itikadi görüşleri "ehl-i sünnet" görüşüdür.

(6) FIKHİ GÖRÜŞLERİ

Yahya b. Main, mezheplerin teşekkül ettiği bir dönemde yaşamıştır. Ebû Hanife ve İmam Malik şeyhlerinin şeyhi durumundadır. Ebû Yûsuf şeyhidir. Bu kişilerin Abbasilerin ilk yüzyılında halifelere, özellikle Harun Reşid'e etkileri

(64) En'am: 103

(65) İbn Main, Marife, II, 73 Bkz. Koçyiğit, Talat Hadiscilerle Kelamcılar Arasında Münakaşalar, 172-184

(66) İbn Main, Tarih, III, 466

(67) İbn Main, Tarih, III, 335;

(68) Zehebi, Siyer, XI, 87.

bilinen bir gerçektir. Ebû Yusuf, ilk defa kurulan "Kadıml-kudât" kurumunun başındadır. Devletin resmen yazdırdığı kitap "Kitab ul-Harac" onun eseridir. Ahmed b. Hanbel en yakın arkadaşıdır. Şafî (204/819) çağdaşdır.

Hadis ve fıkıhın birbirinden ayrılmadığı bir dönemde, hadis bilmeyen fakihin olamayacağı gerçeğinden hareket edecek olursak, Yahya b. Main gibi bir kişiyi sadece muhaddis veya fakih diye ayırmak imkansız olur. Yahya b. Main'in akranı ve yakın arkadaşı Ahmed b. Hanbel aynı zamanda bir mezhep imamıdır. Diğer mezhep imamlarının herbiri hadiste söz sahibi kişilerdir. (69) Fıkhî görüşlerini bölüm bölüm incelerken göreceğiz ki pek çok fıkhî meselede gerek şeyhlerinden, gerekse kendi görüşü olarak hüküm vermiştir. Sadece "Tarih"inde geçen fıkhî meseleler derlenince bir cildlik kitap ölçüsünü bulmuştur. (70)

Allah elçisi "Nice kimseler vardır ki söz kendilerine ulaşır, fakat sözü ulaştırandan daha iyi anlarlar." (71) buyurmakla hadisi taşıyanla, dinleyip hüküm çıkaranın ayrı olabileceğine işaret etmiştir. Bu konuda "Her fakih muhaddisdir fakat her muhaddis fakih değildir." demek mümkündür. Nitekim kahramanlarından biri müellifimiz olan şu olay bu konuda, az da olsa, ipucu vermektedir.

Yahya b. Main, Züheyr b. Harb (Ö:234/848) ve Halef b. Salim (Ö:231/845) in aralarında bulunduğu bir mecliste hadis müzakeresi yapılmaktadır. Oradan geçen, mesleği cenaze yıkamak olan bir kadın bunların hadisle uğraştığını görünce, kendini ilgilendiren bir soru aklına gelir, sorar: "Hayızlı kadın cenaze yıkayabilir mi?" Herkes birbirine bakar, kimse cevap veremez. O sırada uzaktan Ebû Sevr diye bilinen İbrahim b. Halid (240/854) (72) görünür. "Şu gelene sor" derler. Kadın ona sorar. "Evet yıkayabilir. Hz. Aişe, Allah Rasûlünün saçlarını,

(69) Bkz : Avvame Muhammed (İmamların Fıkhî İhtilâflarında Hadislerin rolü) adlı eser.

(70) Bkz : Seyf, I, 210 (Ek 4)

(71) Buhari, ilim, 9; Hac, 132; Edahi, 5; Fiten 7; Tevhid, 34; Müslim, Kıyamei 29; Tirmizi, ilim, 7; İbn Mace, Mukaddime, 18; Darimi, Mukaddime, 24; Menasik, 82; Hanbel, I, 5, 37, 39, 45, 49, 5.

(72) Zehebi, Tezkire, II, 87; Mizanü'l-İ'tidal, I, 15

hayızlı olduğu halde taramıştır. Dirinin saçını tarayınca ölününki neden taranmasın". der. Müzakere yapanlar bunu duyunca ilgili hadisleri rivayet etmeye başlarlar. Kadın "Şimdiye kadar nerdeydiniz?" demekten kendini alamaz. (73)

Hadisde "Seyyidü'l Huffaz" (74) olan, herkez hakkında konuştuğu için cerh-ta'dili rical kitaplarını dolduran bir imamın mutlaka bir mezhebe bağlı olması gerekir mi? Şimdi bu sorunun cevabını arayacağız.

İlmin şeyhden talebeye aktarıldığı dönemde, şeyhlerinden aldığı fikirlerle kendi görüşlerini ayırma konusunda elimizdeki tek imkan "senette şeyhin zikredilip-edilmemiş olması"dır. Bu ise, sorunun sorulduğu zaman, mekan ve psikolojiyle ilgilidir. Şeyhi Yahya b Said El-Kattan (Ö:189/905) dan rivayet ettiği şu ibare konuya açıklık getirmektedir. "Vallahi, ne yalan söyleyelim. Belki Ebû Hanife'nin görüşünü duyduk, hoşumuza gitti, aldık." (75) Çok sevdiği şeyhi Veki b. Cerrah'in (Ö:197/812) Ebû Hanife'nin görüşüyle fetva verdiğini söyler. (76)

Malik b Enes'ten gelen bir hadisteki görüşün, Ebû Hanife'nin görüşüne uygun olduğunu söyler. (77) Şeyhleri sayesinde Ebû Hanife hakkında söz etmiş, "Fıkıh, Ebû Hanife'nin Fıkıhıdır" demiştir. (78) Ahmet b. Hanbel, Ali b. El-Medini (Ö: 234/848) gibi muhaddislerin bulunduğu bir hadis meclisinde müzakere yapılırken "en güzel sened" zikredilmeye başlanır. Müellifimizin senedi : "A'meş, İbrahim, Alkame, Abdullahtır." (79) Bu sened zinciri ise Hanefi mezhebinin itibar ettiği bir tariktir. Yahya b. Main'in fıkhıta Hanefî gözükmesi biraz da şeyhlerinden kaynaklanmaktadır.

(73) Ramehürmuzi, El-Muhaddisul-Fazıl, 249; Naim, Ahmed, Tecrid-i Sarih Mukaddimesi, I,11.

(74) Zehebi, Tezkire, II, 429

(75) İbn Main, Tarih, II, 607; IV,283, Ma'rife, II, 38

(76) İbn Abdilber, Cami, II, 148

(77) İbn Main, Tarih, II, 546

(78) İbn Main, Min Kelamı Ebi Zekeriyya, 121; İbn Hallikan, V, 409

(79) Hakim, 54.

Bütün ilimlerin hadisten doğduğu göz önüne alınır, "ilim" sözünün hadisle aynı manaya geldiği düşünülürse ⁽⁸⁰⁾ imam olan bir muhaddisin mutlaka bir mezhebe bağlı olması gerekir mi? Biz, gerekmediğini düşünüyor, hadis bilgisinin kendi fıkhına yetip de arttığı fikrindeyiz. Eserlerinden derleyeceğimiz görüşler bizi bu düşünceye sevketmektedir.

Öğrencisi Duri'nin dediğine göre "Hadis, fıkıh, zühd v.b. konularda Süfyan-ı Sevri (Ö:161/778) ye kimseyi üstün tutmazdı. ⁽⁸¹⁾ Ehl-i hadisten biri olarak Ebû Hanife'nin Ehl-i Rey olduğunu ⁽⁸²⁾ belirtmiş, ehl-i hadisin ileri gittiği, Ebû Hanife ve ashabına düşman gibi davrandıklarını ifade etmiştir. ⁽⁸³⁾ İlle de bir mezhepten saymak gerekirse; kendinden gelen rivayetlere göre; kiraette imam Hamza (Ö : 156/773) ⁽⁸⁴⁾ Fıkıh'ta Ebû Hanife'dir. ⁽⁸⁵⁾ İmam Zehebi, "Fer'i meselelerde Hanefi idi." ⁽⁸⁶⁾ demektedir. Taşköprüzâde, Hanefi fukahasını sayarken, imameyn'den sonra Abdullah b. Mübarek (Ö: 181/797), Veki b. Cerrah, Hafs b. Gıyas (Ö195/811) Yahya b. Zekerıyya b. ebi Zaide (Ö:184/800) v.b kimseleri sayar ki ⁽⁸⁷⁾ herbiri müellifimizin şeyhleridir. "İnsanlara öyle yetiştim." ⁽⁸⁸⁾ derken de şeyhlerinin genellikle Hanefi olduklarını ifade etmiş olmalıdır.

Ona göre kitap ve sünnet birşeyi ortaya koyuyorsa başka şey aramaya gerek yoktur. Kocasını ölen kadın, iddetinin yarısını tamamlayınca haccedebilir mi?

diye sorulur. "Hayır, bitmedikçe yapamaz" der. Soran adam çıkış yolu ararcasına : Bu konuda ruhsat yok mu? deyince, Yahya : Hayır! Allah'ın kitabı

(80) İki asır sonra yazılan eserlerde bile öyledir. El-Kifâye fi İlmî-Rivaye, Cami u Beyânü'l-ilm' de ilim sözü hadisle özdeğtir.

(81) İbn Main, Tarih, III, 96 Hadisde Emir'ul mü'minin der. Hatib, Kifaye, 361

(82) İbn Abdilber, Cami, II, 148; El-İntika, 127

(83) İbn Main, Tarih, III, 480

(84) Trc. bkz : Karakalıc, Celaleddin. Tecvid ilmi, 186

(85) İbn Main, Ma'rife I, 155; Hatib, Tarih, II, 180; XIV, 259

(86) Zehebi, Siyer, XI, 88

(87) Taşköprüzâde Miftahu's Saâde, II, 234-256

(88) İbn Hallikan, V, 409

böyle haber veriyor. Resûl(s.a.s) in hadisi böyle. Geriye ne kaldı?! (89) Kendisine sorulur:

- "100 bin hadis bilen fetva verebilir mi? -Hayır.
 -200 bin hadis bilen fetva verebilir mi? -Hayır.
 -300 bin hadis bilen fetva verebilir mi? -Hayır.
 -500 bin hadis bilen fetva verebilir mi? -Umarım."(90)

demıştır. Ona göre fetva vermek çok ciddi bir iş gözükmektedir. Sorulan bazı fıkhî soruları bilmediği şeklinde de rivayetler bulunmaktadır. Birinde "ehline sorun" demıştır. (91) Bize göre bu söz Yahya'nın tenkidini değil, tebrikini gerektirir. Sorunun sorulduğu ortam ve psikoloji belli değildir. Sonra, bilmediğini söylemiş olmakla birlikte "İşi ehline bırakmak" İslâmın prensiplerinden biridir. Nitekim Ahmed b. Hanbel kendisine sorulan bazı soruları Yahya b. Main'e havâle etmiştir. (92)

YAHYA BİN MAIN'İN FIKİH BİLGİSİNE MİSALLER :

Hâkim, hadis ilimlerinin bir bölümü olarak, Fıkh'ul-Hadisi de zikreder; Abdurrahman El-Evzaî (Ö:161/778), Abdullah b. Mübarek, Yahya b. Said El-Kattan, Abdurrahman b. Mehdi (Ö:198/813), Ahmed b. Hanbel gibi kimseleri saydıktan sonra Yahya b. Main'i de zikreder, fetvalarından misaller verir. (93) Bu kişilerin sırasında sayılması bile müellifimizin fıkhî bilgisi için yeterli delil sayılmalıdır. Sıralamayı fıkhî bablarına göre yapıyoruz.

(89) İbn Main, Me'rife, I, 169

(90) Hatib, Cami, II, 174

(91) İbn Abdilber, Cami, II, 160

(92) Hatib, Tarih, XIV, 179; İbn Ebi Ya'le I,405; İbn Hacer, Tehzib, XI, 285

(93) Hskim, 63-70

TAHARET : Kuyuya kuş düşer ölürse, su çok olup, suyun tadı ve kokusu değişmedikçe birşey olmaz.⁽⁹⁴⁾ Etrafında hayvan pisliği olan kuyuya yağmur v.b. sularla bu pislikler sızarsa sakıncası yoktur. Şeyhi İsmail b. Uleyye de (Ö193/809) öyle fetva vermiştir. ⁽⁹⁵⁾ İnsan pisliği olursa kerih görür ⁽⁹⁶⁾

Bir defasında, toplandığı zaman iki cerre olacak kadar durgun suda abdest alarak namaz kılmıştır. ⁽⁹⁷⁾ Bir seferinde abdest alırken uzuvlarını iki kere yıkamıştır. ⁽⁹⁸⁾ Ayağını meshederken el parmaklarını açmadan meshetmiştir. ⁽⁹⁹⁾ Tenâsül uzvuna dokunmaktan dolayı abdest bozulmaz. ⁽¹⁰⁰⁾ Deve etinden dolayı abdest tazelemek gerekmez. ⁽¹⁰¹⁾ Koltuk altı kılları yolunurken kan çıkmadıkça abdest gerekmez ancak suyla meshedilir. ⁽¹⁰²⁾ Hacamat yaptıran ilgili yeri yıkar ve abdest alır. ⁽¹⁰³⁾ Sarığa meshetmek caiz değildir. ⁽¹⁰⁴⁾ Şeyhlerinden rivayet ettiğine göre, abdest sırasında başını meshetmeyi unutan sadece başını mesheder, yeniden abdest alması gerekmez. ⁽¹⁰⁵⁾

NAMAZ : Namazın başında, rukûya eğilirken, kalkarken ellerini kaldırır, ⁽¹⁰⁶⁾ Kaldırmayana bir şey gerekmez. ⁽¹⁰⁷⁾ İmama uyan içinden okursa iyi olur,

(94) İbn. Main, Tarih, IV, 240; Ma'rife, I, 169

(95) İbn. Main, Tarih, IV, 396

(96) İbn. Main, Tarih, IV, 240

(97) İbn Main, Ma'rife I, 163

(98) İbn Main, Ma'rife II, 238

(99) İbn Main, Ma'rife, I, 154

(100) İbn Main, Tarih, III, 464

(101) İbn Main, Tarih, III, 464

(102) İbn Main, Ma'rife, I, 169

(103) İbn Main, Ma'rife, I, 169 (Tarih III, 234'de yıkamak yeterlidir.)

(104) İbn Main, Tarih, IV, 232

(105) İbn Main, Tarih, III, 123

(106) İbn Main, Ma'rife, II, 43

(107) İbn Main, Ma'rife, I, 160

okumasa da namazı caizdir. (108) Fakat kendisi okumamayı tercih eder. (109) Sağına-soluna selam verirken "Esselâmu aleykum ve Rahmetullah" der. (110) Safın ardında, tek başına kılanın, namazını iade etmesi gerekir. (111) Öğlenin iki rekatına yetişen fatiha ve zamm-ı sureyi okur. (112) Cünüp ve abdestsiz cemaatle namaz kılan, namazını iade eder, ötekilere gerekmez. (113) Elbisesinde bir damla kan olan namazını iade etmez; iki damla kan gören iade eder. (114) Sabah namazının sünneti geçince kaza edilir. Camiye gelen-rukûya varılmamışsa-imama uyar. Sünneti güneş doğmadan kaza etse olur fakat güneş doğduktan sonra kılması daha iyidir. (115)

Oturarak namaz kıldıran imama uymayı sevmez. Başka imamın arkasında namaz kılmalıdır. (116)

Mezhebine çağırın kaderinin, Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a söven rafizinin arkasında namaz kılmayacağını söyler. (117) Cumadan sonra dört rekat sünnet kılar. (118) İmam hutbedeyken dilenci birşey ister, o da verir. (120)

Bayram namazından önce ve sonra birşey kılmaz. Her tekbirde ellerini kaldırır, iki tekbir arasında (Hamdenillillah) der. (121) Teravih arasında namaz kılınmasında sakınca görmez (122) Her gece vitri üç rekat kılar. I. rekatta A'la, II. rekatta Kafirûn, III. rekatta İhlas suresini okur. Sadece Ramazan ayının ikinci

(108) İbn Main, Ma'rife, I, 160; Tarih, III, 462

(109) İbn Main, Ma'rife, I, 156; Min Kelamı Ebi Zekerriya, 121

(110) İbn Main, Ma'rife, II, 43

(111) İbn Main, Tarih, III, 476; Zehebi, Siyer, XI, 93

(112) İbn Main, Tarih, III, 475

(113) İbn Main, Tarih, III, 476; Zehebi, Siyer, XI, 93

(114) İbn Main, Tarih, III, 234.

(115) İbn Main, Tarih, III, 475

(116) İbn Main, Tarih, III, 463

(117) İbn Main, Tarih, III, 466

(118) İbn Main, Tarih, III, 462.

(120) İbn Main, Tarih, III, 179.

(121) İbn Main, Tarih, III, 464.

(122) İbn Main, Tarih, III, 564.

yarısında kunut okur, tekbir alır. (123) Vitriini unutan kaza eder. (124) Tek rekatlı nafiileyi kerih görür. (125) Gündüz nafiilesini dört rekak kılar. (126)

ZEKAT VE SADAKA : Zekat, vakti dolmadan verilebilir. (127) Fitrenin kendi cinsinden verilmesi esastır; kıymeti de verilebilir. (128) Gümüştten verilebilir. (129) Yakınına veya tanıdığına fitre vermek arasında fark yoktur. (130) Fitrenin hepsi bir kişiye verilebilir. (131) Gazaya gidene verilen para artarsa, sahibine geri verilirse iyi olur. (132)

HACC : Kadın mahremi olmadan seferi yola çıkamaz. (133) Kocası ölmüş, iddetinin yarısını tamamlamış olsa da, hac edemez. (134) Mekke'ye ihramlı girilir. (135) " İhra mından çık da keffaret öde" diyenin sözünü dinlememiştir. (136) Hac çeşitlerinden Haccı ifradı tercih eder. (137)

CİHAD : Düşman ülkesine giren, vahşi eşek, şahin, kartal ele geçiren bunları ganimete katar. O kişi komutandan izinsiz olarak girse, eline birşeyler geçirse

(123) İbn Main, Tarih, IV, 224.

(124) İbn Main, Tarih, III, 475; Zehabi, Siyer, XI, 93.

(125) İbn Main, Tarih, III, 465.

(126) İbn Main, Tarih, III, 462. Ayrıca bkz. III, 360, 463, 465

(127) İbn Main, Ma'rife I, 170.

(128) İbn Main, Ma'rife I, II, 20.

(129) İbn Main, Tarih, III, 476, 564; Ma'rife I, 170

(130) İbn Main, Ma'rife I, I, 169; Zehabi, Siyer, XI, 93

(131) İbn Main, Ma'rife I, I, 170.

(132) İbn Main, Ma'rife I, I, 169.

(133) İbn Main, Tarih, III, 477.

(134) İbn Main, Ma'rife I, 169.

(135) İbn Main, Tarih, III, 466.

(136) İbn Main, Ma'rife, I, 170

(137) Hatib, Kifaye, 397.

yine aynıdır.⁽¹³⁸⁾ Gazaya gidene verilen para artarsa, sahibine iade edilmesi iyi olur.⁽¹³⁹⁾

CENAZE : Oğlunun cenaze namazını dört tekbirle kıldırmıştır.⁽¹⁴⁰⁾ Sorulunca dört tekbirle kılınır, ancak imam beşinci tekbiri alırsa, imama uyacağını söylemiştir.⁽¹⁴¹⁾ Cenazede sağına-soluna selam verir.⁽¹⁴²⁾ Namazı kılındıktan sonra cenazeye karşı namaza durmakta beis yoktur.⁽¹⁴³⁾ Kabre karşı namaza durmakta da beis yoktur.⁽¹⁴⁴⁾ Bir defasında cenazenin gömülmesini beklemeden ayrılmıştır.⁽¹⁴⁵⁾ Mezara cenazenin önce ayakları konur.⁽¹⁴⁶⁾

Allah Rasûlünün, Necâşî'nin cenazesini giyaben kıldığı hakkındaki hadisleri zayıf görür. Gaibin cenaze namazını caiz görmez.⁽¹⁴⁷⁾

NIKAH VE TALAK : Bütün işleri için bir erkeğe vekâlet veren kadını erkek nikahlasa caiz olmaz. Kadın kadıya gider, orada Kadı yoksa valiye gider.⁽¹⁴⁸⁾ Filan kadını alırsam boş olsun diyenin o kadını nikahlaması caizdir.⁽¹⁴⁹⁾ Alacağım bütün kadınlar boş olsun diyenin de herhangi bir kadını almasında beis yoktur.⁽¹⁵⁰⁾ Mehirsiz kız vermeyi caiz görmediği gibi, Kur'an'dan bir süre karşılığında kız vermeyi de caiz görmez. Çünkü bu hadisleri zayıf görmektedir.⁽¹⁵¹⁾ Kocası ölen kadın evinde oturur. Ayrıca bir ev ve nafaka

(138) İbn Main, Ma'rife, I, 169

(139) İbn Main, Ma'rife, II, 20

(140) İbn Main, Ma'rife, II, 233

(141) İbn Main, Tarih, IV, 230

(142) İbn Main, Ma'rife, I, 154

(143) İbn Main, Tarih, III, 477.

(144) İbn Main Tarih, III, 477.

(145) İbn Main, Ma'rife, I, 156.

(146) İbn Main, Tarih, III, 477

(147) İbn Main, Tarih, IV, 232; Ayrıca bkz. III, 333; IV, 231

(148) İbn Main, Tarih, III, 233

(149) İbn Main, Tarih, III, 502

(150) İbn Main, Tarih, IV, 224

(151) İbn Main, Tarih, IV, 233; Hadisler için bkz. III, 70

yoktur.⁽¹⁵²⁾ Mahremi olmayan kadın seferi yolculuk yapamaz.⁽¹⁵³⁾ Kadının kocası ölmüş, iddeti bitmemişse haccedemez.⁽¹⁵⁴⁾ Talak'da karısını muhayyer bırakan kişinin durumu sorulunca "ehline sor" cevabını verir.⁽¹⁵⁵⁾

LİBAS : İpek bayrak karıştan aşağı olursa sakınca yoktur. Saf ipek olmadıkça giymekte beis yoktur.⁽¹⁵⁶⁾

YEMİN : Yeminini bozup, sabah olunca " Allah'ım senin dilemenle yeminimizi bozduk" diyene daha da ağır keffaret gerekir.⁽¹⁵⁷⁾

Müellifimizin eserlerinden derleyebildiğimiz fıkhî görüşleri bunlardır. Ya günümüze ulaşamayan eserleri ve bizim ulaşamadığımız eserleri... Hâkim'in dediği gibi o fıkḥ'ül hadisi bilen imamlardan biriydi.⁽¹⁵⁸⁾

(?) AHLAKI

a) **Hayat felsefesi**: Dindar, faziletli, sünneti toplamak için dünyaya boş veren,⁽¹⁵⁹⁾ bu uğurda büyük gayretler gösteren, ölürlen son arzusu sorulduğunda: Boş bir ev ve âli isnad.⁽¹⁶⁰⁾ diyecek kadar kendisini hadise veren biriydi.

Babasından gördüğü, kendine kalan miras rahat bir hayat yaşama yolunu seçmesini sağlayacak ölçüde olduğu halde o, hepsini hadis uğrunda harcadı. Rivayete göre, giyecek ayakkabısı bile kalmadı.⁽¹⁶¹⁾ Sık sık okuduğu bir şiirdeki felsefe aynı doğrultudadır, " Mal, birgün tükenir; geriye vebali kalır. Takva kişi,

(152) İbn Main, Tarih, III,463

(153) İbn Main, Tarih, III,477.

(154) İbn Main, Tarih, I,169.

(155) İbn Abdilber, Cami, II,160.

(156) İbn Main, Tarih, III,476 Ayrıca bkz. III, 465

(157) İbn Main, Tarih, IV,36.

(158) Hakim, 63.

(159) İbni Hibban, IX, 262.

(160) İbn Saîh, Ulûmül-Hadis, 231.

(161) Hetib, Tarih, XIV,184.

yediği-içtiği helal olandır.Böylesinin sözü-sohbeti hoş, kazandığı helaldır. Bunu Allah'ın elçisi bize Rabbinden haber vermiştir.(162)

Evlidir, çoluk-çocuğu vardır ama onları yok sayar. Öğrencisi İbn Cüneyd sorduğunda verdiği cevap bunu gösterir: - Çocuğunuz var mı ?

-Ne çocuk, ne kadın. -Öyleyse dünyaya niye geldin? "- Uzaklara git veya kendini bu sahillere bırak, çünkü dünyanın önemi yok (163)

Rihle sebebiyle dolastığı yerlere ve kaldığı sürelerle bakınca, vaziyet bunu doğrulamaktadır.

İnce eleyip sık dokumayı sevmez. Meyve v.b. şeyleri çiğneyip bebesinin ağzına veren annenin durumu sorulur. "Birşey olmaz" der. Sütü olmadığı zaman yaparsa? denince güler; "olsun-olmasın; farketmez" der. (164)

Sosyal hayatın içindedir. Şeyhi Ali bin Ca'd'ın (Ö:230/844) (165) cenazesinde bulunur. Biraz ilerleyince oturup beklemesini söylerler; oturmaz. Cenaze yetişene kadar mezarlığa bakarak bekler. Gelince yürümeye devam eder. (166)

Dini konularda gayet rahat hareket eder. Bir cuma günü camiye gider. Kalabalık olmadığından içeri girmek mümkündür, fakat dışardaki gölgeliğe oturur; namaz başlayınca kadar orada durur. Cumadan önce nafile kılmaz, sonra iki rekat nafile kılar. (167)

Gerektiği yerlerde işaretle konuşur. Özellikle İbn Muhriz'in rivayetlerinde gördüğümüz şekliyle "Evet" yerine başını sallamakla yetinir. (168)

Merhameti başlığı altında göreceğimiz üzere, yedirmesini bildiği gibi yemesini de bilirdi. Şeyhi Abdurrahman b. Mehdinin evindedir. Hurma ikram

(162) İbn Main, Tarih, IV,406; Ma'rife II,48

(163) Seyf, I, 23 (İbn Cüneyd'den naklen)

(164) İbn Main, Ma'rife, I, 168

(165) Terc. İbn Hacer, Tehzib, VII, 289

(166) İbn Main Ma'rife, II, 42

(167) İbn Main, Ma'rife, I, 168

(168) İbn Main, Ma'rife I/54,69,70, 95,122,126,132,139,142 II/50,63,98,103, 136,İbn Hanbel; II,115

edilir, kalitesiz olduğu için almaz. Çünkü İbn Mehdi, iyi hurma almak imkanına sahiptir. (169) Muhammed b. Bekir b. Osman Bursanî'ye (Ö :203/818) (170) vardıklarında "Bekleyin, geliyorum" der , dışarı çıkardı. Güzel hurmalar dolu bir tabakla gelir; "Yiyinceye kadar hiçbir şey rivayet etmeyin." derdi. (171) Bir bayram gününde, şeyhi İsmail b. Uleyye'de öğle yemeği yerler, birlikte nebiz içerler. (172)

Kişilerin hatasını yüzüne vurmaktan çekinmezdi. Tenkid metodunda bunu açıkça göreceğiz. Çünkü Allah için konuşan, Allah'tan korkan kimseye zarar gelmeyeceğini biliyordu. Dünya rüya gibiydi. (173)

b) Aile Hayatı : Evli, çoluk-çocuk sahibidir. Çocuğunun birinin hayatta iken öldüğünü cenaze namazını kılmasından anlıyoruz. Ancak hadise olan sevgi ve bağlılığını hiçbir şey gölgeleyememiştir. Fakat bu çoluk-çocuğuna ilgisizlik anlamına gelmez; dünyayı hiçe saydığı anlamına gelir.

Hadis-i şerifte, çocuklar arasında eşit davranılması öğütlendiğinden, küçük oğluna aldığı şeylerin değerinde büyük kızına da birşeyler aldığını görüyoruz. (174)

Akşam evine gelince, evi ve ailesi için Ayetül Kursi'yi okur, bazen kendisiyle konuşan bir ses duyar : "Kaç seferdir okuyup duruyorsun? Sanki senden başka güzel okuyan yok!" Bu sesin kendine kötülük yapmak istediğini anlar, daha çok okuyacağına yemin eder, bir gecede 50-60 kere okuduğu olurdu. (175)

(169) Hatib, Tarih, VI, 229

(170) Zehabi, Siyer, IX,421

(171) İbn Main, Ma'rife, I, 151

(172) İbn Main, Ma'rife, I, 152; İbn Hacer, Tehzib, XI, 277.

(173) Zehabi, Siyer, XI, 88

(174) İbn Main, Ma'rife, II, 19

(175) Zehabi, Siyer, XI,87.

c)- **Merhameti ve Allah Korkusu** : Hayatını nasıl kazandığını bilmiyoruz ama elindekini hayra sarfetmekten geri durmazdı. Meselâ; Kocasını kayıp bir kadına ekmek ⁽¹⁷⁶⁾ bir erkeğe elbise alır. Mısır'da, bir evin önünde su küpü vardır. Gelip geçenler ondan su içer, Yahya suyunu doldurtur. Kurradan bazıları : "Suyu Cünd kabilesi ve gelip geçenler içiyor, senin doldurtman gerekmez" dediklerinde; "Boşverin, içsinler" der, sucuya da "Hergün iki-üç testi su doldur, içsinler" der.⁽¹⁷⁷⁾

Şeyhi Muhammed b. Cafer Verkanî ⁽¹⁷⁸⁾ (Ö: 206/821), Fudayl b. İyaz'ın ⁽¹⁷⁹⁾ (Ö : 187/803) şöyle dediğini anlatır: "Kiyamet gününde bir münadi şöyle seslenir: Ailelerini ve emanetlerini tüketenler nerede? Bunu duyan Yahya b. Main'in ağladığını Hüseyin bin Fehm görür. ⁽¹⁸⁰⁾

Ricalden konuştuğu kimseleri, hayattalarsa mağfiretle, ölmüşlerse rahmetle anardı. ⁽¹⁸¹⁾ Muhaddislere mektup yazarken dua ve niyazla başlar: Allah seni, razı olduklarını koruduğu gibi korusun. Allah imanını muhafaza etsin, işlerini rastgetirsin" gibi cümleler yazardı. ⁽¹⁸²⁾

d) **Şaka Yapmayı Sevmesi** : Yahya b. Main şaka yapma ve mizahı severdi. Eserlerinde rastladığımız, gerek şeyhlerinden gelen rivayetler, gerekse kendisinin anlattığı şaka, latife cinsinden sözler onun şahsiyeti hakkında ipuçları vermektedir. ⁽¹⁸³⁾

Adamın biri acele olarak gelir : Ya Ebû Zekerriyya, bana bir hadis rivayet et ki seni onunla hatırlayayım.

(176) İbn Main, Tarih, IV,403

(177) İbn Main, Tarih, III,394

(178) Hatib, Tarih, II, 116

(179) Trc : Zehebi, Tezkire, I,245; Siyer, VIII, 421

(180) Hatib, Tarih, II, 117.

(181) Hatib, Tarih, VIII, 18;

(182) İbn Main, Tarih, IV, 403

(183) Bkz: İbn Main, Marife, II, 51;78

-Benden hadis rivayet etmemi istedin, etmedim. Beni böylece hatırla. (184)
cevabını verir.

Ashab-ı hadisin birbirine lakap taktıklarını görüyoruz. Bu içtimai hayatta "Kişi lakabıyla anılır." sözüyle anlatılmaktadır. Müellifimizin şeyhlerinden Fazl bin Dükeyn'in (Ö : 219/834) lakap taktığı rivayet edilir. Oysa kendi lakabı da "Gunder"dir. Yahya'dan rivayetle, sakalından akrep çıkan Yezid b. Mutarrıf'a da Rişk lakabı verilmiştir. (185)

İbn Salah, "Muhaddisin bilinen lakabıyla anılmasında beis yoktur." demektedir. Gunder lakabında olduğu gibi (186) Müellifimiz de arkadaşlarına künye verir, lakap takardı. Mesela : Muhammed b. İbrahim'e Murabba, (187) Hüseyin bin Muhammed'e (188) Ubeydül-icl, Salih b. Muhammed'e (294/907) (189) Cezere (190) Muhammed bin Salih'e (272/885) (191) Keylece, Ali b. Abdussamed'e (192) Allân mâ Gamme (193) lakabını verdi. Herbiri hafız, arkadaşları olan kimselerdi. (194) (Hüseyin b. İbrahim'e, Şemhasa (195) lakabını verdi. Ancak muhaddisi lakabıyla anmak, kızmadığı taktirdedir. Hoşlanmadığı zaman vazgeçilmesi gerekir. Niketim müellifimizin şeyhlerinden İsmail b. İbrahim, anne veya anne-annesine nisbetle İbnu Uleyye diye bilinirdi. (196) Yahya b. Main, hoşlanmadığını öğrenince vazgeçti. Ahmed b. Hanbel : "Duydum

(184) Zehebi, Siyer, XI, 87.

(185) Hakim, 211; İbn Salah, 306 (Niçin Gunder dendiğin için bkz. Hakim, 212; İbn Salah, 309 ?

(186) İbn Salah, 220

(187) Hatib, Tarih, I, 338

(188) Hatib, Tarih, VIII, 93. Hatib, Tarih, I, 338

(189) Trc. Hatib, Tarih, IX, 322; Zehebi, Siyer, XIV, 203

(190) Bir rivayette "Hareze" kelimesini tashif yaparak "Cezere" okuduğu için. (İbn Salah, 308)

(191) Trc : Hatib, Tarih, V, 358; Zehebi, Tezkire, II, 607

(192) Trc : Hatib, XII, 28

(193) Gamsız manasına, Allan ile birlikte çift lakaptır. (İbn Salâh, 308)

(194) Hatib, Tarih, I, 388; Hakim, 212; Zehebi, Siyer, XI, 73

(195) Hakim, 212, Ayrıca bkz. İbn Hanbel, II, 101

(196) İbn Salah, 220. Hatib, Cami'de, Anneye nisbet bölümü açmıştır. (Bkz. II, 78)

ki İsmail'e İbn Uleyye diyormuşsun?- Evet, öyle diyorum.-Öyle deme, İsmail b. İbrahim de. Duyduğuma göre annesine nisbet edilmek hoşuna gitmiyor.-Ey hayrı tavsiye eden öğretmen, sözünü kabul ettik." dedi. (197)

Dokun-geç tarzındaki sened zincirleri arasına, uygun düştükçe dinlendirici fıkralar ekler. Adamın biri Ebû Reca künyeli birine (198) : Ya Ebû Reca "Keşke, bütün insanlar senin gibi olsa" deyince iyi bir insan olmakla birlikte siyah olan Ebû Reca : O zaman insanların hepsi siyah olurdu. "cevabını verir. (199) Şeyhlerinden rivayetle, hadis meclisinde abdeste daralma numarası yapıp çıkan birinin ardından "Kitabına bakmaya gitti" denilir. (200)

Diş ağrısından uyuyamayan birisi tekrarlayıp durunca öteki : "Ne söylenip duruyorsun! 40 yıldır gözüm görmüyor, kimseye şikayet etmedim." der. (201)

Ali b. El-Medinî, Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Main, Affan b. Müslim'in (202) (Ö: 220/835) yanındadırlar. Affan, Ahmed b. Hanbel'e : Sen filan şeyhten gelen rivayetlerde zayıfsın" der , Ali'ye:

Sen filan şeyhten gelen rivayetlerde zayıfsın. Yahya'ya:

Sen de filan şeyhten gelen rivayetlerde zayıfsın" der. Ahmed ve Ali susarlar fakat Yahya : Sen de filan şeyhten gelen rivayetlerde zayıfsın karşılığını verir. Rivayetin sahibi Hatib der ki" : Aslında hiçbirisi de zayıf değil. Aralarında, şaka yollu, bu tip konuşmalar geçerdi. (203)

Hele şu hâdise, ehli hadis'in son derece donuk ve ciddi kişiler olmadığını göstermektedir. Mellifimizin anlattığına göre şeyhi Gunder'in canı balık ister.

(197) Hatib, Cami, II, 79; İbn Saîh, 220

(198) İsmi Süveyd El-Ezdi'dir. T rc : İbn Hacer, Tehzib, XI, 388 Ayrıca bkz. Hatib, Cami, II, 74

(199) Hatib, Cami, II, 79

(200) İbn Main, Ma'rife, II, 78

(201) İbn Main, Ma'rife, II, 78

(202) Trc : Hatib, Tarih, XII, 269

(203) Hatib, Tarih, XIV, 183.

Alır, kızartırlar fakat bu arada Gunder uykuya dalar. Uyurken ellerine balık bulaştırır, yerler. Uyanınca balık ister. Yedin derler, Ellerini koklar, balık kokmaktadır. Anlayamadım gitti. der. (204) Ancak Gunder, hadiseyi anlatarak, ellerini kokladıktan sonra "karnım yalan mı söylüyor dediğini ekler. (205)

Şu mizahı da onun şakayı sevdiğini göstermektedir. "Duyduğuma göre Kufe, yeryüzünün en sert yeri. Çünkü toprağa suyu emmesi emredildi., az emdi. Bunun delili ise, dünyanın her yerinde toprak iki öküzle sürülür, Kufe'de altı öküzle. (206)

Şakayı sevdiği kadar güzelleri de sevmektedir. Mısır'dayken, bin dinara satılan bir cariye görür. Derki : Allah selamet versin, öyle güzel birini görmedim. Bunu duyan Hüseyin b. Fehm: Ya Ebû Zekeriyya, senin gibi adam böyle konuşur mu? deyince : Evet, Allah ona ve bütün güzellere selamet versin (207) cevabını verir.

B-TAHSİL HAYATI

(1) HADİS TAHSİLİ : Hadis tahsili hakkında ilk mesele, onun başlamış olabileceği tahsil yaşına aittir. Her halükarda Arapça gramer ve lisan tahsili, hadis tahsilinden önce gelmelidir ki böylece cehaletten doğacak hatalardan kaçınılmış olsun. İyi ahlaklı olarak gelişmeli, gayretlerinde Allah'ın yardımını istemeli ve ilim tahsilinde her şeyini seferber etmelidir. O, memleketin en iyi hocalarının yanında tahsiline başlamalı, mütebâkî ilim dünyasına seyahatlar yapmak ve

(204) İbn Main, Tarih, IV, 345

(205) Zehebi, Tezkire, I, 300

(206) İbn Main, Ma'rife., II, 6

(207) Zehebi, Siyer, XI, 87.

muhtelif şeyhlerde bulunan bilgileri iktisap etmek suretiyle tahsiline devam etmelidir. (208)

Zamanın ilim merkezleri olan Bağdat, Kûfe, Basra v.b. şehirlerde hadis yazma yaşı konusunda farklı görüşler vardır. Küçük yaşlara indirenler olduğu gibi, olgun yaşlara çıkarımlar da vardır. Müellifimize göre, hadis yazmak için öğrencinin 14-15 yaşlarında olması gerekir. (209) Nitekim kendisini, 18 yaşında, Kûfe'ye, Veki b. Cerrah'a (Ö:197/812) hadis yazmaya giderken görüyoruz. (210) Başka şehirlerde hadis yazma ise talibin, bulunduğu şehirde alması gereken ilmi aldıktan sonra başlamaktadır. Aksi takdirde, hadis için yapılan yolculuğun faydasız olacağı belirtilmiştir. Erken devirlerde başlamış olan rihle (hadis almak için yapılan yolculuk) Abbasilerin ilk yüzyılında çok yaygındır. Yahya b. Main'e göre, sadece memleketinde hadis yazıp, ilim için yolculuk yapmayan olgunlaşamaz. (211)

Hadis kitaplarında "rihle" olarak geçen bu konu, oldukça önemlidir. Sahabeden başlayarak, bir hadis için bile olsa şehirler arası yolculuklar yapılmıştır. (212) Müellifimiz bazı durumlarda "rihle" kelimesini kendisi de kullanmış, üstelik 15 kişilik grup halinde, hadis için seyahata çıktıkları olmuştur. (213) Rihleden maksat, ilk dinleyenlerden olmak suretiyle isnadın âliliğini sağlamak; hafızlarla karşılaşip müzakereelerde bulunmak, onlardan faydalanmaktır. (214)

Kur'an ve sünnetin Arapça olması, talibin hadis tahsilinde Arapçanın önemini anlatmak için, yeter de artar bile. Nitekim Yahya b. Main, muhaddisin

(208) Sıddıki Zübeyr, Hadis Edebiyatı Tarihi, 140-141

(209) Hatib, El-Kifaye fi ilmîr-Rivaye, 63

(210) Hakim, 11; Hatib, El-Cami li ehlik ır-Ravi, II, 223

(211) Hatib, Cami, II, 223, 225.

(212) Ekz. İbn Abdilber, Cami, I, 111-114; Hatib, Cami, II, 111. Subhi Salih, Marifetü Ulûmil Hadis ve Mustalihatühu, 53.

(213) İbn Main, Ma'rife, II, 234

(214) Hatib, Cami, II, 223

naklettiği hadiste, raviden kaynaklanan hataları Arapçanın kurallarına göre düzeltilmesinde sakınca görmemektedir. (215) Bu ise iyi bir Arapça bilgisiyle olmaktadır.

YAHYA BİN MAINİN TAHSİL HAYATI : Enbar'ın Nikya köyünden olan Yahya b. Main, ilk yıllarını buralarda geçirmiş olmalıdır. Rical kitaplarının ittifakla Bağdat'lı olarak zikrettiği müellifimiz, zamanın ilim merkezlerini dolaşmakla birlikte, tahsil hayatının temelini Bağdat'ta atmış olma ihtimali oldukça büyüktür. Bağdat'ın kurucusu Mansur'un ölümünde doğan Yahya, Bağdat'la birlikte büyümüş, Bağdatın ilim merkezi olduğu, hatta "Binbir Gece Masallarına (216) "konu olduğu dönemlerde Bağdat'ta olmuştur.

Bu arada, bir diğer ilim merkezi "Rey"de, babasının görev yapması nedeniyle bulunmuş, ilim almış olabilir.

Gezdiği şehirleri tek tek ele alırken göreceğiz ki, müellifimiz Şam'dan San'a'ya, Mısır'dan Horasan'a İslâm alemini bir uctan bir uca dolaşmıştır. Ancak bir ayağı pergel gibi daima Bağdat'ta olmuştur.

Rivayetlere göre, babasının bıraktığı bir milyon kûsur dirhemi hadis yolunda harcamış, sonunda giyecek ayakkabısı bile kalmamıştır. (217) Şeyhi, Muzaffer b. Müdrîk-El-Horasanî (Ö:207/822) Bağdat'a geldiğinde, bu ziyaret edenler Yahya b. Main ve Ahmet b. Hanbel olmuştur. (218) Kendi ifadesine göre, müellifimiz, hadis ve rical bilgisi sanatını ondan almıştır. (219) Ancak şeyh, Ahmet b. Hanbel ve Yahya b. Main'e hemen hadis rivayet etmemiştir. Hadise düşkün olup-olmadıklarını denemiş, gidip gelmeleri sonunda, bir yıl sonra, çilesi dolunca hadis rivayet etmiştir. (220)

(215) İbn Abdilberr, Cami, I, 80

(216) Hitti, Philip, İslâm Tarihi, 621, Laruzze Meydan, H. Reşid M.

(217) Hatib, Tarih, XIV, 178; Sem'ani, V, 570; İbn Hallikan, VI, 139;

(218) Hatib, Tarih, XIV, 184.; VI, 29;

(219) Hatib, Tarih, VIII, 125

(220) Hatib, Cami, II, 225

Bağdat'ın dışına yaptığı yolculuklarla olgunlaşmıştır. Her gittiği yerde ilk işi, o şehrin meşhur muhaddisleriyle görüşmek olmuştur. Hadis öğrencisinin, yanından kağıt-kalemi eksik etmemesi gerektiğini⁽²²¹⁾ söylediğine göre, kendisi de eksik etmemiş olmalıdır.

HADİS ÖĞRENMEK İÇİN SEYAHAT ETTİĞİ ŞEHİRLER :

NİKYA VE ENBAR

Nikya, Yahya b. Main'in köyüdür. Enbar tarafındadır. Bağdat'ın banliyosu konumunda ⁽²²²⁾ olan Enbar, Fıratın doğu kıyısı üzerinde olup, bugün harap bir durumdadır.⁽²²³⁾ Doğduğu ve ilk yıllarını geçirdiği yer olarak geçmektedir.

BAĞDAT

Yahya b. Main Bağdatlıdır. Ömrünün büyük bir kısmını Bağdat'ta geçirmiştir. Bütün İslam alemindeki ilim merkezlerini dolaşmakla birlikte, bir ayağı pergel gibi daima Bağdat'ta olmuştur.

Mansur zamanında kurulan (Tekerlek şehir)⁽²²⁴⁾ Bağdat, Abbasilerin ilk yüzyılında en parlak günleri yaşamış⁽²²⁵⁾ 1001 Gece Masallarına konu olmuştur.⁽²²⁶⁾

Abbasi devletinin sağladığı birlik, ayrıca büyük merkezlerde halkların birbirine karışması, ticaret ilişkilerinin yoğunlaşması, hac ziyaretleri ve daha

(221) Hatib, Cami, II, 184

(222) Bağdat'a uzaklığı oniki fersaktır. (Hatib, Tarih, XIV, 177)

(223) Hitti, II, 446 (Dipnot ?)

(224) Chan, Clande, İslamiyet, 69; Hitti, 468

(225) Hatib, Tarih, I, 119; Hitti, 464

(226) Hitî 621; Lesuzse m. H. Reşid mad.

başka etkenler, okulların birbirleriyle bağlantılar kurmasına yol açmıştı ve haliyle hepsi de Bağdat'ta temsil edilmekteydi.⁽²²⁷⁾

Müellifimizin ikamet yeri olan Bağdat, eserlerinde ve kendisinden gelen rivayetlerde, ricalle ilgili eserlerde, çeşitli vesilelerle sık sık geçmektedir.⁽²²⁸⁾

Hatta birtakım mahal ve mahallelerin ismi bile verilmektedir.⁽²²⁹⁾

Diğer ilim merkezlerinden şeyhler gelmekte, ilim almakta ve vermektedirler. Horasan'dan, Muzaffer b. Müdrük'in geldiğini görmüştük. Duhaym⁽²³⁰⁾ (Ö:245/859), 212/827 yılında Bağdat'a gelince, İbn Hanbel ve Yahya'nın, çocuk gibi, huzurunda oturdukları rivayet edilir⁽²³¹⁾. Şam'dan şeyhler gelir⁽²³²⁾; Her gelen şeyhin meclisine girer.⁽²³³⁾ Çünkü hadise çok düşkündür.

REY

Bugünkü Tahran yakınlarında ⁽²³⁴⁾ ve zamanın ilim merkezlerinden olan Rey⁽²³⁵⁾ Yahya b. Main'in babasının vergi memurluğu yapması, bu görevdeyken orada ölmesi nedeniyle müellifimizin kaldığı, sonraları yolculuk yapıp ilim aldığı bir şehirdir.⁽²³⁶⁾

(227) Chan, 27.

(228) Ekz. İbn Main, Merife, I, 58, 59, 73, 74, 80, 92, 115, 119, 158; Hatib, Tarih, VIII, 358; X, 224, 266; XIV, 43, 177, 265, 401; İbn Main, Tarih, III, 554; IV, 365, 371, 385, 426, 447, 460;

(229) İbn Main, Merife, I, 92, 158; Tarih, III, 104, 125, 341, 489; Hatib, Tarih, VII, 46; X, 113, XIV, 401. Zehabi, Siyer, X, 515; İbn Hacer, Tehzib, VI, 131.

(230) (Abdurrahman b. İbrahim) Hatib, Tarih, X, 265.

(231) Hatib, Tarih, X, 113. (Duhaym 42, Yahya 26 yaşındadır.)

(232) İbn Hacer, Tehzib, XI, 284.

(233) Hatib, Tarih, X, 113.

(234) Hitti, 498.

(235) Hamevi, III, 116

(236) Hatib, Tarih, XIV, 178; İbn Ebi Ys'ıs I, 405; İbn Hallikan, VI, 139

Burada bulunan Cerir b. Abdulhamid (Ö:182/798) den⁽²³⁷⁾ hadis dinlemek için, İbn Main, arkadaşlarından onbeş kişilik bir grupla Rey'e gitmiştir.⁽²³⁸⁾ İbn Main, Abdurrahman b. Mağra'dan ⁽²³⁹⁾ bahsederken: "Biz Rey'e varmadan öldüğünden , ondan hadis yazamadık." der.⁽²⁴⁰⁾ Birine sorulduğunda "Rey'e gelirdi"⁽²⁴¹⁾ demiştir. Yine Rey'de bir bahçede , Harun b. Muğire Er-Razi'den hadis yazdığını kendisi söylemiştir.⁽²⁴²⁾ Şeyhlerinden Kuteybe bin Said (Ö:213/828) Rey'e vardığında, kendisinden hadis dinlemek isteyenlere, İbn Hanbel, İbn Main, İbn Medinî, Ebû Hayseme (Züheyr b. Harb), Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (Ö:235/849) gelmedikçe hadis rivayet etmeyeceğini söylemiştir.⁽²⁴³⁾

RUSAFE

Bağdat'ın doğu kesiminde bir yerdir. Birçok muhaddis orada hadis rivayet etmiştir.⁽²⁴⁴⁾ Yahya b. Main'den gelen rivayetlerde Rusafe adına rastlarız.⁽²⁴⁵⁾ Müellifimiz, genellikle Rusafe mescidinde namaz kılmaktadır. Bir defasında

(237) Trc:Hatib, Tarih,VII,253;İbn Hacer, Tehzib,II,75

(238) İbn Main, Ma'rife,II,234

(239) Trc:Hatib,Tarih,II,263;Zehebi,Siyer,IX,300;Mizan,II,592; İbn Hacer,Tehzib,VI,274. Ölümleri hakkında hiçbirinde de yoktur. Olsaydı, yaklaşık olarak Rey'e sefer tarihini bilecektik.

(240) İbn Main, Ma'rife,I,92; 174.

(241) İbn Main, Ma'rife,I,76

(242) İbn Hanbel, Kitabu'l İlel; II,105;İbn Hacer, Tehzib,XI,13

(243) Hatib, Tarih,X,332.

(244) Hamevi III,46;

(245) İbn Main, Ma'rife,I,158.

öğle namazını kılip, yorgunluk çıkarmak için kenara çekilince, Ahmed b. Hanbel'in elçisi gelir; selamını söyleyerek bir meselenin cevabını ve Yahya'nın selâmını götürür.⁽²⁴⁶⁾ Yine usûl kitaplarında sık sık zikri geçen, haklarında hadis uyduran küssacıyı; Ahmed b. Hanbelle birlikte burada dinler.⁽²⁴⁷⁾

KÛFE

Basra ve Kûfe, Bağdat'tan önceki ilim merkezleridir. Hatta bu iki şehir, çeşitli vesilelerle "kardeş şehir" ilan edilmiştir.⁽²⁴⁸⁾ Bağdat'ın kurulması askeri ve ticari amaçlara bağlı olmakla birlikte Kûfe, baştan beri Hz. Ali taraftarlarının merkezi olduğundan, Bağdat'ın kurulduğu iddia edilir.⁽²⁴⁹⁾

Bağdat'a yakın olması hac yolu üzerinde bulunması ve esasen rihle sebebiyle müellifimiz Kûfe'ye birçok defa gitmiştir. Eserlerinde ve kendinden gelen rivayetlerde bunu görmekteyiz. Hatta ilk seferi Kûfe'ye olabilir. Meşhur hocası Veki b. Cerrah'tan hadis dinlediğini söylediğinde henüz 18 yaşındadır.⁽²⁵⁰⁾ Yine Veki'den, arkadaşı Ali b. El- Medini ile hadis dinlediğini görüyoruz.⁽²⁵¹⁾ Ebû Bekir b. Ayyaş (Ö:182/798).⁽²⁵²⁾ İbn Zabyan⁽²⁵³⁾ kendi ifadesiyle hadis dinlediği kimselerdir.

Yemen dönüşü, Ahmed b. Hanbel'le Kûfe'ye uğrar. Ebû Nuaymi(Fadl b. Dükeyn)(Ö:219/834)⁽²⁵⁴⁾ imtihan eder.⁽²⁵⁵⁾ Mescidi Semmak'da Muhammed b.

(246) Hatib, Tarih, XIV, 427

(247) Hatib, Cami, II, 166; Zehebi, Mizanül-İtidal, I, 47; Subhi, 268-269; Naim, 291;

(248) Hitti, 446; Kûfe için bkz. Hamevi, IV, 490

(249) Chan, 61

(250) İbn Main, Tarih, III, 549.

(251) Hatib, Cami, II, 188

(252) İbn Main, Tarih, III, 539; Hatib, Tarih, VI, 221

(253) İbn Main, Ma'rife, I, 56 İsmi Hüseyin b. Cündübtür. (İbn Main, Tarih, III, 400)

(254) Hatib, Tarih, XII, 346; Zehebi, Siyer, X, 142.

(255) Hatib, Cami, I, 136; Tarih, XII, 353; Subhi, 193, 194.

Meymun'u dinler.⁽²⁵⁶⁾ İbn Ebi Şeybeler⁽²⁵⁷⁾ hakkında hüküm verirken zikreder, Duri rivayetinde en büyük bölümün Küfelilere ayrılışı , eserin Küfelilerin ansiklopedisi durumunu arzetmesi, Kûfe'de çok kaldığına delalet eder.

BASRA

Irak'ın fetinden sonra, Emeviler devrinde, Basra ve Kûfe, Mekke ve Medine gibi beraber zikredilen şehirler olmuştur.Çünkü Emeviler döneminde islam dünyasının en canlı ilim merkezleri haline gelmişlerdir.⁽²⁵⁸⁾ Kuruluşları birbirine yakın olan bu iki şehirin kardeş olarak zikredildiğini söylemiştir. ?

Bugünkü Basra, eski şehrin 10 Km. Kuzey doğusuna düşmektedir.⁽²⁵⁹⁾ Zamanın hac ve kervanyolu iki şehri birbirine sıkıca bağlanmaktadır.⁽²⁶⁰⁾ Yahya b. Main, gerek hac gerekse rihle sebebiyle, birkaç kere Basra'yı ziyaret etmiştir.

Basra'da Ebû Seleme . Tebüzeke(Ö:223/837).⁽²⁶¹⁾ den hadis yazar. Aralarında geçen hadiseden dolayı Ebû Seleme küser.⁽²⁶²⁾ Yine şeyhi Yahya b. Said El-Kattan "Basra'ya Ahmed ve Yahya gibisi gelmedi". der.⁽²⁶³⁾ Öğrencisi Duri'nin anlattığına göre, "Hangi araptansın? "diye sorulduğunda Basra'dadır.⁽²⁶⁴⁾ "Mu'temir b. Süleyman'ın ⁽²⁶⁵⁾ ölümünden(Ö:187/803) bir yıl önce yanındaydık".⁽²⁶⁶⁾ dediğine göre H:186/802(28 yaşında) müellifimizin Basra'da olduğu kendiliğinden anlaşılır.

(256) İbn Main, Tarih, III,488.

(257) Hatib, Tarih,X,70;Terc:X,66

(258) Hitti,II,379;

(259) Hitti,II,379(Dipnot)

(260) Bkz. 9.Azırda, Abbasi Hilâfeti Devlet Haritası, Hitti,II,500.

(261) Musa b. İsmail , Zehebi, Siyer,X,360.

(262) İbn Ebi Hatim,I,315; Hatib, Cami, II,47

(263) Zehebi, Siyer,XI,85,92;

(264) Hatib, Tarih,XIV,178;Zehebi, Siyer,XI,77.

(265) İbn Main , Ma'rife II,157.

(266) İbn Main, Ma'rife, I ,46

Hafs b. Gıyas⁽²⁶⁷⁾ Basra'ya geldiğinde⁽²⁶⁸⁾ derken yine orada olduğu ortaya çıkmaktadır. Düri rivayetinde, iki Bölüm halinde, Basrahlılar'dan bahsedilmesi orada eğleştiğine işaret eder.

MEKKE

Dünyanın neresinde olursa olsun, her müslümanın, hac sebebiyle Mekke'yi⁽²⁶⁹⁾ görmek istemesi, hayatının en büyük arzuları arasındadır. Rihle denilen, hadis için yolculukların yapıldığı dönemde hac ziyareti, üç kıta'dan gelen şeyhleri görmek için bir fırsattır.

Yahya b. Main'in de birkaç kez hac ettiğini sanıyoruz. Öğrencisi İbnu Cüneyd'in haber verdiği göre⁽²⁷⁰⁾ ilk haccı 24 yaşında, yaya olarak yapmıştır.

Hubeys b. Mübeşşir⁽²⁷¹⁾ (Ö:258/872) "Medine üzerinden Mekke'ye giderdi"⁽²⁷²⁾ deyişi , Yahya Ahvel'in, Yahya b. Mainle, Mekke dönüşünde karşılaştık"⁽²⁷³⁾ demesi, kendisinin;"Mekkedeydim; hacılardan biri ötekini zemzem kuyusuna attı"⁽²⁷⁴⁾ deyişi; Bişr b. Es-Sirri'yi(Ö:195/810) Kâbe'ye yönelmiş, dua ederken gördüm⁽²⁷⁵⁾ demesi, Mekkeye gittiğimde ihrama girdim⁽²⁷⁶⁾ sözü , Mina'dayken Bişr b. Gıyas El-Merisi(218/833)⁽²⁷⁷⁾ ye hücum

(267) Terc:Hatib, Tarih,VIII,188Bkz.Hamevi,I,430.

(268) İbn Main, Ma'rife, I,56

(269) Bkz.Hamevi, V,181.

(270) Seyf,I,52(Naklen)

(271) Öğrencisi(Terc:İbn Hacer, Tehzib,II,194)

(272) Hatib, Tarih,XIV,185;İbn Hallikan,VI,141

(273) Hatib,Tarih,XIV,217;Trc:Aynı yer.

(274) İbn Main, Ma'rife,II,21

(275) İbn Main,Tarih, IV,188

(276) İbn Main, Ma'rife,II,170

(277) Hatib, Tarih,VII,56;Zehebi, Mizan,I,322.

edildiğini haber vermesi⁽²⁷⁸⁾, hac vesilesiyle gidislerinin ipuçlarıdır. Ahmed b. Han_ belle Yemen'e gidişte uğradığı⁽²⁷⁹⁾ dönüşte hac ettiklerini⁽²⁸⁰⁾ biliyoruz.

Orada uzun süre kaldığını gösteren rivayetler de vardır. "Selim b. Müslim El-Haşşab Mekke'ye gelirdi." ⁽²⁸¹⁾ Yine, şeyhi Abdurrezzak'la Mekke'de karşılaşiyor.⁽²⁸²⁾ Abdurrezzak b. Hemmam'ın hadisini terkettiği söylentisinin aslının Mekke'de kendisine sorulduğunu görüyoruz.⁽²⁸³⁾ Muhammed b. Menazir sorulunca: "Hacıları soksun diye mescid-i Haram'a akrep bırakırdı, hacıların abdest aldıkları yerlere, yüzleri boyansın diye , mürekkep dökerdi"⁽²⁸⁴⁾ sözleri orada uzun süre kaldığını gösteren rivayetlerdir.

MEDİNETÜ'N-NEBİ

Medinet ün-Nebi⁽²⁸⁵⁾ nin, müellifimizin gözünde özel bir yeri vardır. Bunu, kendisi de, çeşitli vesilelerle ifade etmiştir.

Ricalden biri sorulur. Bilmediğini, nereli olduğunu sorar, Medine'li dendiğinde : Bulduğumuz şehir mi⁽²⁸⁶⁾ yoksa Medinetür- Rasûl mü? diye sorar. Medinetü ebi Cafer (Yani Bağdat) derler.⁽²⁸⁷⁾

" Medine'ye sefer bana ikiyüz (nafile) tavaftan sevimlidir"⁽²⁸⁸⁾ deyişi onun Medineyi Münevvere sevgisini açıklaması açısından kayda değer.

(278) İbn Main, Ma'rife ,I, 155

(279) Hamevi, III,428

(280) Hatib, Tarih, XII,353.

(281) İbn Main, Tarih, III,444

(282) İbn Hanbel, II,104; Hatib, 271.

(283) Hakim, 140; İbn Hacer, Tehzib, VI,314.

(284) İbn Main, Tarih, III,77

(285) Hamevi, V,82 (Yezrib)

(286) Medine kelimesi Arapça'da şehir anlamına geldiği için Bkz (Ashab-ı Hadis)

(287) İbn Main, Ma'rife, 74

(288) İbn Main, Ma'rife, II,29;62,121.

Müellifimiz, Bağdatlı olduğundan, hac için yola çıktığında Medine üzerinden Mekke'ye geçer, tekrar Medine'ye dönerdi.⁽²⁸⁹⁾ Onun Medine sevgisi, hadise olan düşkünlüğünden olabilir. Hadis ve hadislerin sahibine bağlılığı , mücavir olmanın fazileti, Medine'de ölümüyle neticelenmiş olabilir. Şanına layık bir cenaze töreni yapıldığını görünce bunu daha iyi anlıyoruz.

HORASAN

Hazar Deniziinin doğusunda, Ceyhun nehri havzasında, Belh, Serahs gibi şehirleri içine alan , şehir olduğu kadar da bölge ismi olan bir yerdir.⁽²⁹⁰⁾

Şeyhi Abdullah b. Mübarek'i(Ö:181/797) dinlemek için orada bulunmuştur. Evinde hadis rivayet ederken, içeriye İbn Ebil Abbas El-Tûsi'nin girdiğini, şeyhin rivayeti kestiğini ve Tûsi'nin sorusuna cevap⁽²⁹¹⁾ Vermediğini; kalkıp gidene kadar konuşmadığını bize haber verir.

Tarihde Horasanlı ricalin de cerh-tadili yapılır.⁽²⁹²⁾ Rical hakkında konuşması, onları tanıdığının ifadesidir ki bu da orada yeterli bir süre kaldığı veya birkaç sefer yaptığının ifadesidir.

VASIT

Basra-Kûfe arasında bir yerdir.⁽²⁹³⁾ En çok , şeyhi Yezid b. Harun'la ⁽²⁹⁴⁾ (206/821) ilgili olarak geçmektedir. Onun mescidde imam olduğunu, açıktan okuduğu zamanlar birkaç defa "A'lâ" suresini okuduğunu söylemiştir.⁽²⁹⁵⁾

(289) Hatib, Tarih, XIV, 185, 186; İbn Hallikan, VI, 141; İbn Hacer, Tehzib, XI, 287.

(290) Hamevi, II, 350.

(291) İbn Main Ma'rife , I, 155

(292) İbn Main, Tarih, IV, 354 v.d.

(293) Ekz. Hamevi, V, 347

(294) Zehebi, Tezkire, I, 317; Siyer, XX, 358; İbn Hacer, Tehzib, XI, 366

(295) İbn Main, Ma'rife, II, 35; Tarih, IV, 391

Tarih'inde Ehl-i Vasit'in Cerh-tādili yapılır.(296)

NEHREVAN

Nehrevan, tarihte Hz. Ali'nin Haricilerle yaptığı savaşla meşhur olan bir yerdir. Bağdat'la Vasit arasındadır.(297) Yahya b. Main, kendisinden hadis yazdığı Ömer b. Harun El-Belhi(298) ile, Nehrevan'a yolculuk ettiğini, bu sırada arkadaşının iç yüzünü öğrenip hadislerini yaktığını anlatır.(299)

SAN'A

San'a , Yemen topraklarındadır.(300) Muhaddislerden Abdurrezzak b. Hemmam oraya nisbet edilmiştir.(301) Müellifimiz bu büyük mahaddis ile görüşmek için Sana'ya gitmiştir. Ahmed b. Mansur Er-Remadî'nin(302) (Ö: 265/878) hizmetli olarak katıldığı bu yolculukta Yahya b. Main'le birlikte Ahmed b. Hanbel de vardır.(303) Başka bir rivayette Züheyr b. Harb'i(304) de yanlarında görüyoruz. Onun anlattığına göre:Abdurrezzak'a gitmek üzere yola çıkarlar. Mekke'ye varırlar. Ashab-ı hadis San'a'daki Abdurrezzak'a "Sana hadis hafızları : Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Main ve Züheyr b. Harb geliyor, bak gör, ne yapacaksan." diye haber gönderirler. San'a'ya varırlar...(305)

(296) İbn Main, Tarih,IV,375 v.d.

(297) Bkz. Hamevi,V.,324-325.

(298) Zehebi, Siyer,IX,267.

(299) Hatib, Tarih,XI,189;Zehebi, Siyer,IX,272.

(300) Hamevi,III,425

(301) Hamevi, III,428.

(302) Trc:Hatib, Tarih,V,151.

(303) Hatib, Tarih,XII,353;XIV,427

(304) Zehebi,Siyer,XI,489;Sezgin,T.T.I,203

(305) Hamevi,III,428.

Orada kaldıkları bir yıl içinde, Yahya b. Main, bir zaviyede Eban'ın hadislerini yazar. Ahmed b. Hanbel, yalan olduğunu bile bile niçin yazdığını sorunca, bir başkasının başka bir tarikden aynı hadisleri rivayet etmemesi için yazdığını söyler.⁽³⁰⁶⁾ Oradan da şeyhi Hişam b. Yusuf'un yanına gider.⁽³⁰⁷⁾

MISIR

"İlim için yolculuk yapmayan olgunluğa erişemez", diyen müellifimiz, Irak ve Hicazdan sonra Mısır ve Dimaşk bölgelerini de dolaşmış; buralarda kalmış, ricali tanımış, şeyhlerinden ilim almıştır. Son dönem yolculukları Mısır ve Şam'a yaptığı seyahatlerdir. Gerek eserlerinde, gerekse kendinden gelen rivayetlerde Mısır⁽³⁰⁸⁾ la ilgili ifadeler rastlamaktayız.

H: 214/829'da Şam'da olduğuna göre⁽³⁰⁹⁾ 212/827'da Mısır'da olmalıdır. Çünkü, kendi ifadesine göre, Mısır'da ikiyıl kalmıştır.⁽³¹⁰⁾ Mısır'da "Harmele" denilen bir şeyh vardı. Mısır'a vardığımda oradaydı.⁽³¹¹⁾ Mısır'da Nuaym b. Hammad'ın⁽³¹²⁾(Ö:228/843) yanındaydım.⁽³¹³⁾ Mısır'da 1000 dinara satılan güzel bir cariye gördüm.⁽³¹⁴⁾ Mısır'ın köylerinden birindeydik. Yanımızda ne yiyecek vardı ne para.⁽³¹⁵⁾ Mısır'da bir/evin önünde bir su küpü vardı⁽³¹⁶⁾ gibi ifadeler, Mısır'da kaldığının kesin ifadeleridir. Rical kitaplarında Mısır'a gittiğine İbn Asâkir'de rastlıyoruz. "Mısır'a geldi, hadis yazdı ve kendinden hadis yazıldı."⁽³¹⁷⁾

(306) Hatib, Cami, II, 192; İbn Hacer, Tehzib, XI, 286, Sezgin, T.T.I.132

(307) İbn Hanbel, I, 384; II, 289

(308) Mısır için bkz. Hamevi, V, 137

(309) İbn Asâkir, XIV, 189

(310) Hatib, Tarih, XIV, 201.

(311) İbn Main, Tarih, IV, 477.

(312) Sezgin, T.T.I.196.

(313) Hatib, Kifaye, 146.

(314) Zehabi, Siyer, XI, 87.

(315) İbn Main, Tarih, IV, 463.

(316) İbn, Main, Tarih, III, 394

(317) İbn Asâkir, XIV, 190.

demektedir. Tarih'in sonlarında Mısır'la ilgili rical bilgisi incelendiğinde sayısız ipuçları bulunacaktır.(318)

DİMAŞK

Yahya b. Main, Mısırdan sonra Şam bölgesine geçmiştir. Tarihi Dimaşk'ta geçen bir haberde, H:214/829'da, şeyhi Ebû Müshir'le (319)görmekteyiz.(320)

Dimaşk'a geldiğini(321) yazan İbn Asâkir, oranın şeyhlerinden ilim aldığını belirtmektedir. Onun Şam diyarını dolaşması, ricali tanınması yanında âli isnad'a ulaşmak, Irak ve Hicazı gezenlerin yanında olmayan hadislere sahip olmak v.b. üstünlükler sağlayacaktır. Nitekim, Ebû Davud'a (322) (Ö:275/888) "Rical konusunda Yahya b. Main mi, Ali b. Abdullah mı daha bilgili?" diye sorulduğunda:"Yahya rical de daha bilgilidir. Çünkü Alinin yanında ehl-i Şam'ın bilgisi yok."(323) demiştir.

Şam bölgesinde uğradığını söylediği yerlerden biri de Hims'dir. (324) "Ebû Hamra (Hilal b.Haris) sahabyıdı.Hims'da kalırdı. Orada torunlarından birini gördüm.(325) demiştir.

Ahmed b. Hanbelle Şamda oluşları başka bir sefer havasını vermektedir. Muhammed b. Nüfeyl'le karşılaşır karşılaşmaz hadis sorunca Ahmed;" Hele bir otur da, öyle." demiştir.(326) Tarihin sonlarında Şamlılar ve Cezire(327) lilerin

(318) Bkz.İbn Main,Tarih,IV,411v.d.

(319) Hatib,Tarih,XI,72;Zehebi, SiyerX,228

(320) İbn Asakir,XIV,189.

(321) İbn Asakir,XIV,187

(322) Hatib,Tarih,IX,55;Zehebi, SiyerXIII,23

(323) Hatib, Tarih,XIV,181;İbn Hacer, Tehziib,XI,283

(324) Bkz.Hamevi,II,302.

(325) İbn Main,Tarih,III,5

(326) Hatib, Cami,II,182.

(327) Bkz.Hamevi,II,137

haberlerine bakılınca, küçük yerleşim birimlerine kadar, sayısız ipuçlarına rastlamak mümkün olacaktır.(328)

İLMİ TİTİZLİĞİ

Yahya b. Main, hadis dinlerken çok titizdi. Hadisin, bütün dini ilimlerin kaynağı olması nedeniyle çok geniş ve derin olduğunu bilen müellifimiz:" Hadis rivayet edip de hata edene şaşmam ; yanılmayana şaşarım".(329) demiştir. Hatta daha ileri giderek " Hadisde yanılmam diyen yalancıdır."(330) demiştir.

Hadis tahammül ve rivayetinde çok hata yapıldığı için , onun bu hususta çok dikkatli ve uyanık olduğunu görüyoruz. Ashab-ı hadis de onun bu titizliğinin farkındaydı. Şam'dan gelen bir şeyh hadis rivayet ederken, Ahmed b. Hanbel, Züheyr b. Harb v.b. akranları gelir. Ardından Yahya bin Main'in kapıyı çaldığı duyan şeyhin, elinden kitabının düştüğü rivayet edilir.(331)

Ebû Said Haddad(332): "Muhaddise giderdik. Kitabına bakar, bir hata göremezdik. Sonra Yahya gelir, hemen hatasını bulurdu. O olmasa şeyhleri tanıyamazdık. Ben de hadis yazmazdım".(333) demiştir.Kaynaklarda., bazan kendi dilinden, bazan ehli hadis tarafından anlatılan şu olaylar bize onun hadis rivayetinde titizliğini göstermektedir.

"Bağdatlı Evzaî'den rivayet eden bir şeyh vardı. Gidip-gelip kendisinden hadis yazdık. Birgün, güneşte, sayfanın başına dikkat ettim. Evzaî'den önce biri vardı. Yazdıklarımızı attık. Şeyhi de bıraktık. (334)

(328) Bkz. İbn Main, Tarih, IV, 411 v.d.

(329) İbn Main, Tarih, II, 657; III, 317; İbn Hacer, Lisanü'l- Mizan, I, 17

(330) İbn Main, Tarih, IV, 274; III, 549

(331) Hatib, Tarih, XIV, 181; İbn Hacer, Tehzib, XI, 284

(332) Ahmed b. David El-Haddad

(333) Hatib, Tarih, XIV, 179; İbn Hacer, Tehzib, XI, 285.

(334) Hatib, Tarih, XIV, 401.

Yine kendisi anlatır: "Şeyhin biri, ben varınca sevindi. Hadis rivayet etmek isteyerek: Yaz dedi.Ebû Sinan şeyybani'den rivayet ediyordu. Yeminle, ondan işitmediğini söyledim. Çünkü o şeyh Bağdat'a gelmemişti.Gitti; sorup-soruşturdu. Ebû Sinan'ın, Dırar b. Mürre'den aldığını anlayıp bana hak verdi. Hadisini karaladık."⁽³³⁵⁾

Yahya b. Main, Nasr b. Bab'dan⁽³³⁶⁾ hadis dinlerken, şeyhin sayfanın başını büktüğünü farkeder, şüphenir. Kitabı ister, şeyh vermek istemez.Kitabı elinden kapar, şeyh senetde iki kişiyi atlamıştır. Kitabı bırakır, meclisi terk ederler.⁽³³⁷⁾ Bir defasında Halef b. Bezzar'ın⁽³³⁸⁾ yanındadır. Şeyhten kitabını ister. Şeyh korkar, vermek istemez.Yahya: "Allah hayrını versin, getirsene" der. Getirince bakar. Hadisleri sahih bulur ve 15 tane hadis yazar. ⁽³³⁹⁾ Yine bir keresinde şeyhi Gunder, Yahya'ya : "Hatamı bulursan aferin".der.Arar, sonunda bir hatasını yakalar. Gerisini araştır"der. Araştırır fakat hepsini doğru bulur.⁽³⁴⁰⁾

Yahya ve arkadaşlarının yanına gidip- geldikleri, sessiz bir şeyh, hadis rivayet etmektan çekinir. Müellifimiz: "Niçin rivayet etmiyorsun? Sevap kazanırsın " diye teşvik eder. Sonunda bakar ki doğmadan ölen Şamlı şeyhlerden rivayet ediyor. Hadisini bırakır. ⁽³⁴¹⁾ Halid El-Medâinin(Ö:211/826) senedin muttasıl olması için ekleme yaptığını görünce, hadislerini yakar.⁽³⁴²⁾

(335) Hatib,Tarih,VII,138

(336) Trc:Hatib,Tarih,XIII,279

(337) İbn Main,Ma'rife,I,55

(338) Trc:İbn Hacer, Tehzib, III,155.

(339) İbn Main Ma'rife,II,161.

(340) İbn Main,Ma'rife,II,41 .Ayrıca bkz.Tarih,IV,245.

(341) Hatib, Cami,II,199 Ölüm tarihinden hareketle yanlış yakalama hakkında için bilgi bkz.Suyuti, Tedrihür-Ravi, II,349

(342) Hatib, Tarih,VIII,302,Terc:sını yer.

Vehb b. Münebbih'ten gelen hikmetli sözleri rivayet eden Gavs b. Cabir'den aslâ hadis yazmadığını söyler. (343)

Aralarında dostluk bulunan birisinin, ravinin ismini değiştirdiğini görünce, haadisini bırakır. Araları açılır. Sonra onun kardeşinden, Kendisi Bağdat'ta iken, Mısır'dan hadisleri yazıp getirdiğini öğrenir. (344)

Yine Basra'da , şeyhi Ebû Seleme Tebûzeki'den hadis yazar. Sonra : "Sana birşey söyleyeceğim fakat kızma" der. "Söyle deyince " Filan hadisi Abdurrezzak'tan işittiğine et" der. Bunuun üzerine Ebû Seleme: "Vallahi seninle asla konuşmayacağın" der. (345)

Abdussamed b. Abdulvarisin (346) kitabında "Haddesena" olmadığı halde öyle rivayet ettiğini görür fakat sika olduğunu söyler. (347) Biri diğerine hadis okurken, dinleyenlerin "Haddesena" demesini uygun görmez. "Fakat okundu. Bende oradaydım. Şöyle şöyle dedi" demesini ister. (348) Cerir b. Hazim, hadis rivayet ederken haddesena lcfzını kullanıyor. Halbuki Hammad b. Zeyd ona rivayet ederken An'ane ile rivayet ederdi (349) diyerek farkı belirtir.

"Mısır'da, Nuaym b. Hammad'ın yanındaydım. Yazdığı kitaptan hadis okuyordu. Hadisin İbn Mübarekten olmadığını söyledim. Kızdı. Bana hocalık mı yapmak istiyorsun?

— Hayır , hatanı düzeltmek istiyorum. Baktım düzeltmek istemiyor. Yemin ve ısrarla ondan duymadığını söyledim. Yanındakiler de kızdılar. Kalkıp içeri girdi, sayfalar çıkardı. onlara bakarken; Yahya'nın hadiste emirülmü'minin

(343) İbn Hanbel, II, 163

(344) Hatib, Tarih, VIII, 302

(345) Hatib, Cami, II, 47.

(346) Trc: Zehebi, Sıyer, IX, 516; İbn Hacer, Tehzib, VI, 327.

(347) İbn Main, Ma'rife, II, 53

(348) İbn Main, Tarih, III, 231 Aynı görüşü Şeyhi Abdurrezzak'tan da aktarır .bkz. Tarih, III, 71.

(349) İbn Main, Tarih, IV, 336.

olmadığını söyleyenler nerede? Evet Ebû Zekeriyya, hata ettim. Bu hadisleri başkasından almışım." cevabını verir.(350)

HOCALARI

Rical kitaplarına baktığımız zaman, Yahya b. Main'in çok sayıda şeyhi zikredilmektedir. Şüphesiz bunların hepsi de aynı derecede etkin değildir. Bu bakımdan , Tarihu Bağdat, Tarihu Dimaşk ve Tehzibü'tTehzib'de ittifakla zikredilen şeyhlerini yazacağız. Ayrıca araştırmalarımız sırasında etkinliğine inandığımız hocalarını da ekleyeceğiz(351*)

Abdullah b. Mübarek (Ö:182/798) (352)

İsmail b. Ayyaş (Ö:182/798) (353)

Ebû Yusuf (Ayrıca yazıldı).

Yahya b. Said El-Kattan (189/805) (354)

Muhammed b. Cafer (Gunder)(Ö:193/809) (355)

İsmail b.İbrahim b. Uleyye (Ö:193/809)(356)

Hişam b. Yusuf San'ani (197/812) (357)

Veki b. Cerrah (Ayrıca yazıldı).

Abdurrahman b. Mehdi (Ö:198/813) (358)

(350) Hatib, Kifaye,146;Zehabi, Siyer,XI,90

(351*)Seyf, Tarihde rivayet ettiği şeyhleri özel bir ek halinde sunar.100 rakamını aşan bir liste verir.(Seyf,I,193-199) Ma'rifetü'r Rical'in I,cildinin muhakkiki 70'i aşkın şeyh ismi verir.(I, 9-12; II.nci cildin sonunda, alfabetik olarak eserde rivayeti bulunan 140 civarında şeyhi zikredilir.

(352) Hatib,Tarih,X,52;Zehabi, Siyer VIII,378; Tezkire,I,274.

(353) Hatib,Tarih,VII, 221; Zehabi,Siyer,VIII,312;İbn Hacer,Tezhib,I,321.

(354) Hatib,Tarih,XIV,135;Zehabi,Siyer,IX,75;İbn Hacer,Tezhib,XI,216.

(355)Hatib,Tarih,II,149;Zehabi,Tezkire,I,301;Siyer,XVI,217

(356) Hatib, Tarih,VI,234;Zehabi,Tezkire,I,322;Siyer,IX,107

(357) Zehabi,Siyer,IX,580;İbn Hacer,Tezhib,XI,157

(358) Hatib,Tarih,X,240; Zehabi, Tezkire,I,274;SiyerIX,192

Süfyan b. Uyeyne (198/813)(359)

Yezid b. Harun (206/821)(360)

Muzaffer b. Müdrik (yazıldı.)

Abdurrezzak b. Hemmam(Yazıldı)

İbn Müshir (Yazıldı)

Fadl b. Dükeyn (Ebû Nuaym) (219/834) (361)

Musa b. İsmail (Ebû Seleme Tebûzekî) (Ö:223/837)(362)

YAKUB BİN İBRAHİM (EBÛ YUSUF)

Harun Reşid (V: 193/808) zamanında başkadılığa getirilmiştir. Yahya b. Main'in hadis yazıp rivayet ettiği şeylerinden biri de Ebû Yusuf'tur (363) Müellifimiz onun hakkında, Ehl-i reyden olmakla birlikte hadise yakın olduğunu söylemiş, Cami'üs-Sağir'i ondan dinlediğini ifade etmiştir. (364)

İbn Abdilber'in (V:463/1071) şu sözler o dönem hadiscilerinin Ebû Hanife ve Ashabına karşı bakış açısını göstermektedir: "Yahya b. Main Ebû Hanifeyi över, ona güvenirdi. Fakat öteki muhaddisler ona ve ashabına düşman gibiydiler. (365)

Kitabül Harac, Harun Reşidin emriyle yazdığı, malî, iktisadî, hukukî konuları içine olan ilk resmî fıkıh kitabıdır.

(359) Hatib, Tarih, IX, 174; Zehebi, Siyer, VIII, 404; Sezgin, T. T. I, 178

(360) Zehebi, Tezkire, I, 317; Siyer, IX, 358; İbn Hacer, Tehzib, XI, 366

(361) İbn Esir, VI, 445; Hatib, Tarih, XII, 346; Zehebi, Siyer, XI, 142

(362) İbn Ebi Hatim, I, 315; Zehebi, Siyer, X, 360

(363) İbn Main, Tarih, IV, 474; Hatib, Tarih, XIV, 259.

(364) İbn Main, Ma'rife, I, 155; Hatib, Tarih, II, 180; İbn Abdilber, Cami, II, 149;

(365) İbn Abdilber, El-intika, 173

VEKİ BİN CERRAH

Kûfe'de 129/746'da doğdu. Künyesi Ebû Süfyandır. Tanınmış hadis âlimlerinden biridir. Harun Reşid, Kûfe kadılığını vermek istedi fakat o kabul etmedi. Müellifimize göre Irak'taki en sağlam hadisci Veki'dir.⁽³⁶⁶⁾ Kendisi gençliğinden itibaren Veki'den hadis dinlemiştir. Nitekim Veki'yi çok sever; "zamanında herkes ona hadis dinlemeye giderdi".⁽³⁶⁷⁾ derdi. Yönü kibleye dönük oturur, kibleye dönmedikçe hadis rivayet etmezdi.⁽³⁶⁸⁾ Kalın kumaştan yapılmış bir elbise giyer, polis halifenin yanına götürmeye gelince evine uğramadan, üstünü değiştirmeden giderdi.⁽³⁶⁹⁾

Yahya b. Main onu , zamanındaki bütün muhaddislerden üstün görürdü. Birisi Abdurrahman b.Mehdi'yi ondan üstün görüyorlar."deyince,; Öyle görenlere beddua etti. Allah'ın, meleklerinin ve bütün insanların laneti öylelerinin üstüne olsun⁽³⁷⁰⁾ dedi.

Şeyhi Mervan b. Muaviye'nin⁽³⁷¹⁾(Ö:193/809) Veki'ye Rafizi dediğini duyunca " O senden hayırlıdır" diye çıktı. Sana birşey diyemedi mi? diye sorunlara; Ne diyecek! Eğer bana birşey deseydi, ashab-ı hadis üzerine atılır ve döverlerdi", cevabını verdi.⁽³⁷²⁾

Hafızası güçlü olduğundan kitaba bakmadan rivayet ederdi. Pek çok hadis tasnif etti. H.197/812'de vefat etti.⁽³⁷³⁾

(366) Sezgin,TT,I,179

(367) İbn Main,Tarih,III,632

(368) İbn Main,Tarih,III,437

(369) İbn Main, Ma'rife, II,34

(370) İbn Main,III,548

(371) Trc: Hatib,Tarih,XIII,149;Zehebi,Siyer,IX,51

(372) İbn Main,Tarih,III,359

(373) Hatib, Tarih,XIII,477; Ayrıca :bkz.Zehebi, Tezkire,I,306;Siyer,IX,140;İbn Hacer,Tehzib,XI,123.

ABDURREZZAK BİN HEMMAM (211/826)

T.Dimaşk ve Tehzib'de şeyhi olarak zikredilmektedir. Ahmed b. Hanbelle birlikte Sana'ya gitmişlerdi.(374) Ebü Hayseme'nin anlattığına göre Mekke'ye varınca ashab-ı hadisten biri Abdurrezzak'a "Sana hadis hafızları geliyor, ne yapacaksan " diye mektup yazmıştır. Vardıklarında, Ahmed b. Hanbel'den başkasının içeri almamıştır. Yahya b. Main dışarda beklemektedir. Abdurrezak 25 hadis rivayet edince Ahmed dışarı çıkmıştır. Yahya hadislere bakmış ,18 hata bulmuştur. Ahmed geri dönüp, durumu bildirince şeyh hadislerin aslına bakmış, hak vermiştir. Yahya'yı da içeri alan Abdurrezzak, evinin anahtarını onlara teslim etmiş, ayrıca memnuniyetini belirtmiştir. Burada bir yıl kalmışlardır.(375) Müellifimiz Abdurrezzak'tan aldığı bütün hadisleri kitabından yazarak aldığını söylemiştir. (376) İbn Hanbel ve Yahya'nın Abdurrezzakın hadisini terkettiği söylentisi çıkınca, San'a'dan hacca gelen bir muhaddis Yahyaya sormuş, ancak müellifimiz:" Abdurrezzak irtidad etse yine de hadisini terketmeyiz" demiştir(377) Yahya b. Main , Abdurrezzakla, ayrıca Mekke'de görüşmüştür. 80 yaşına yaklaştığı yıllarda da gördüğünü belirtmiştir. (378) Sana'da bir yıl kaldıktan sonra şeyh, Yahyayı, Hişam b. Yusufa göndermiştir.(379)

ABDÜ'L-A'LA BİN MÜŞİR⁽³⁸⁰⁾ (218/833)

(374) Hatib,Tarih, XII,353

(375) Hamevi,III,428

(376) İbn Hanbel,II,111

(377)Hakim,140; İbn Hacer,Tehzib,VI,314

(378) İbn Hanbel,II,103-104

(379) İbn Hanbel, I,384;II,289;Terc: Zehebi,Siyer,IX,563;Tezkire,I,364,Sezgin,T,I,I,164.

(380) Trc:Bkz.Hatib,Tarih,XI,72;Zehebi,Siyer,X,228;Tezkire,I,381,İbn Hacer,Tehzib,VI,98

Şam'lı bir şeyh olup, Yahya b. Main Dimaşka'ya vardığında (381) en çok istifade ettiği bir şeyh olmuştur.

Müellifimiz, onun gibisini görmediğini; onun bulunduğu yerde rivayet edenin ahmak (382) olduğunu söylemiştir.(383) Onun Yahya'ya gösterdiği kolaylığı kimseye göstermediği rivayet edilmiştir(384)

Mihne'de Şam'dan imtihana çekilen şeyhlere dendir. Kılıç korkusuyla "Evet" demiştir. Yine de Bağdat'a götürülüp hapsedilmiştir. Çok geçmeden ölmüştür.(385)

MUZAFFER BİN MÜRRİK EL-HORASANİ

Ebû Kamil, Horasanlıdır.(386) Hakim, Bağdatta, birinci tabaka hadis imamlarından biri olarak zikreder.(387) Müellifimiz: "Rical bilgisi ve hadis sanatını ondan aldım".(388) demiştir.Salih bir insan olduğunu, ona benzeyenin az olduğunu söylemiştir.(389) Bağdat'a gelir gelmez, Ahmed b. Hanbelle yanına varmışlar fakat bir yıl hadis rivayet etmemiş, bir yıl dolduktan sonra rivayet etmiştir.(390)

(381) İbn Asâkir,XIV,187.

(382) Bir başka rivayette: "Bıyıklarımı keşerim", demişti,(Hatib,Cami,I,319)

(383) İbn Hacer,Tehzib,VI,99;Zehebi,Tezkire,I,381

(384) İbn Ebi Hatim,I,314;

(385) İbn Hacer,Tehzib,VI,99;Zehebi,Tezkire,I,381

(386) İbn Main,Tarih,IV,378;406

(387) Hakim,111

(388) İbn Hanbel,II,98;Hatib,Tarih,XIII,125.

(389) İbn Hanbel,II,98.

(390) Hatib,Tarih,VI,29

Yine Yahya'nın şeyhlerinden Ravh b. Ubade ile aynı yılda,H:207/823'de ölmüştür.(391)

YAHYA BİN MAIN'DEN HADİS ALANLAR

Yahya b. Main'e en yakın zamandan son devirlere kadar rical v.b.eserlere baktığımızda, çağdaşları da dahil olmak üzere pek çok kimsenin ondan hadis aldığını görüyoruz. Şüphesiz ki öğrencileri başlığı altında sunduğumuz bölüm bu hususu ortaya koyar, Ancak kütüb ü sitte v.b. hadisinde ölçü olan eserlerin müelliflerinin Yahya b. Main'den hadis tahric ettiklerine misal vereceğiz.

Hatib, Tarihu Bağdatta, İbn Hacer Tarihu Dımaşk'ta , Zehebi Tezkire ve Siyer'in de , İbn Hacer Tehzib'in de, Yahya b. Main'den hadis alanları vermişlerdir.

Yaşca birbirine yakın olan ravilerin, bir birinden hadis rivayetine "Müdebbec"denilmektedir. Akranların rivayeti çok defa, bilgileriyle temayüz etmiş ilim ehli arasında görülmektedir. Yahya b. Main'in Ahmed b. Hanbelden, İbn Hanbelin İbn Main'den rivayeti böyledir.(392)

Akranlarından İbn Hanbel, İbn Hayseme, Muhammed bin Sad(Ö:230/844)(393) bunlardandır. Buhari, Müslim,(261/875) Ebû Davud ise öğrencisi durumunda olan kimselerdir. Özellikle Zehebi.(394) Siyer'inde bu rivayetlerden örnekler vermiştir .

Çağımız âlimlerinden Zafer Ahmed Tahanevî ve Buharînin Kaynaklarını tesbit eden Sezgin misaller vermişlerdir.(395)

(391) Hatib,Tarih,XIII,125

(392) Koçyiğit, Talat, Hadis Istıslahları 246-248.

(393) Hatib,Tarih,V,321;Sezgin,T.T.II,111

(394) Ekz. Tezkire,II,430;Siyer,XI,74,74,75.

(395) Tahanevi, 193; Sezgin,Buharînin Kaynakları,205,210,298.

AHMED BİN HANBEL VE YAHYA BİN MAIN

Müellifimiz Yahya b. Main'in hayatını incelerken, çağdaşları arasında, sık sık beraber olduğunu gördüğümüz Ahmed b. Hanbelle beraberliğini bir başlık altında toplamayı uygun gördük.

a) Mihne'den Önce: Konuşurlarken, Ahmed b. Hanbelin, Yahya'ya "Sen benden altı yaş büyüksün; ben 164'de doğdum dediğini, Yahya'nın da :158'de doğdum "dediğini görüyoruz.⁽³⁹⁶⁾ onların beraberliklerine, bize kadar ulaşan rivayetlerde rastlamaktayız. "Yahya ile beraberdim"⁽³⁹⁷⁾ Oğlu Abdullah'ın diliyle "Yahya b. Main birgün bize geldi, bana : falan şeyhe git"dedi.⁽³⁹⁸⁾ İkisini ilgilendiren her rivayet esasen beraberliklerini de ortaya koyar.

Şeyhi Duhaym'ın huzurunda, ikisi de, çocuk gibi oturmaktadırlar.⁽³⁹⁹⁾ Yahya b. Said El-Kattan, ikisinin de şeyhidir. Nitekim o, bu ikiliyi farketmiş olmalı ki: "Bize Yahya ve Ahmed gibisi gelmedi" diyerek, onların farklılığını ortaya koyar.⁽⁴⁰⁰⁾ Dımaşk'a beraber giderler.⁽⁴⁰¹⁾ Yine şeyhleri Ravh b. Ubade'nin(Ö:205/820).⁽⁴⁰²⁾ yanında beraberdirler. Ahmed, duyduğu hadislerin sihhatini te'kid için, "Şu nasıl? Bu nasıl? diye sorar . Yahya söyler, o yazar Hadiseyi anlatan Dûri, Ahmed'in , isminden çok künyesiyle, iki de bir: Ebû Zekeriyya, Ebû Zekeriyya dediğini söyler.⁽⁴⁰³⁾ Şeyhleri Cerir b.(Abdulhamid) ölünce(Ö:188/804) birlikte Ubeyde b. Humeysin meclisine giderler.⁽⁴⁰⁴⁾

(396) İbn Main, Ma'rife, II, 142

(397) Hatib, Tarih, IX, 249;

(398) Hatib, Tarih, VI, 395;

(399) Hatib, Tarih, X, 266 (Ahmed 20, Yahya 26 yaşındadır)

(400) Zehebi, Tezkire, II, 430; İbn Hacer, Tehzib, XI, 284.

(401) Hatib, Cami, II, 182

(402) Tarih: Hatib, Tarih, VIII, 401; Zehebi, Siyer IX, 402.

(403) Hatib, Cami, II, 72; İbn Ebi Hatim, I, 314

(404) İbn Hanbel, I, 396

Yemen'e , Abdurrezzak b. Hemmam'ın yanına birlikte giderler.⁽⁴⁰⁵⁾ San'a-
da Eban'ın sahifesini yazan Yahyayı gören Ahmed, niçin yazdığını sormadan
edemez.⁽⁴⁰⁶⁾ Dönüşde, Ebû Nuaym'ın⁽⁴⁰⁷⁾ imtihanında beraberdirler.⁽⁴⁰⁸⁾ Rusâfe
mescidinde karşılaştıkları kıssacı hikayesinde birliktedirler.⁽⁴⁰⁹⁾ Abbasilerin ilk
yüzyılında, Bağdat ve çevresinde , neredeyse aynı şartlar altında ömürlerini
geçirirler.⁽⁴¹⁰⁾ Kitabul-ilel'de , Abdullah'ın hem babasına, hem Yahya'ya ; aynı
anda, sorular sorduğunu görüyoruz.⁽⁴¹¹⁾ Salih b. Muhammed'e ⁽⁴¹²⁾ sorulur:
Hadiste Yahya mı âlim, Ahmed mi? -Ahmed fıkıh ve ihtilafı iyi bilir; Yahya ise
rical ve künyeleri.⁽⁴¹³⁾ İshak b. Rahûye'nin (Ö:238/852).⁽⁴¹⁴⁾ anlattığına göre
Irakta, bir hadis meclisinde, Ahmed, Yahya ve ashab-ı hadis müzâkere
yapmaktadırlar.⁽⁴¹⁵⁾

Emeviler ve Abbasiler döneminde Arap-Mevâlî şekillerindeki ayrım tarihe
damgasını vurmuştur. Böyle bir dönemde yaşayan müellifimiz, Ahmed b.
Hanbel'den memnundur. Abdullah'ın dediğine göre Yahya;" Ahmed'den
hayırlısını aslâ görmedim. Arap olmakla bize karşı övünmedi" demiştir.⁽⁴¹⁶⁾

Yahya'nın bulunduğu bir hadis meclisinde, Ahmed bin Hanbel'in
faziletlerinden bahsedilir. Adamın biri" Çok övüyorsunuz" gibi sözler edince

(405) Hamevi, III, 428

(406) Hatib, Cami, II, 192 ; İbn Hacer, Tehzib, XI, 286.

(407) Fazl b. Dükeyn .

(408) Hatib, Tarih, XII, 353

(409) Hatib, Cami, II, 166

(410) Ekz. Hatib, Tarih, XIV, 186; İbn Ebi Ya'la, I, 403; İbn Hacer, Tehzib, XI, 284

(411) Ekz. (Abdullah b. Ahmed b. Hanbel) sh : 51

(412) T rc: Hatib, Tarih, IX, 322; Zehabi, Siyer, XIV, 23

(413) Hatib, Tarih, IV, 419

(414) Şeyhi, Zehabi, Tezkire, I, 249; İbn Hacer, Tehzib, XI, 280

(415) Hatib, Tarih, IV, 419.

(416) Hatib, Tarih, II, 117.

Yahya: Ahmed'e övgüyü çok mu görüyorsun? Oturup övmeye devam etsek yine de onu tam anlatamayız.der.(417)

Muhammed b. Cafer Verkani'den hadis dinleyen Ahmed b. Hanbel bir hadise müdahale eder. Verkani". Bu hadise Yahya b. Main baktı". deyince Ahmed: Sanki Yahya herşeyi biliyor! diyerek hadisin üstünü çizmiştir.(418)

İmam Şafii(204/819) hakkında farklı düşündüklerini görüyoruz. Salih b. Ahmed'in anlattığına göre: *Yahya*, Şafii katırında biniliyken yanında yürüyen Ahmed'e: Şafii'nin katırıyla yürümeye mi razı oldun? diye takılınca : Sen de öbür tarafından yürüsen faydalı olur, demiştir.(419)

b) Mihne sonrası: Mihnenin ayak seslerine kadar süren beraberlikleri.(420)
Yahya b. Main'in-kerhen de olsa-cevap vermesiyle biter ve araları açılır . Anlatıldığına göre: "Ahmed b. Hanbel hastayken Yahya ziyaretine gelir, selâm verir fakat Ahmed selamını almaz; yüzünü öte çevirir. Mihne'de "Kur'anın mahlûk olduğunu söyleyenlerle ölünceye kadar konuşmayacağına yemin etmiştir. Yahya b. Main, sürekli ma'zur olduğunu ifade eder, Ammar hadisini delil giterir: "Gönlü imanla dolu olduğu halde, zor altın da kalanın dışında..."(421) ayetini okur. Özür kabul etmediğini görünce dışarı çıkar. Az sonra arkasından çıkan Ebû Bekir Mervezî'ye(Ö:292/905)(422) ne dediğini sorar; o da anlatır: Ammar hadisini delil getiriyor. Orada" Uğradım, sana sövüyorlardı. Engel olmak istedim; beni dövdüler." denilmekte. Size gelince... Denildi ki: Sizi döveriz !.. diyerek delil olmadığını ifade eder. Bunu duyan müellifimiz: "Allah sana mağfiret etsin, ey Ahmed.Vallahi, bu göğün altında, Allah'ın dinini senden güzel anlayanını görmedim! der.(423)

(417) Hatib,Tarih,IV,421;İbn ebi Ya'la,I,403.

(418) Hatib,Tarih,II,217.

(419) Hatib,Tarih,II,66;İbn Abdilber , El-intika,75; İbn Hallikan,IV,164.

(420) Hatib, Tarih, XII,271,(Bkz.Mihne)

(421) Nahl; 16/106.

(422) Hatib,Tarih,IV,304;Sezgin, T.T.I,162.Adı:Ahmed b.Ali b.Said.

(423) İbn Ebi Ya'la ,I,403.

Esasen Ahmed, mihnede cevap veren herkese tavır almıştır. Bu konuşmadansa, ikisinin de ictihad ettiğini, Ahmed'in ictihadını duyan müellifimizin , onu beğendiğini görüyoruz. Ancak ictihadlar gibi insanların yapıları da farklıdır.Hal böyle olunca, netice de farklı olmaktadır.

Yahya ve Ahmedin yakın arkadaşı Ali b. El-Medinî de mihnede cevap verenlerdendir. Koştuğu için cevap verdiğini belirtmiş; "Ahmed güçlü, kamçıya dayanır. Bana bir kamçı vursalar, öldürdüm." demiştir. Yahyanın yanında Ali'yi irtidadla itham ettiklerinde, mürted olmadığını, korktuğu için "evet" dediğini söylemiştir.(424)

Yahya da Kur'anın mahlûk olduğunu kabul etmemiştir. Farklı davranışı mizacından ve ictihadından kaynaklanmaktadır. Bunu kendisi de ifade etmiştir: "İnsanlar, bizim Ahmed gibi olmamızı istiyorlar. Vallahi ne Ahmed gibi olabilir, ne de (mihnede) tuttuğu yolu tutabiliriz."(425)

Ahmed b. Hanbel, Yahya'dan sekiz yıl sonra, 241/855'de ölmüştür.

6-ÖĞRENCİLERİ

Abbas b. Muhammed Dûri (Ayrıca yazıldı)

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (Ayrıca yazıldı)

Abdurrahman b. Amr (Ebû Zü'râ Dimaşki)282/895(426)

Ahmed b. Muhammed b. Kasım b. Muhriz(427)

Ahmed b.Ali b.Said (Ebû Bekir Mervezî)292/905(428)

Ahmed b. İbrahim Devrakî (246/860)(429)

(424) İbn Hacer, Tehzib, VII, 355.

(425) İbn. Ebi Ya'la, I, 403.

(426) Trc: Hamevi, II, 470; Zehebi, Siyer, XIII, 311; İbn Hacer, Tehzib, VI, 236

(427) Hatib, Tarih, V, 83

(428) Hstib, Tarih, IV, 304; Sezgin, T. T. I, 162.

(429) Hstib, Tarih, IV, 6; Zehebi, Siyer, VII, 130; İbn Hacer, Tehzib, I, 10

Ahmed b. Hasen b. Abdulcebbar Es-Sûfi(306/918)(430)

Cafer b. Muhammed Tayalisi(282/895)(431)

Hanbel b.İshak(Ö:273/886)(432)

Hüseyin b. Hibban (232/846) Kendisinden oğlu Ali rivayet etmiştir. Tarihu Bağdatta 75 rivayeti vardır.(433)

Hüseyin b. Fehm. (289/902) Yahya b. Main'in hadis meclislerinde bulunmuş, müzâkerelere katılmıştır. Rical bilgisini İbn Main'den aldığını söylemiştir. Tarihu Bağdat'ta 6 adet rivayeti vardır.(434)

Haşim b. Mersed Taberanî.(435)

ABBAS BİN MUHAMMED DÛRÎ

Abbas b. Muhammed'in künyesi Ebûl Fadl'dır . Dûri diye bilinir. Yahya b. Main'in öğrencilerindedir.

H:185/801.yılında doğduğunu Abdullah b. Ahmed b. Hanbel kendisinden rivayet etmiştir.

Yahya b. Main onun için arkadaşımız (sadrkuna , sahibuna) sözlerini kullanmıştır.(436)

İbni Nedim,"Yahya b. Main'in Tarihini yazanın kendi olmayıp arkadaşlarıdır". derken Abbas b. Muhammed Dûri'ye işaret eder.(437) Yine rical kitaplarında "Tarih ve ileli" Dûrî'nin rivayet ettiğine işaret edilir.(438)

(430) Hatib,Tarih,IV,82;Zehebi,Siyer XIV,152

(431) Hatib,Tarih,VII,188; Zehebi,Tezkire,II,626

(432) Hatib,Tarih,VIII,286; Zehebi,Siyer VIII,51

(433) Hatib,Tarih,VIII,36;Cami,II,186

(434) Hatib,Tarih,VIII,92;Zehebi,Siyer,VIII,427

(435) Sezgin, T.T.I,292

(436) Hatib,Tarih,XII,144-145

(437) İbn Nedim,Fihrist,322

(438) Hatib,Tarih,XI,312;Cami,II,186;Zirikli,IX,218;Kettanî,Risalet'ül Mustadrefe ;129;İsmail Paşa II,214.

Bağdatlı olan Abbas b. Muhammed, Yahya b. Main'e uzun süre arkadaşlık etmiş, ondan en büyük rivayeti yapmıştır. Zehebi, esere işaretlerle, "Bu işi (rical ve ileli) iyi bildiğini gösteren büyük bir kitaptır." demektedir.⁽⁴³⁹⁾

H:271/884'de vefat etmiştir.

ABDULLAH B. AHMED B. HANBEL(Ö:290/903)

Ahmed b. Hanbelin oğlu Abdullah , T.Bağdat, T.Dimaşk ve Tehzib'de Yahya b. Mainin öğrencileri arasında zikredilir.

Babası Ahmedle, Yahya'nın ilişkilerinin bir kısmını , Abdullah'ın rivayetlerinden öğreniyoruz.⁽⁴⁴⁰⁾

Babasından ve Yahya b. Main'den hadis dinlemiştir.⁽⁴⁴¹⁾ Babasından rivayet attığı."Kitabül-ilel ve Marifetür-Rical'de ⁽⁴⁴²⁾ Yahya b. Main'den gelen rivayetlerin bir kısmını babası kanalıyla⁽⁴⁴³⁾ bir kısmını direk Yahya'dan rivayet eder.⁽⁴⁴⁴⁾ Bir kısmını da hem babası hem Yahya b. Main'e sorduğu sorular şeklindedir.⁽⁴⁴⁵⁾

İBRAHİM BİN CÜNEYD EL-HUTTALİ

Künyesi Ebû İshak'tır, Hafız ve âlim biridir. Zühdle ilgili eserleri vardır.İbn Main'e sorular sordu, cevapları tasnif ederek bir kitapta topladı. İbn Main'in ölümünden sonra Samarra'da oturdu. Hatib:" Yahya'dan , çok faydalı ve

(439) Kettani,129.

(440) Bkz.Hatib,Tarih,VI,359;v,414;II,117

(441) Hatib,Tarih,IX,375

(442) Hadis İletleri ve rical bilgisiyle ilgili rivayetlerini içeren bu eser Prof.Dr.Talat Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu tarafından ,2 cild halinde, 1987'de neşredilmiştir.

(443) Bkz.Kitabu'l-İlel ve Marifetür-Rical:II,(423,496,565,579,580;

(444.) Çoğunluğu 2.nci cild de olmak üzere 180 madde civarındadır.

(445) Bkz.I, 810 ;II,578-729 arasında 34 madde.

fehmine delil olan Süalâtı vardır."demektedir. Tarihü Bağdat'ta 120 civarında rivayeti vardır. Zehebi, ölümünün 260/874'lerde olduğunu söyler.(446)

İshak b.Mansur Kevsec :(251/865)

Ebû Yakup Mervezi.Nisabur'da yaşamıştır. İbn Main'den sülâât rivayet etmiştir. Hatib'in Cami'in de belirttiğine göre Kevsec: köse demektir. İbn Ebî Hatim dolaylı olarak ondan bin kadar rivayet almıştır.(447)

Muhammed b. İsmail Buhari: (256/870) İbn Main'den hadis dinledi. Eserlerini takdim etti. Sem'anî akranları arasında sayar. Buharînin Kaynaklarında üç rivayeti vardır.(Bkz.205,210,298)(448)

Muhammed b. İdris Hanzali: (Ebû Hatim Razi) oğlunun rivayet ettiği Cerh-tâdilde İbn Main'den 42 rivayet vardır.(449)

Muhammed b.Osman b. Ebî şeybe: (298/910) Tarihü Bağdatta 30 civarında rivayeti vardır.(450)

Mufaddal b. Gassan El-Gallabi:Bağdatta yaşadı. Babasından ve İbn Main'den hadis ilmini aldı. Yahya'dan Tarih'i rivayet etti. Tarihü Bağdatta 140 kadar rivayeti vardır.(451)

Osman b. Said Darimî:(280/893)(452)

Ubeydullah b. Abdulkerim(Ebû Zür'a Razi) (264/887) Berzâî'nin sorularına cevabında ,Ebû Züra'nın rivayet ettiği şeyhlerden biri de Yahya b. Main'dir. Duafâ'nın fihristinde rivayetlerinin listesi verilmektedir.(453)

Yakub b.İbrahim Devrakî(252/866)(454)

(446) Hatib,Tarih,VI,120;Zehebi,Tezkire,II,568;Siyer,XII,631

(447) Hatib,Tarih,VI,362;Cami,I,133;Zehebi,Siyer,XII,258,Tezkire,II,524

(448) Sem'ani,II,270;Zehebi,Siyer,XIII,391;Sezgin,T.T.I,226

(449) Zehebi,Tezkire,II,567;Sezgin,T.T.I,298

(450) Hatib,Tarih,III,42; Zehebi,Siyer,XIV,21;İbn Hacer,Tehzib,VII,149.

(451) Hatib,Tarih,XIII,125,VIII,197;Cami,II,186.

(452) Zehebi,Siyer,VIII,139;Tezkire,II,261.

(453) Zehebi,Siyer,VIII,65;Sezgin,T.T.I,281.

(454) Hatib,Tarih,XIV,277;Zehebi,Siyer,XII,141;İbn Hacer,Tehzib,XI,371.

Yakub b.Şeybe Sedûsi (262/875) İbn Main'den aldığı rivayetleri kendisinden torunu rivayet etmiştir.Tarihu Bağdatta onüç rivayeti vardır.(455)

Yezid b.Heysen b. Tahmân (284/897)

Bâdâ diye bilinir. İkiz kardeşinden önce doğduğu için bu isim verilmiştir. İbn Main'den rivayeti tahkik edilerek yayınlanmıştır. Adı: Min kelamı Ebi zakeriyya fif-ricâl.(Bkz.Eserleri)(456)

C-ESERLERİ

Kitap yazmayan bir âlime."Niçin eser bırakmıyorsunuz? diye öğrencileri sorunca "Sizi bırakıyorum ya ," cevabını verir. Bu yüzden bir âlimin yetiştirdiği öğrenciler onun eseri sayılır. Nitekim müellifimizin eserlerinin de öğrencileri tarafından yazılıp rivayet edildiğini görüyoruz.

Bunlardan biri, belki de birincisi kapsamlı olması açısından Abbas b. Muhammed Dûri'nin rivayet ettiği Tarih'idir.

I.TARİH VE İLEL: Yazması zahiriyye kütüphanesindedir.(457)İbn Nedim'in " Kitabu't-Tarih"diye zikrettiği bu eseri , müellifimizin kendi yazmadığı, arkadaşlarının yazdığını belirtir.(458)

Yahya b. Mainin biyografi'sinden bahseden bütün kaynaklarda ilk zikredilen eseri budur. Hatib, Tarihinde ve Camiinde eserin adını vermeden Duri rivayetinden bahseder. (459) Zirikli, eserin adını " Et-Tarihu vel'ilel" diye verir.(460)Sehavî,Dûri rivayeti olarak verir.(461) Kettanî,"Kitab_ür-Ricâl"diye verir. Zehebî'den rivayetle "Büyük ve faydalı bir kitap olup, müellifin bu işteki

(455) Hatib,Tarih,XIV,281;Zehebi,Siyer,XII,476.

(456) Hatib,Tarih,XIV,349.

(457) Sezgin,TT.I,202

(458) İbn Nedim,322.

(459) Hatib,Tarih,XI,302;XIII,437;Cami,II,186.

(460) Zirikli,IX,218

(461) Sehwî, El-İ'lan ,118

basiretini gösterdiğini" yazar. Ayrıca "Tarih" diye de zikreder⁽⁴⁶²⁾ İsmail Paşa da "Tarih" olarak zikreder.⁽⁴⁶³⁾

Dûri, Yahya'dan rivayetinde son derece dikkatlidir. Yanlışta götürecekt ihtimallerin önünü keser, kendi ilavesini belirtir.⁽⁴⁶⁴⁾

Eser, Muhammed Nur Seyf tara findan incelenmiş, doktora tezi olarak tahkik edilmiştir. Tamamı dört cild halindedir.

a) I.Cildin mukaddimesinde tenkid (nakd) kelimesi, tarihçesi üzerinde durulur.(3-16) Birinci kısımda Yahya b. Main'in hayatı kısaca incelenir.(19-30) 2.nci kısımda fıkhî, itikadi mezhebi, mihnedeki duruma kısaca anlatılır.(31-45) üçüncü kısımda Yetişmesi, hadis ilmi için yaptığı yolculuklar, eserleri, hadis ilmindeki yeri belirtilir.(46-68)

Tenkid metodu, İbn Ebî Hatim ve Yahya b. Main nazarında ravilerin mertebeleri, zayıf hadislerle amel konusu, müellifimize has Cerh-tadil istilahlarından birkaçı , bir ravi hakkında çelişen sözleri ele alır. (69-125)

b) İkinci Bölüm'de Yahya'dan rivayetlerin nasıl tedvin edildiği, eser tahkik edilirken göz önüne alınan rivayetler, bunların özellikleri, tahkik edilen nüshanın vasıfları, muhakkikin yaptığı çalışmalar, gözettiği amaç, faydalandığı kaynaklar sunulur.(158-192)

Yahya b. Main'in (özellikle Tarihindeki) şeyhleri liste halinde yazılır.(1 nolu ek) Aynı şekilde öğrencileri 2 nolu liste olarak verilir. 3.Nolu ek'de müellifimizin (leyse bişeyin) dediği, raviler hakkında Ahmed b. Hanbelin, İbn Hacer'in (Takribte), Zehebi'nin (Mizan'da) ne dediği tablo halinde sunulur. 4.nolu ekte (fıkıh bablarına göre) tarihte geçen veya teğet geçilen hadisler yazılır.(193-340)

(462) Kettanî, 129

(463) İ.Paşa, II, 514

(464) Bkz. Tarih IV, 18, 93, 142, 174, 301, 337, 388, 437, 447, 454.

Fihrist'in birinci kısmında, Tarihte geçen isimler, alfabetik olarak, tahkik-deki madde numaralarıyla sıralanır. Künyeler, kim oldukları, nesepler fihristi, hadis ve eserler fihristi, mekan ve şiirler fihristi madde rakamlarıyla zikredilir. (341-440) İçindikler bölümüyle son bulur.

2.nci cild:3.ncü cildin tanıtımında görüleceği üzere, eserde rical "memleketlerine göre" ele alınmıştır. Bu cildde muhakkik, ricali alfabetik olarak sıralar. Böylece bir kişi hakkındaki rivayetleri bir araya toplamış olur. Ayrıca, bu rivayetlerin geçtiği eserlerin kaynakları, İbn Hacer'in Takribüt Tehzibindeki sıralamaya göre ravilerin dereceleri verilir. Yani eser kısaca "Aler-Rical" bir hale getirilmiştir.

3.ncü cild:Eserin 11.cüzlük orijinali 3-4. cildlerde toplanmıştır. Bütün modern çalışmalarda olduğu gibi, yazma nüshanın sahife numaraları verilmiştir.

3.ncü cildin başında, eserin ilk-son sayfalarının fotokopisi verilmiştir. Sahabeyle başlayan bu cild, altı cüz halinde, 88 varak, muhakkikin yaptığı düzenlemeye göre 2838 maddedir. Sahabeyle ilgili rical kitaplardan şahısların yeri gösterilmiş, dipnotlardaki açıklamalarla eser zenginleştirilmiştir.

Hz.Ebû Bekirle başlayan bölümde, cerh-tâdil ifadelerine rastlanmaz. Bilindiği gibi sahabenin adaletinde ittifak vardır. Senedlerde geçen ravi isimlerinin değişik söylenişlerini belirtir.⁽⁴⁶⁵⁾ Künyesiyle meşhûr olanların isimlerini⁽⁴⁶⁶⁾ İsmiyle maruf olanların künyesini⁽⁴⁶⁷⁾ künyesi aynı olan değişik sahabileri verir.⁽⁴⁶⁸⁾ Sahabi olmayanları belirtir.⁽⁴⁶⁹⁾ İslâm tarihyle ilgili, ilginç bilgiler verir.⁽⁴⁷⁰⁾

(465) İbn Main,Tarih,III,8,47,56,72,132.

(466) İbn Main,Tarih,III,15-16;23-24

(467) İbn Main,Tarih,III,15,21

(468) İbn Main,Tarih,III,24

(469) İbn Main,Tarih,III,4,30,38,52,56,120,208,244,489,576.

(470) İbn Main,Tarih,III,15,20,41,49.

Tabifinden (öncelikle Mekke'li) bahseder.⁽⁴⁷¹⁾ Doğum-ölüm tarihleri, kimlerden hadis aldıkları v.s. karmaşık bilgiler verir. Arada bir tekrar sahabeye kaydığı olur.⁽⁴⁷²⁾

Benzer olduğu halde, birbiriyle ilgisi olmayan isimleri verir.⁽⁴⁷³⁾ Yemen ve Taif'li tabiflere dokunup Medine'lilere geçer.⁽⁴⁷⁴⁾

2.nci cüzde , Medineli tabiiilerden, kim kimden ne kadar rivayet etmiştir, belirtir. Cerh-tadil esnasında benzer isimleri bir arada verir. ⁽⁴⁷⁵⁾ Kitabın üçde birini teşkil eden Kûfelilere geçilir ⁽⁴⁷⁶⁾ Eser Kûfe ricalinin ansiklopedisi gibidir. 6'ncı cüzde dahil, Kûfe ehli hakkında sorulur ve Yahya cevap verir. Şûbe(Ö:160/777) nin hadis alıp , Süfyan-ı(Ö:161/778) Sevri'nin hadis almadığı kimseler bir çırpıda sayılır. ⁽⁴⁷⁷⁾

Dördüncü Cild :7'nci cüzle başlar. Kûfelileri zikretmeye devam eder. Tamamı 166 varak olan eserin 57 varakı Kûfelilerle ilgilidir ki bu da üçde bir demektir.8'nci cüzden az önce (yazma varak (100 b) Basralılara geçer. Öncelikler ve sonralıklar olarak ele alınır. ⁽⁴⁷⁸⁾ 10'ncü cüz (Sh/354) den itibaren Horasanlılara geçilir. 375 itibaren Vasıtlı ve Sevâd (Medâin-Bağdat ve buralara bağlı yerler) in ricali zikredilir. Ardından (sh:411) Şamlı, Mısırlı, Cezirelilerin⁽⁴⁷⁹⁾ isimleri zikredilir.

Eserin sonunda Leys b. Sa'd'ın (Ö:175/791) İmam Malik'e(Ö:179/795) mektubu (5411 m.) ve Malik'in cevabı (5412 m.) yer alır. Eser 5414'ncü maddeyle sona erer.

(471) İbn Main,Tarih,III,60,v.d.

(472) İbn Main,Tarih,III,144-151

(573) İbn Main,Tarih,III,72,89,127,136,212

(474) Ekz.İbn Main,Tarih,III,95. v.d.

(475) Ekz.İbn Main,Tarih,III,162,178,182,184,202,227,264,294,327,341,389.

(476) İbn Main,Tarih,III,263 v.d.

(477) İbn Main,Tarih,III,433-434 .

(478) İbn Main,Tarih,IV,72-353

Sonunda Dürî rivayyetinin çeşitli kişi ve tarihlerdeki semaları yer alır. H:476/1083-685/1286 tarihleri arasında birçok kere dinlenmiştir.

Abbas b. Muhammed'in kendi rivayetleri 100 madde civarındadır. Eserin üslûbu Sûâlât tarzındadır. "Semi'tü Yahya yekül, Seeltü Yahya, Süile Yahya an keza.." gibi ifadeler madde başlıklarını teşkil eder.

Eserin adının daha çok Tarih diye geçtiğini yazmıştık. Eserin muhakkiki de aynı ismi tercih eder. Eserin mahiyetini belirtenler ricalin cerh ve ta'dili. (480) olarak verirler.

Zirikli, Tarih ve ilel ismini verirken Ma'rifetür-ricali de (481) üstüne yazılmış durumdadır. (482) Brockelman. (483) ve Sezgin (484) de bu isimleri tercih ederler.

"Tarih" adının verilmesine gelince, Tarihte usûl adlı eserin "Yazılı Kaynakları" bölümündeki şu açıklama nedenini belirtmektedir: "İslâm âleminde müteaddid şahsın hal tercemelerini bir araya toplayıp vefiyat yahut rical kitapları vücûda getirmek âdeti, bilhassa hadis iliminin tesiri ile ilerletilmiştir. Bu cümleden olarak Semâ'nînin El-Ensab kitabını, Yakût Hamevi'nin "İrşadü'l Erib" nam eserini, İbni Hallikânın Vefeyât El-A'yan'ını... zikredelim. İslâmlar ayrıca ihtisaslara ait olarak da hal tercemesi kitapları vücûda getirmişlerdir.. (485)

2- MA'RİFET ÜR-RİCÂL: İbn Muhriz (486) rivayeti olarak bilinen bu eserin yazması Zahiriyye kütüphanesinde, iki cild halindedir. (487) Tahkik

(479) Hamevi, II, 137, v.d.

(480) Bkz. Kettenî, 129, İsmail Başa, II, 514.

(481) Zirikli, IX, 218.

(482) Bkz. III, Cildin başında fotokopi, Ayrıca I, 159.

(483) Brockelman, Gal (Suplemendband), I, 259

(484) Sezgin, T.T. I, 202

(485) Toğan, Zeki Velidi, Tarihte Usûl, 57.

(486) (Ahmed b. Muhammed b. Kasım b. Muhriz)

(487) Sezgin, T.T. I, 202.

edilerek basılmıştır.⁽⁴⁸⁸⁾ Aslına uygun olarak, iki cild halinde basılan eserin 1.cildi Muhammed Kâmil Kassar tarafından tahkik edilmiştir.

Muhakkik girişte, Yahya b. Mainin kısaca hayatını(4-6), ilim için yolculuk ettiği şehirleri, şeyhlerini, öğrencilerini(sadece ismen), eserlerini (7-21) zikreder. Marîfetür-ırcalin özellikleri(23-38;örnekleriyle), yazma nüshadan örnekler , tahkik'in kaynaklarını (39/47) vermiştir.1'nci cild 49'ncu Sh-den başlar.170 Sh. kadar, 953 maddede ele alınmıştır. Yazma nüshanın varakları da verilir.20 varaklık eserin sonunda müstensihlerin semalarını gösteren üç sened zinciri yer alır.

Özellikleri: a) Genellikle sorulan soruları kaydetmiş, bazen de kendisi sormuştur.

b) Eserde (diğer eserlerde görülmeyen) mümkün mertebe bir bab havası eser. Cerh-tâdil lafızları ve konular bir araya toplanmıştır. Meselâ: Kizb maddesiyle ilgili cerhler 1-120 maddeler arasında, zayıf (160-190); izâ haddese an sikatin (235-240);lâ ârifuhu (195-220); Lâ be'se bih(270-330); sika(386-425) maddeler arasında yer alır. Yahya b. Main'in kendisiyle ilgili bilgiler (800-900), fıkhî görüşleri(940/953) maddeler arasında toplanmıştır.

c) Ravi, rivayetinde son derece dikkatlidir. Yahya'nın başıyla "evet" demesi bile ayrıca belirtilmiştir.⁽⁴⁸⁹⁾

Ravinin dikkatini gösteren başka incelikler de vardır.⁽⁴⁹⁰⁾

İkinci Cild:Muhammed Muti El-Hafız ve Gazve Bedir tarafından tahkik edilmiştir. Mukaddimeden sonra Ali b. El-Medinî, Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Şeybe, Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr'in (6-12) hal tercemeleri yer alır. Çünkü kitabın sonuna doğru onlardan rivayetler vardır.⁽⁴⁹¹⁾ Kitabın

(488) 1985'de Şam'da Matbuat-ı Mecme'îl-Arsbiyye tarafından.

(489) Ekz.I/39,153,164,377,597,628,681,747,841,861 maddeler.

(490) Mesels Ekz. I,363,747,789,Mad.

(491) Ali b.El-Medinî (599-708); Ebû Bekir b. Ebi Şeybe (709-759); Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr(760-785); başka şeyhlerden (824-845) m.

yazmasından fotokopilerden sonra (sh:19) başlayan rivayetler 845 madde halinde takdim edilir. 247. sh.de semâ ve icazetlerle ilgili bilgiler vardır.

Ardından âyet, hadis, genel konular, şiir, Yahya'nın şeyhleri, İbn Muhriğin şeyhleri, umumi şahıslar fihristi ve tahkikin kaynakları verilir.

Bu cildin öncekinden fazla bir farkı yoktur. Yine bir nevi babı andıran gruplandırmalar vardır. İlk paragraflarda fıkıhla ilgili konular yer alır.⁽⁴⁹²⁾ Künyesiyle bilinen, falan-filân şeyhten rivayet edenlerin isimleri sorulur, söylenir.(365 maddeye kadar) Bu durum, cerh-tadille karışık olarak sürer. Soruyu soranın isiminin de verildiği olur. Hakkıyla tanımadığı raviler için (Lâa'rifuhû(366-400) lafzını kullanır Ravilerin memleketleri(410-423), bazı sahabî ve tabiînin ölüm tarihleri (424-445) verilir. Tarihin ve tebe-i tabiînden hadis alma şekilleri belirtilir.(467-519) Bazı ricalin ismi ve künyesi zikredilir.(520-574) Daha sonra (575 v.d.) la'be'se bihlafzıyla cerh-tadil ifadeleri yer alır.

Bu şekilde tanitmaya çalıştığımız eser aslında çok çeşitli hususları içine almaktadır.

Cerh-tadil esnasında, aynı anda iki raviyi kıyasladığı gibi, sonraki ravilerin kıyası önceki ravilere göre yapılır.Yani seviye merkez olarak alınır.⁽⁴⁹³⁾ Görüp dinlemediği halde rivayet edenleri belirtir.⁽⁴⁹⁴⁾ Birbirine benzeyen isimleri ayırır ⁽⁴⁹⁵⁾ Sahabî olmayanları verir.⁽⁴⁹⁶⁾

Şeyh ve talebe arasında karşılıklı müzakereye şahid oluruz. ⁽⁴⁹⁷⁾ Cerhleri müfesserdir.⁽⁴⁹⁸⁾ Dönemiyle ilgili bilgiler yakalarız.⁽⁴⁹⁹⁾ İlginç diyebileceğimiz

(492) Bkz.2-6,28,29,70,71,402,818.maddeleri.

(493) Bkz.I/10,223,225,226,284,366,412,451 m.

(494) Bkz.I/13,44,124,267,588,602,619,650,651 m.

(495) Bkz.I,59,694,695,698,753,758,861 m.

(496) Bkz.I/598,599,600,609,610,653,758 m.

(497) Bkz.I/ 550-600 m.arası ,II,106-112 m. arası.

(498) Bkz.I/ 19,44,51,109,118,126, m.

(499) Bkz.II,38-46 arası;469 m.

bilgilere rastlarız.(500) İtikadi fırkalarla ilgili bilgi ve değerlendirmeler vardır.
(501)

Ayrıca eserde şiir,nükte,dua,tefsir v.b. bilgiler vardır.Bilinmeyen çok şeyin Yahya'ya sorulduğu eserde, ricalle ilgili bilgiler dokungeç tarzındadır. Bu yüzden, araya serpiştirilmiş farklı şeyler esere çeşni katmakta, okuyucuyu usandırmamaktadır.

Dipnotlarla zenginleştirilmiş eserin 1.nci cildinde, sadece esere veya müellif e isaret şeklindeki klasik methoddan tam olarak sıyrıldığı söylenmez.

Seyf,Tarihi Bağda'tta (60) rivayet olduğunu yazar.(502)

3- TARİHLİ OSMAN B. SAİD DARİMÎ

Yazması Anize'de , Şeyh Süleyman kütüphanesinde bulunan bu eserin mikrofilmni, Kahire'deki yazmalar Enstitüsünden alan, Tarihin de muhakkiki N.M.Seyf tahkik ederek istifadeye sunmuştur.(503)

Fuat Sezgin, Yahya'nın eserleri arasında bunu zikretmez. Zehebînin "Osman (b.Said Darimî)in Yahya b. Main'e sorduğu sorulardan oluşan bir eseri (suâlâtı) var" dediğini görüyoruz(504)

Tahkikli Marîfetüf-Rical'de , Yahya b. Main'in eserleri arasında, Sehavînin El-İ'lân adlı eserinde.(505) geçtiği belirtilmektedir.(506)

Hadis ilmini Yahya b. Main'den alan ve bu sahada ilerleyen.(507) Osman b. Said Darimî, bu rivaytde , aşağı-yukarı,bütün soruları kendi sorar. Eser suâlât

(500) Bkz.II,18,67,99,102,115,122,154,475,477,845 m.

(501) Bkz.I/ 249,516,578,790,792,881-886,873,874,901,917,931 m.

(502) Seyf,I,140.

(503) Mekke'de, Melik Abdulaziz Üniversitesinde basılmıştır.

(504) Zehebi,Tezkire,II,261.

(505) Sehavi,sh:115

(506) Marîfetüf.Rical.sh:19(Ben göremedim.)

(507) Hekim,80

tarzındadır. Bazen başkalarının ve kendi görüşünü belirttiği olur.⁽⁵⁰⁸⁾ Eserin muhakkiki Seyf, bu rivayetin Dürî, İbn Hayseme, İbn Cüneyd ve İbn Gallabî rivayetlerinden önce olduğunu belirterek misaller verir.⁽⁵⁰⁹⁾

Cerh-tâdil konusunda Yahya b. Main'den gelen rivayetleri içeren eser, tanınmış tabiiilerle başlar. Zührî'nin(Ö:124/742) ashabı 33 maddeden oluşur. Zührî'nin ashabı birbiriyle ve Zührî ile mukayese edilir. Sonra Katade (Ö:117/735), A'meş (Ö:148/765) ve ashabı gelir.

Katadenin(Sh 46) A'meşin (59), Eyüp Sahtiyani(Ö:131/748) nin(66) Ebû İshak Sebî(127/745)nin(77), Mansur'un (89) , Süfyan-ı Sevrî'nin(Ö:161/778)104, Şube'nin (160/777)(110) ashabı Yahya b. Main'in terazisinde tartılır ve hüküm verilir. Ancak Veki(b. Cerrah) hep ağır basar.⁽⁵¹⁰⁾ Ardından alfabetik olarak hadis ricalinin durumu sorulur. Cerh ve tâdilde, müfesser olmaksızın, hükme devam edilir. Bildiklerini söyler, tanımadıkları için (Lâ arifuhû) der. Sonunda künyesiyle tanınanları verir.⁽⁵¹¹⁾ Dürî rivayetinde gördüğümüz , uzun rivayetleri ve çeşitli cevapları burada bulamayız. Seyf, Tarihu Bağdat'ta 135, İbn Ebi Hatim'in Cerh ve Tâdilinde 450 rivayet olduğunu belirtir.⁽⁵¹²⁾

4- MİN KELAMI EBİ ZEKERİYYA

Yazma nüshaları Ankara (Saib Sencer), İstanbul III. Ahmet kütüphanelerinde bulunan, Sezgin'in "Kelamu Yahya b. Main fîr-Rical (Kitabül-Mecruhîn)"⁽⁵¹³⁾ olarak belirttiği bu eser, müellifimiz ⁽⁵¹⁴⁾ hakkında derinleşen M.Nur Seyf tarafından tahkik edilerek basılmıştır. 514

(508) Bkz. I/10, 24, 32, 386, 390, 425. maddeleri.

(509) Bkz. sh:31 (Diğer isimler için bkz. Öğrencileri)

(510) Bkz. 90, 91, 92. maddeler.

(511) 915 maddeden itibaren..

(512) I, 140

(513) Sezgin, T.T.I, 202.

(514) Mekke'de, 1980 yılında Melik Abdulaziz Üniversitesince.

Bâdâ diye bilinen Yezid b. Heysem'in Yahya b. Main'den rical hakkındaki rivayetleri, yine sūâlât tarzında ele alır. Eserin başında ravisi^{sh}(7-10) nüshaları (11-14) zikredilir. Diğer eserlerde olduğu gibi ilk ve son sahifelerin fotokopisi konmuştur.

Seyf , Tarihu Bağdat'ta 20 rivayet olduğunu söyler.⁽⁵¹⁵⁾ Eserlerdeki meseleler 407 maddedir. Eser, tahrir ve dipnotlarla zenginleştirilmiştir. Bab, bölüm olamamakla birlikte, Cerh-ta'dil ifadeleri kümeler halindedir.

Ravi Bağdatlı olmasına rağmen, Dûri rivayetinin aksine, ifadeler kısa kısadır. Yahya'ya sorulur, dinler; bazen de kendi sorduğu olur, Sonundaki 5-6 rivayet dışında, hepsi Yahya b. Main'in verdiği cevaplardır.

Eserin sonuna isimler indeksi konmuştur.(131-151). Künyesine göre (153) babalarına nisbet edilenler(157)in listesi verilmiştir. Ayrıca konularına göre hadisler indeksi yapılmıştır. Kaynaklar da verilerek, eser, kolayca istifade edilecek hale getirilmiştir.

5-SŪÂLÂTŪ İBNİ'L CŪNEYD

Sezgin , " Ma'rifetür-Rical ve Sūâlâtü İbrahim b. Abdullah b. Cüneyd El-Huttaî" olarak eserin adını zikreder. Ankara (Saib Sancar) ve İstanbul III, Ahmet kütüphanelerinde yazmaları olduğunu belirtir.⁽⁵¹⁶⁾

Berzâ'nin Ebû Zür'aya soruları olan ve "Duafa" adlı eserde" Sūâlât" tipindeki eserlerin listesi yapılır. İlk on tane eser, Yahya b. Main'den rivayet edilen Sūâlât'tır. Şimdiye kadar tanıttığımız eserler ve bu eser zikredilir. Orada verilen bilgidenden, bu eseri Medine'de Mektebetü'd Dâr'in bastığı , M.Nur Seyfin tahkik ettiğini öğreniyoruz.⁽⁵¹⁷⁾

(515) Seyf,I,139

(516) Sezgin,T.T.I,202.

(517) Berzâ, Duafa,II,275.

Seyf, Tarihü Bağdatta, aslı 1000 madde kadar olan eserden 120 rivayet bulunduğunu belirtir.(518)

Eseri tanıtırken, maddelerinin " Marîfetüf-Rical" hacminde olduğunu, onun gibi tertipli olmadığını, Dûrî rivayetine benzerliklerin çok olduğunu, bazen arkadaşı İbnu Gallabî'den görüşler aktardığını, bazen kendi görüşlerini belirttiğini yazar.(519)

Yahya b. Main'den gelen rivayetler, öğrencileri kanalıyla çeşitli eserlere geçmiştir. Tarihü Bağdatta geçen 120 rivayetin 12 tanesi sadece 9'ncu cildindedir.(520) Zehebi'nin Tezkire tül Huffaz(521) ve Siyer'inde(522) mevcuttur.

6-CÜZ MİN TARİHİ HAŞİM BİN MERSED TABERANİ

Sezgin'in "Cüz min tarih-i Ebî Said Haşim b. Mersed Taberanî an Yahya b. Main fi'l-Tâdil" diye zikrettiği, III,Ahmed kütüphanesinde yazması olan bu eser bir varaktır.(523) M.Nur Seyfin kaynakları.(524) arasında zikredilen bu eser "Duafa"da sayılan Süâlât'ın beşincisi dir.(525)

7-MÜSNEDİ YAHYA BİN MAIN

Ebü Bekir,(Ahmed b. Ali) Mervezi(Ö:292/905) (526) rivayeti olup, Zahirîyye kütüphanesindedir.(527) Kur'an'dan birçok ayetin tefsiri, Rasûle isnad

(518) Seyf,I,141.

(519) Seyf.I,146

(520) Bkz.47,51,82,126,134,146,167,182,238,273,294,298,shler..

(521) Bkz.Meselâ X/88(üç adet)

(522) Bkz.Mesels:II,586.

(523) Sezgin,T.T.I,203.

(524) Seyfi Tarih,IV,519

(525) Berzâf, II,275.

(526) Hatib,Tarih,IV,304;Sezgin,T.T.I,162.

(527) Sezgin,T.T.I,203.

edilen hadisler, sahabe ve tabifinden eserler vardır. Aslı üç cüz sanılan eserin ikinci cüzüdür. Müstensihlerden biri(H:511-897) ^{bu eserin} tarihleri arasında, birçok semaiye işaret etmektedir.(528) Seyf de müellifin eserleri arasında.(529) ve tahkikdeki kaynakları içinde zikretmektedir.(530)

8-EHÂDÎSÜ İBN MAİN

Sezgin , Zahiriyye kütüphanesinde, Hadis bölümü, 38'nci mecmuanın 2'nci bölümünde, sayfa adetleri tutan, değişik asırlarda semai yapılmış iki ayrı nüshadan bahsediyor.(531)

Tarih'in muhakkiki Seyf, Yahya'nın eserleri arasında Şeybanî.(532) rivayeti olarak, 5 varaklık bir eser gösteriyor.(533) İbn Muhriz'in muhakkiki bu eseri daha geniş tanıtıyor. Şeybanî'nin Yahya b. Main'den hadisler rivayet ettiği senediyle birlikte veriliyor. Beşinci sahife sonunda , Şeybanî'nin Yahya b. Main'den sorduğu fetvalar, rical hakkında bilgiler yer alıyor.(534)

Sezginin gösterdiği hadislerle ilgili risalelerle burada ifade edilen Şeybanî hadislerinin aynı olmadığını sanıyoruz,. Çünkü verilen rakamlar ve sayfa adetleri tutmamaktadır.

9-HADİS ÜS-SUFÎ AN İBN MAİN

(528) İbn Main, Ma'rife ,I,20

(529) Seyfi,I,62

(530) Seyf,IV,520

(531) Sezgin, T.T.I,203.

(532) Ebû Mansur, Yahya b. Ahmed b. Ziyad Eş-Şeybanî.

(533) Seyf,I,62;IV,520

(554) İbn Main, Ma'rife,I,19

Ebû Abdullah, Ahmed b. Hasan b. Abdulcebbar Es-Sûfi⁽⁵³⁵⁾ nin tasavvufufla ilgili, Yahya b. Main'den rivayet ettiği hadisler, Zahiriyye kütüphanesinden, kayıtlarıyla verilmektedir. Ancak bu eserin mecmua ve varak numaraları Şeybanî hadisleriyle tutmaktadır.⁽⁵³⁶⁾

10- DUAFÂ

Sehavi⁽⁵³⁷⁾ Yahya b. Main'in Duafâ isimli bir eseri olduğunu yazmaktadır.

11-TARİH

Kettanî⁽⁵³⁸⁾ ALFABETİK olarak telif edilmiş bir tarihinin olduğunu yazmaktadır.

12- (MUFADDAL BİN GASSAN EL-GALLÂBİ) İBN GALLÂBİ TARİHİ

Hatib, Caminde, Yahya b. Mainin öğrencisi İbn Gallâbinin , Yahya'dan rivayet ettiği bir tarihi olduğunu yazmaktadır.⁽⁵³⁹⁾ Hatib,Tarihinde de bu eserden bahsetmekte⁽⁵⁴⁰⁾ 140 rivayet nakletmektedir.⁽⁵⁴¹⁾ Sehavi⁽⁵⁴²⁾ de İbn Gallâbi'nin Yahya'dan rivayet ettiği tarihten bahsetmektedir.

(535) Bkz.Öğrencileri.

(536) Seyf,I,61;IV,520,(Bir karşıklık olduğu ortadadır.)

(537) İ'an,109;İbn Main, Ma'rife,I,20

(538) Risale:129;İbn Main, Ma'rife,I,19

(539) Cami,II,186.

(540) Bkz.Hatib,Tarih, VII,197

(541) Mesala bazıları için bkz.VII/18,33,46,151,427,428. IX,14,16,25,47,72,218,224,226,272,302.

(542) Sehavi,87,118

13- HÜSEYİN BİN HİBBAN TARİHİ

Hatib,Camiinde, Yahya b. Main'in akranlarından Hüseyin b. Hibban'ın rivayetinden bahseder.(543) Sehavî ondan nakleder(544) Hatib, Tarihinde 75 rivayet nakleder.(545)

14-SÜÂLÂTÜ İSHAK BİN MANSUR EL-KEVSEC

Tehzib'de (546) zikri geçen bu eserden, İbn Ebi Hatim'in El-Cerh vêt-tadil'de 1000 kadar rivayet aldığı nakledilmektedir.(547) Berzâî'nin Duafasında zikredilen Süâlât arasında sayılmaktadır.(548)

15- SÜÂLÂTÜ OSMAN BİN TALÛT

Berzâî'nin Duafâsında zikredilen Süâlât arasındadır.III, Ahmed kütüphanesinde nüshasından bahsedilmektedir.(549)

Hatibin Tarihinde 30 kadar rivayetini aktardığı(550) Yahya b. Mainin öğrencilerinden Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe'nin Süâlâtı, Yahya b. Mainden rivayet edilen eserler arasında zikredilmektedir.(551)

(543) Cami,II,186.

(544) İlan,118;Seyf,I,128

(545) Seyf,I,138

(546) İbn Hacer, Tehzib,I,249

(547) Seyf,I,149; 138;

(548) Berzai,II,275.

(549) Berzai,II,275

(550) Seyf,I,139(Bazı rivayetler için Bkz.VII/18,151;IX/18,195,209.)

(551) Berzai,II,275;Seyf,I,139.

Ancak bu adla tahkik edilerek basılmış bir eser, aynı müellifin Ali b.El-Medini'ye sūâlâtı olarak yayınlanmıştır. (552) Sezgin, aynı şekilde bilgi vermektedir. Ancak, Yahya b. Mainin, Basralı muhaddislerden "Kaderî" olduğunu söyledikleri hakkında, Ali b. El-Medininin görüşlerinden ibaret olduğunu belirtmektedir. (553)

Nitekim eserin başında Ali b. El-Medini⁽⁵⁵⁴⁾ ye: Yahya b. Mainin Basralı bazı âlimlerin kaderî olmakla mecrûh oldukları sorulmakta, O da; "Bizim yanımızda da aynı görüşleri söylerdi." diyerek cevaplamaktadır. (555)

Öğrencilerin'in, Yahya b. Main'den rivayetleri, özellikle Hatib'in Tarihinde, az sayıda da olsa, gelmektedir. Mesela: Abdulhalik b. Mansur'dan 75, Ahmed b. Sa'd b. Ebi Meryem'den 50, Muaviye b. Salih'den 30, Yakub b. Şeybe Sedûsi'den 13, Cafer b. Muhammed Tayâlisî'den 13 , Ahmed b. Ali (Ebû Ya'la Mûsuli)(Ö:236/850) .(556) Hüseyin b.Fehm'den b. Muhammed b. Ubeydullah El-Zühri.(557) den 5 rivayet nakledilmiştir. (558)

Yahya b.Mainin, eserleri şüphesiz sadece bunlar değildir. Günümüze ulaşan veya haberdar olunan veya bizim kısıtlı imkanlarımızla tesbit edebildiğimiz eserleri bunlardır. Yapılacak daha geniş bir çalışma çok daha yeni şeyleri ortaya koyacaktır.

(552) Bkz.Bibliyografya.

(553) Sezgin,T.T.I,205.

(554) T rc:İçin bkz.İbn Main,Me'rife,II,6-7.

(555) Suâlâtı Muhammed b. Osman b. Ebi Şeybe li Ali b. El-Medini.45

(556) Zehebi, Tezkire,II,707;Siyer,XIV,174;Sezgin,T.T.I,334.

(557) T rc:Hatib,Tarih,II,330.

(558) Seyf,I,139-140

İKİNCİ BÖLÜM

ABBASİLER DÖNEMİ (İLK YÜZYIL)

A- Abbasiler dönemi : (Me'mun'a kadar) İslâm alemine bir devlet ve bir Bağdat bırakarak ölen Mansur zamanında doğan müellifimiz, Mehdi (Ö:169/785) öldüğünde 11 yaşındaydı. Temel eğitimini Mehdi zamanında almıştı. Hadî (Ö:170/786) dönemi hissedilmeyecek kadar kısadır. Bu durumda Yahya b. Main'in ilmf şahsiyetinin oluştuğu, hadiste söz sahibi olduğu dönem Harun Reşid zamanıdır. Bu dönemde Bağdat, hilafet merkezi de olması nedeniyle, İslâm aleminin göz bebeği olmuş; öteki ilim merkezlerini geçmiş, seyhlerin bile ziyaret ettiği bir ilim merkezi olmuştur.

Bu dönemi değerlendiren bir müsteşrik şöyle der; El-Mansur, rejimin asıl yaratıcısı ve acımasız bir politikacı olarak, El-Mehdi kendisini daha çok barış ve adaletin İslami temelini kurma işine adayışıyla, Harun Reşid halkçılığı ve kendisine duyulan sevginin 1001 Gece Masallarıyla günümüze kadar gelişiyile anılmaktadır. Harun Reşid'in yaptığı söylenen işlerin kimi efsane, kimi gerçekse de, yine de bir eser olarak değerlendirilişi bambaşka olmuştur. Hangi nedenle Reşid (doğru inanç yolunu izleyen) adını aldığını bilmiyoruz, fakat hiç kuşku yok ki, bu adı eylemleri ve düşünceleriyle hak etmiştir.⁽¹⁾

Abbasî devletinin sağladığı birlik, ayrıca büyük merkezlerde halkların birbirine karışması, ticaret ilişkilerinin yoğunlaşması, hac ziyaretleri ve daha başka etkenler okulların birbiriyle bağlantılar

(1) Chan, 88.

kurmasına yol açmıştı ve haliyle hepsi de BAĞDAT'ta temsil edilmekteydi.⁽²⁾

Halife'lerin genelde hacca gitmeyip hac emiri tayin etmelerine rağmen "H:186/802'de Harun Reşid, Enbar'dan yola çıkarak, Medine üzerinden halkla birlikte hacca gitti. Mekke'ye vardığında beraberinde, oğulları, fukaha, kadılar ve kumutanlar vardı."⁽³⁾

Bu sıralama bir bakıma " Protokol"dur. Görüldüğü gibi, âlimler komutanlardan önce yer almaktadırlar. İbn Esir'in, cümleleri rastgele dizdiği iddia edilse bile, ilk sıralarda yer almak âlimlere verilen değerin bir belgesidir.

Bu safhada muhaddis ve fakih'i birbirinden ana hatlarıyla bile ayırmamız mümkün değildir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi "Her fakih bir muhaddis" durumundadır. Hadis, fıkhnın alt yapısı durumundadır. Devletin dünya devleti konumunu alması, günümüze kadar uzanan "Şark" kelimesinin özel anlamı ifade etmesi bu dönemin eseridir. Yönetimin bu kadar önemli olduğu , fıkhnın sıfırdan sonsuza hayatı düzenleme programı olduğu hesaba katılırsa, hem muhaddis hem fakih olan insanlar ön planda yer alacaklardır. Nitekim bu görüntü bir müsteşriki şu kanaatı vardır: " Abbasi rejimi için karakteristik olan durum, fıkha ve dolayısıyla ortaya çıkmış olan fukaha zümresine gitgide daha çok önem vermesidir."⁽⁴⁾

H.Reşid zamanında kurulan "Kadıl-Kudat" (Başkadılık) kurumu, başına getirilen Ebû Yusuf, yarı resmi nitelikteki eseri "Kitabül-Harac" bunun açık misalleridir. İmam Malik'in, Mehdi ve Harun Reşid döneminde unutulmuşluktan kurtulmuş, Medine'de oluşmuş canlı hukuk

(2) Chan, 76.

(3) İbn Esir, VI, 173

(4) Chan, 71.

olan Muvattaı devlete yasa yapılmak istenmiş ancak İmam Malik (Ö:180/796) kabul etmemiştir.

H.Reşid'in hac yolu Kûfe'den geçtiğinden, Kûfe'ye varınca Ebû Yusuf'a; Muhaddislerin gelip hadis rivayet etmelerini söyledi. Yalnız Abdullah(Ö:192/808) İdris'le İsa bin (5) Yunus(Ö:188/804) gelmediler. Oğulları Emin ve Me'mun, Abdullah'a gittiler; 100 hadis rivayet etti. Emin, ezberden tekrar için izin istedi, tekrarladi. Şeyh şaşı. Me'mun, mescidin yanındaki iki evi satın alıp mescidi genişletmek için şeyhten izin istedi, vermedi. Tedavisi için izin istedi, yine kabul etmedi. İsa b. Yunus'a gittiler. Hadis rivayet etti. Emin, para verdi. Şeyh almayınca iki katına çıkardı. Şeyh, Mescidi tavanına kadar altın doldursan yine kabul etmem", dedi. Ayrıldılar.(6)

Harun Reşid döneminde, muhaddis ve fukaha açısından, herşey yolundadır. Çocuklarını da bu anlayış içinde yetiştirdiği belli olmaktadır.(7) Ancak devlete sağladığı zenginlik, doyumsuz insanoğlunun başka alanlara ilgi duymasına neden olmuştur. Me'mun'un hilafetiyle başlayan Yunan felsefesine ilgi, Beytül-Hikme'nin kuruluşu.(8) tercüme kitaplara ağırlığınca altın verilmesi(9) muhaddis ve fukahanın arka plana itilmesine neden olmuştur.

Emin - Me'mun'un hilafet mücadelesinde "Haşmetli Bağdat"(10) harap hale gemiştir. Me'mun 204/819 yılında Bağdat'a girdikten sonra tekrar eski haline dönmesi için çalışmıştır.(11) H.Reşid'in ölümüyle büyük değişikliklerin olacağını ilk hissedenlerden biri Fudayl b.

(5) T rc:Hatib,Tarih,XI,152.

(6) Hatib,Cami,I,364.

(7) Hitti K.Philip,İslâm Tarihi,II,628.

(8) İbrâ Nedim,182; Hitti,II,478

(9) Hitti,II,482.

(10) Hatib, Tarih,I,119;Hitti,II,464.

(11) Hitti,II,468.

Iyaz(187/803)dir. "Harun Reşidin ölümü kadar, hiçbir kişinin ölümü bana zor gelmedi. Allah'tan, benim ömrümün kalanını ona vermesini ne kadar isterdim." deyince, bu söz ashabının garibine gitti. H.Reşid'in ölümünden sonra fitneler ortaya çıkınca , Məmnun ulemayı (Kur'an Mahlûktur) fikrine zorlayınca gerçeği anladılar; "Şeyh ne dediğini çok iyi biliyormuş" dediler.(12)

Bu durumda şu yorum oldukça yerinde gözükmetedir: "Daha sonraki nesiller onun (H.Reşidin) İslâm'ın bayrağını Hristiyanlara karşı yükselttiğini ve Mu'tezileye boyun eğmediğini düşünmüş olabilir."(13)

Mut'asım, Mem'nun'un vasiyetine uyarak izinden gitmiştir.(14) Vasık öylesine. Mütevekkil'e varıncaya kadar olan olmuştur.Bu dönemi "Mihne" başlığı altında inceleyeceğiz. Ancak Məmnun'un şehzadeligi, velihadlığı ve hilafetinin ilk yıllarındaki durumu zahirde büyük değişiklik arzetmememektedir." Məmnun'un hadiscilerle olan münasebeti" özel olarak ele alındığından, konuyu oraya havâle ediyoruz.(15) Ancak , Hz.Osman'dan sonra ilk hafız halife olduğu rivayet edilir.(16) H:206/821'de Harosan Valisi, Tahir b. Hüseyin, oğlu Abdullah vali olunca, tavsiye mahiyetinde bir mektup yazar, Mektuba gören halife beğenir, her yere genelge halinde yazılması için, emir verir.(17) Mektubun Kur'an, sünnet ve fıkıhla ilgili kısmı (18) oldukça ilginçtir. Fakat Məmnun'un icraatıyla , hadisçiler açısından rivayet edilen bilgiler çelişki teşkil etmektedir. Bu yüzden , Mehdi'nin halife olmasının hemen

(12) Hatib,Tarih,XIV,12;İbnü Esir,VI,220

(13) Chan,88.

(14) İbnü Esir,VI,430.

(15) E.Ü.İ.F.Dergisi 6. sayısın da bir kısmı yayınlanmış olup , bir kısmı da

7. sayıdadır. (Doç.Dr.Talat Sakallı)

(16) Hatib, Tarih,X,190.

(17) Taberi,Tarih,VIII,591;İbn Esir,VI,377.

(18) Taberi,VIII,583;İbn Esir,VI,365.

ardından kardeşiyle aralarındaki anlaşmazlığı çözmek için, komutanlarından Fazl b. Sehl'in yazdığı mektup, velihadken bile, hangi konularda uyarılması gerektiği, şahsiyetinin ana hatları konusunda ip uçları sunmaktadır. "Kur'an okudun. Hadis dinledin. Fıkıh öğrendin. Bence yanındaki fakihleri hakka, hakkı yerine getirmeye çağırırsan, sünneti ihyaya çalışsan, yerine oturup Mezâlim davalarına baksan iyi olur."⁽¹⁹⁾

I-ASHAB-I HADİS

Ashab-ı Hadis ve Ehl-i Hadis tabirlerini müellifimiz sık sık kullanmış. "Ashab-ı hadis şöyle diyor, şöyle yaptı, şöyle yapmak istedi. Falan Ashab-ı hadistendir, değildir. Ashab-ı Hadisin yaptığı gibi, Ashabı hadis onu zayıf kabul etti. v.s."⁽²⁰⁾ O devrin, sıradan bir insanından halifesine, herkesin bu ifadeyi kullandığını görmekteyiz. Meselâ: Me'mun.⁽²¹⁾

Ashab-ı hadis ten olmak bir mevkidir. Onlara özgü bir dikkat ve uyanıklığı gerektirir.⁽²²⁾ Belli bir seviyeyi gerektirir. Ebû Bekir Ayyaş'ın oğlu İbrahim ashab-ı hadisten sayılmaz.⁽²³⁾ Mem'nun'un ifadesiyle 2-3 gün hadis okuyup; 3-5 hadis öğrenip; "Ben ashab-ı hadisdenim" demek, hadis ashabından olmayı gerektirmez.⁽²⁴⁾ Bu topluluk onun bile özendiği bir topluktur.⁽²⁵⁾ Davranışlarının düzgün olması gerekir.

(19) Taberi, VIII, 372; İbn Esir, VI, 224

(20) Bkz. İbn Main, Tarih, III, 18, 77, 359, 433, 537, 539, 576; IV, 8, 48, 442, 474;

Ma'rife, I, 73, 82, 113, 118; II, 76, 135; Tarihü Osman b. Said, 196, 232; Min Kelamı Ebi Zekeriyya, 63, 119; İbn Hanbel, II, 99; I, 1060; Hatib, Tarih, VIII, 195; X, 402, 441; Cami, I, 140; İbn Hacer, Tezhib, XI, 368.

(21) Hâkim, 250; Hatib, Cami, II, 55.

(22) İbn Main, Tarih, III, 48.

(23) İbn Main, Ma'rife, I, 82

(24) Hâkim, 250; Hatib, Cami, II, 55.

(25) Sakallı, 267

Mescid-i Haram'a , hacıları soksun diye akrep bırakan; yüzleri kararsın diye mürekkepleri abdest mahaline döken Muhammed bin Menazirî Yahya b. Main ehli hadisten saymaz.⁽²⁶⁾ Yalandan son derece uzak olmalı, kendini ashabi hadisın koruduğu gibi koruyabilmelidir. ⁽²⁷⁾

Abdurrezzak b. Hemmam gibi biri, Mekke'ye geldiğinde, ilk gün dinlemeye gelen ashab-ı hadis, 2.nci 3.ncü gün gelmez, Abdurrezzak nefsinı muhasebeye çeker "Ben yalancı mıyım? Bende birşey mi var?" diye düşünür.⁽²⁸⁾

Yalanın karşısında oldukları kadar iftiranın da karşısındadır. Şeyhi Veki'ye "Rafizi" diyen kadıya, müellifimiz, şiddetle çıkarır. Kadı, Yahya'nın çevresindeki ashab-ı hadisten korktuğu için birşey yapmaz.Yahya b. Main'in ifadesine göre, üzerine atılıp dövebileceklerdir.⁽²⁹⁾

Gafil olmayıp, kimden ne rivayet ettiğini bilmelidir.⁽³⁰⁾ Yazid bin Harun ömrünün son yıllarında gözünü yitirip, kimden rivayet ettiğine aldırmadığından, müellifimiz onu ashab-ı hadisten saymamıştır.⁽³¹⁾ Aynı şekilde, telkine maruz kalan şeyhi Haccac b. Muhammed A'ver'i(Ö:206/821) hadis rivayet etmekten menetmiştir.⁽³²⁾

Yalancı muhaddis, ashab-ı hadisın eline düşecek olursa vay haline. Kitabı alınır, hadisi karalanır, hapsedilir, hatta öldürülebilir.⁽³³⁾ Nitekim, müellifimiz'in anlattığına göre, Bişr b. Gıyas El-Merisi'ye hücum edilir. ⁽³⁴⁾

(26) İbn Main, Tarih, III, 77.

(27) Tarihü Osman b. Said. 196, 233

(28) İbn Main, Tarih, III, 18

(29) İbn Main, Tarih, III, 359

(30) İbn Hanbel, II, 99

(31) İbn Hacer, Tehtizib, XI, 368.

(32) İbn Hacer, Tehtizib, II, 205.

(33) Hatib, Cami, I, 140

(34) İbn Main, Ma'rife, I, 155.

Bozuk itikadlı insanlara tavır alırlar. Rafizileri çok ahmak bulan Ebû Ubeyd, serhad şehirlerinden birinde valiyken, Cehmî ve Rafizi üç kişiyi "Sizin gibiler serhad şehirlerinde oturmaya lââyık değil" diyerek sürer.⁽³⁵⁾ Nuaym b. Hammâd (Ö:228/843) önce cehmî fikirleri benimsemişken, içyüzlerini öğrenince, şiddetle onlara karşı çıkar.⁽³⁶⁾ Müellifimizin bidatçılara tavrı ise yerinde incelenecektir. Müellifimize göre muhaddisin doğrulukla donanması, kitabını⁽³⁷⁾ kalemini-defterini yanından ayırmaması gerekir.⁽³⁸⁾ Çünkü hadise ulaşmanın yolu onu istemek, doğru olmak, bid'atları terkederek büyük günahlardan kaçınmaktır.⁽³⁹⁾ Doğruluk üzerinde durmak esas olmakla birlikte Yahya'nın ısrarla hatırlatmasında, o devirde hadiscilerin adının yalancıya çıkmasının etkisi vardır. Bizzat kendisi: "Yalanın Bağdat'tan çok olduğu bir yer görmedim. Her muhaddisin yalan hadislerden nasibini alacağını belirterek" Hangi muhaddis yalancılardan bin hadis yazmamıştır" der. Bu yüzden "Yazdığını topla, rivayet ettiğine dikkat et"⁽⁴⁰⁾ demiştir.

Ölüm döşeginde son arzusu sorulunca "Boş bir ev ve âlî isnad"⁽⁴¹⁾ demesi hadiste yok olduğunun ifadesidir.

Sıddıkî, ashab-ı hadisi şöyle anlatır: "Tarihin her devrinde ne şahsiyetlere ve partilere önem atfeden, ne de iktidar ve amme efkarından korkan birçok hakikat âşığı, Allah'tan korkan, dürüst ve titiz hadisciler mevcut olmuştur. Onların hayattaki yegane gayeleri peygamberlerinin hakiki hadislerini öğrenmek, onların safvetini ve

(35) İbn Hain, Tarih IV, 404.

(36) Zehabi, Tezkere, II, 419.

(37) Hatib, Kifaye, 230

(38) Hatib, Cami, II, 184

(39) Hatib, Kafiye, 101

(40) Hatib, Tarih, I, 43.

(41) İbn Saîsh, 223.

sihhatini korumak, onları müslümanlar arasında yaymak idi. Onlar bunu ne bir zevk ve vakit geçirmek için ve ne de maddi kazanç veya halk arasında şöhret için veyahutta halka ve düşüncelerine tesir etmek için araştırıp durmadılar. Onlar onu, bizzat kendileri için aradılar. Onlara göre ilim vasıta olmayıp gaye idi. Süfyan-ı Sevri'nin dediği gibi, hadisin peşine düşme işi, onlar için, kaçınılmaz bir hastalık haline gelmişti.⁽⁴²⁾

Ashab-ı hadisten olmak, hele hele hadis rivayet hakkını alabilmek kolay değildir. Şeyhi Muzaffer b. Müdrük, Bağdat'a geldiğinde, Ahmed b. Hanbelle birlikte bir yıl kapısına gider, gelirler. San'a'ya vardıklarında Abdurrezzak, Yahya'ya içeri almaz. Şeyhi Hişam b. Yusuf'un kapısında elli gün bekler. Ahmed b. Hanbelle, Duhaymın huzurunda çocuk gibi otururlar. İbn Kattan'ın huzurunda Yahya, Ahmed, Ali b. El-Medini, ayakta oldukları halde, ikindiden akşama, hadis sorarlar.⁽⁴³⁾ Hadis meclisinde talebeler, başlarında kuş varmış gibi, sakın dururlar; Veki b. Cerrah'ın meclisinde ise namazda gibi, İbn Mehdi'nin meclisinde biri gülse, bağırır, ayakkabısını giyer, gider, hadis rivayet etmezdi. Bir gün birisi güler, sorunca gösterirler. "Hem gülüyor hem hadis rivayeti istiyorsun. Bir ay size hadis rivayet etmeyeceğim." der.⁽⁴⁴⁾

Şüphesiz bütün şeyhlerin tutumu aynı değildir. Mesela: Şeyhi Ravh b. Ubade'nin (Ö:205/820) huzurunda, Ahmed, Yahya b. Main'e ; Şu nasıl, bu nasıl? diye sorular sorabilmektedir.⁽⁴⁵⁾ Özellikle müzakere meclislerinde çok rahat hareket etmektedirler. Rivayet esnasındaki ciddiyetin, hadisin içine başka söz karışmaması için, korunduğunu düşünebiliriz. Nitekim müellifimiz, bir raviyi , şeyhlerden birinin fikrini

(42) Siddıki,68

(43) Hatib,Cami,I,185.

(44) Hatib,Cami,I,193

(45) İbn Ebi Hatim,I,314;Hatib,Cami,II,72; Terc:Hatib,Tarih,VIII,401;Zehabi,Siyer,IX,402.

hadisdenmiş gibi rivayet ettiğini farketdiği için, ashabı hadisden saymamıştır⁽⁴⁶⁾

Hakim'in dediği gibi, ashab-ı hadis, insanların en hayırlılarıdır. Nasıl olmasınlar ki, dünyayı terkederek hadis yazmayı gıda edindiler. Gece sohbetleri, dinlenme süreleri hadis münzakere ederek geçti. Kalemî ellerinden bırakmadılar; uykusuzlukları uyku yerine geçti. Taşı yastık edinip, Âî isnada ulaşmak için sıkıntılara göğüs gerdiler, Ulaşmak zenginlik; ulaşamamak üzüntü kaynağı oldu. Kafaları hadisin lezzeti, kalpleri-her halükârda-rıza ile doldu. Sünneti öğretmek, ilim meclisleri sevinç kaynakları, ehli sünnet kardeşleri, ehli bidât düşmanları oldu.⁽⁴⁷⁾

2- HADİSCİLERİN DÜŞMANLARI

Muhaddisler, sürekli isimler zinciriyle, değişik tarıklarla meşgul oldukları, aynı ifadeleri tekrarladıkları, naklettikleri sözlere birşey katmama, onlardan birşey eksiltme konusunda titiz oldukları için, özellikle ehli-i bidât tarafından kınanmışlar; hakaret sayılabilecek sözlerin muhatabı olmuşlardır. Hakim derki: Zamanımızda,gezdiğim her yerde, Allah fikrine karşı olanlar ve bidâtçıların, bu muzaffer grup olan ashab-ı hadise, yalnız hakâret gözüyle baktıklarını, onlara Haşviyye ismini taktıklarını gördüm.⁽⁴⁸⁾

Haşviyye, ehli bidatın onlara taktığı isim olup ayrıca nâbite, mucbire, Cebriye dedikleri de olmuştur.⁽⁴⁹⁾ Ancak en çok tutulana Haşviyye olmuştur.

(46) İbn Hanbel,I,1060;II,99.

(47) Hakim,3.

(48) Hakim,4. (Haşviyye için bkz.:Aydını,69)

(49) İbni Kuteybe, Te'vil'i Muhtelif'il Hadiz,81

Şube b.Haccac(Ö:160/777) (50) ve Ebû Hanife dönemlerinde de söylendiğine şahit olduğumuz bu lakabın, muhaddisler farkındadır. Fakat bu ithamdan bir rahatsızlık duymamaktadırlar. Mesela Şûbe , Amr b. Heysem'i Ebû Hanifeye, bir hadis risalesi vererek gönderir. Ebû Hanife Kitabı alır, bakar, okur. Ebû Bistam'ın hatırını sorar: "O, şehrin ne güzel haşviyyesidir."der.(51) Müellifimiz hadiseyi yorumlarken "onu övüp değerini yükselttiği kanaatındadır.(52)

Kelamcılar hadiscileri itham ederken, şeyhlerin cerhini acaiplik sayarlar. İbni Kuteybe (Ö:276/889) bu hususu şöyle anlatır: Muhaddisler şeyhe yalan nisbet ederler, ondan hadis yazmazlar. Yahya b. Main, Ali b. El-Medinî gibileri, hadis rivayet eden o şeyhi cerhettiler diye. Oysa Ömer,Osman ve Aişe'nin yalanlamasına ve hiç bir sahabenin muvafakat göstermemesine rağmen Ebû Hureyrênin hadisini delil gösterirler. Bu hadiscilerin acayıpliklerindedir.(53)

3-HADİS YAZDIRMA (İSTİMLÂ) DERSLERİ;

Hadis üzerine verilen derslerde inanılmayacak kadar büyük sayıda talebenin huzuru hadis öğretimindeki metodların bazısının ışığı altında izah edilebilir. Bu medotlarının en güzeli-ki ona sema (işitme) denir-implâyı (yazdırmayı) içine alır. Hadisin hoca tarafından talebelerine okunması da ona dahildir. Bunu yapmak için hoca, kafasını dünya efkarından tamamen temizlemeli, temiz ve uygun giyinmeli, talebelerine hakim olmak ve derste uzakta oturmaları nedeniyle ders takrirlerini

(50) Terc:İbn Hacer,Tehzib,IV,338.

(51) İbn Main,Tarih,IV,253.

(52) İbn Main,Ma'rife ,II,158

(53) İbn Kuteybe,9.

takip edemeyen talebelere hadis okunuşunun tekrar edilmesini sağlamak için hocanın, hadiste durumları iyi olan bazı bilgin talebelerini tayin etmiş olmalıdır.

Takrir edenin yüksek bir yerde oturması gerekir. Talebelerin ya zabilmesi için o, hadisin her kelimesini dikkatle, yüksek sesle ve ağır ağır okumalıdır. Çeşitli tekrarcılar, kendilerine yakın olan talebeleri ders takrir eden hocanın her kelimesini dikkatli, ağır ağır ve yüksek sesle tamıtamina tekrar etmelidir. Onların sayısı, derslere devam eden talebelerin sayısına göre olmalıdır.⁽⁵⁴⁾

Meclis kurup hadis imlâ ettirmek o devrin özelliklerinden olmalıdır. Halife Memon'un bile hadis imlâ meclisi kurar.⁽⁵⁵⁾ Dünya zevkleri içinde en çok istediğim şey, ashabı hadisin toplanıp, bir müstemlinin gelip "Allah hayrını versin. Sana kim rivayet etti," demesidir.⁽⁵⁶⁾ derken bu konuda ne kadar istekli olduğunu ortaya koyar. Bu meclislerde bulunanların sayıları büyük rakamlara ulaşmaktadır. Müellifimize: "Allah'a şükret Muhaddislerin efendisi oldun", denince: "Sus. Muhaddislerin efendisi Asım b. Ali oldu. Baksana, meclisinde 30.000 kişi var," de miştir.⁽⁵⁷⁾

Müstemli sayısı, meclislerdeki öğrenci sayısı ile orantılıdır. Nitekim birçok muhaddisin nisbetleri müstemlidir.⁽⁵⁸⁾ Meclis küçük veya büyük olabilmekte, şeyhler, daha çok başka şehirlerden gelmektedir. İsrail Bağdat'a geldi. Muhaddisler etrafına toplandı. Onu yüksek bir yere oturtular. Biri elinde defteriyle kalkıp sorular sormaya başladı.

(54) Sıddıki, 62-63.

(55) Bkz. Sakallı, 267.

(56) Hatib, Cami, II, 55.

(57) Hatib, Cami, II, 56.

(58) Bkz. Siyer, Fihrist (25, Cild) 441..v. d.

Defterinden ne yazdığını ötekiler görmüyordu. İsrail kalkınca adam oturdu. Diğerlerine yazdırdı.

Müellifimizin anlattığına göre, şeyhi İsmail b. Ayyaş hadis rivayeti için otururdu. Yanında 3-4 kişi olur, anlara kitabını okurdu. Diğerleri etrafında toplanmış, dururlardı. Yanındakiler sözleri tekrarlar, çevredekiler yazarlardı. Kitabını 3-4 kişiden başkası görmezdi. İbn Ebî Zi'b ve Hüseyim de aynı şekilde hadis imlâ ettirirlerdi.⁽⁵⁹⁾

İbn Ebi Zi'bin başka bir imlâ tarzı da şöyle anlatılmakta: Bir odaya oturur, başını pencereden çıkarır, muhaddisler karşısında perçinlenmiş gibi durur. Şeyh okur, onlar dinlerlerdi.

Şube b. Haccac, etrafı çevrili bir yere oturur, okur. Bazıları okuduğu metni görür, bazıları görmezdi. Sonra birbirlerinden yazarlardı.⁽⁶⁰⁾ Yahya b. Said El-Kattan, ikindiye kılınca, minarenin gölgesine yaslanarak oturur. Huzurunda Ali b. Medini, Şazekûnî, Amr b. Ali, Ahmet b. Hanbel, Yahya gibi muhaddisler ayakta durur, hadis sorar, akşam yaklaşana kadar hadis meclisine devam ederlerdi. Kimse onlara "oturun", demez; onlar da saygılarından dolayı oturmazlardı.⁽⁶¹⁾

Bütün bunlar, müellifimiz zamanında, çoğunlukla onun rivayetleriyle tasvir edilen hadis imlâ meclisleridir.

4-HADİS MÜZÂKERELERİ

Hakim, hadis iliminin bölümlerinden bir bölüm olarak hadis müzakeresini; bu sırada sahihi sakîmden ayırmayı bilmek olarak zikreder. Bu hususta birtakım haber ve eserler nakleder ki herbiri bu

(59) İbn Main, Tarîh, IV, 384-385.

(60) İbn Main, Me'rife, II, 75, 76.

(61) Hatib, Cami, I, 185.

hususun teşviki, faydalarını açıklama mahiyetindedir. Bağdat'ta, kendisinin de hazır olduğu bu meclislerde, hadis tarikleri incelenmekte, yanlışlar düzeltilerek doğrular ortaya konmaktadır.⁽⁶²⁾

Camilerde, herkesin yeri belli olan halkalar oluşur, şeyhlerin de birbirlerine sordukları, hadis alıp-verdikleri olurdu.⁽⁶³⁾ Şeyhlere (iyi-kötü)herkes gelip, hadis müzâkeresi yapabiliirdi.⁽⁶⁴⁾

Ali b. El-Medinî Bağdat'a gelince bir hadis tedris halkası kurulurdu. Yahya b. Main, Ahmed b. Hanbel, Muayti ve başka muhaddisler hadisler hakkında konuşurlardı. Ali geriye yaslanmış, sağında biri, solunda Yahya, hadis imlâ ederken görüldüğü rivayet edilmiştir.⁽⁶⁵⁾

Yahya b. Main'in de aralarında bulunduğu, muhaddislerden bir topluluk hadis müzakeresi yapmaktadırlar.⁽⁶⁶⁾

Bu müzakerelerin nasıl olduğunu İshak b. Rahûye anlatıyor: Irak'ta kalıyor, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Main ve diğer arkadaşlarımızla 1,2,3 tarikten hadis müzakeresi yapıyorduk. Yahya: Şu tarik şöyle değil mi? diyor. Ben: ittifakımızla şu tarik doğru değil mi? diyordum. "Evet" cevabını veriyorlardı. Ben yine : Hadisin maksadı, tefsiri, çıkarılacak fikhî hüküm nedir? diyordum.⁽⁶⁷⁾

Görülüyor ki bu müzakerelerde bir hadis enine-boyuna incelenmekte, senedi, tarikleri, ricalin durumu, metni, fikhî hükmüne varana kadar ele alınmaktadır.⁽⁶⁸⁾

(62) Hakim,140-146

(63)İbn Main,Tarih,IV,476.

(64) İbn Main,Tarih,IV,390

(65) İbn Hacer,Tehzib,VII,352

(66) Ramehürmuzi,249-250(Bkz.Fıkhu)

(67) İbni Ebi Hatim,I,293; Hatib,Tarih,IV,419.

(68) Bkz.Hatib,Cami,I,278.

5-MUHADDİSLERİN GEÇİM KAYNAKLARI

Şeyhler, umumiyetle, hadis rivayetini Allah rızası için, elçisinin emrine uyarak yapmışlardır. Eğleştikleri, rivayet ettikleri yerler, genellikle camilerdi. Bir kısmı da camilerin görevli imamlarıydı.

O devirde, imamlara ve şeyhlere" Hediye" kabilinden ücret veriliyordu. Bir kısım şeyhlerse, Harun Reşidin oğullarının Kûfe'de uğradıkları şeyhler gibi, camiye tavanına kadar altın doldursa, yine de kabul etmiyorlardı.

Abdullah b. Davud'a , devrin sultanı para gönderir." Zekat malı" gerekçesiyle kabul etmez. Harac'dan gönderse alacaktır.⁽⁶⁹⁾ Çünkü zekatın verileceği yerler Kuran'da⁽⁷⁰⁾ belirtilmiştir.

Memon, karşısına çıkan kişiyi deneyip, ashab-ı hadisten olmadığını anlayınca , 3 günlük emeğine karşılık , 3 dirhem vermiştir. Mihne öncesinde ve mihne'de şeyhler: "Kur'an'ın mahlûk olduğu" görüşüne zorlanırken, baskı unsurlarından biri de" Kendilerine verilenin kesileceği" tehdididir. Çünkü Affan'a ⁽⁷¹⁾ her ay 500 dirhem verilmektedir. ⁽⁷²⁾

Bu durum bir genellik ifade etmesine rağmen bilinmeyen , ihmal edilenlerden oluşan bir grup da yok değildir. İhtiyaca binaen, ufak-tefek şeyler almadan rivayet etmeyenler olduğu gibi, ücret konusunda "almaya kararlı" şeyhler de vardır. Bunları bir sonraki bölümde ele alacağız.

(69) İbn Main,Tarih,IV,318

(70) Tevbe:60.

(71) Hatib,Tarih,XII,271.

(72) Terc: Hatib,Tarih,XII,269.

Hadis rivayetini, toplum içindeki yerini yükseltmek için vasıta yapan şeyhler de olmuştur. Müellifimizin anlattığına göre şeyhi Gunder, kendisiyle birlikte çarşıda yürümek suretiyle soranlara "Bunlar Bağdat'tan gelen ashabi hadistir. Benden hadis yazacaklar." diyerek, halka onları göstermedikçe hadis rivayet etmemiştir.(73)

Hadis rivayeti için ücret alma veya hadis ticareti: Tebe-i tabi'in döneminden itibaren, az da olsa, hadis rivayetinin ücretle ilgisi kurulmaya başlanmıştır. Esasen, prensip: "Sana nasıl bedava öğretilmişse, sen de bedava öğret (74) olmakla birlikte, gerek müstensihlerin yazdıklarını çarşıdan alıp, kendininmiş gibi rivayet etmek(75) gerekse rivayetine karşı ücret alma durumlarına rastlanmaktadır.(76) Bu yüzden, usûl kitaplarında, ilgili bölümler açılmış; böylelerinin rivayetinin kabul edilip-edilmeyeceği hususu tartışılmıştır.(77)

Müellifimiz ve şeyhleri döneminde, konuyla ilgili bazı ipuçlarına rastlamaktayız. Mesela, Yahya b. Main'ın anlattığına göre, Abdullah b. Reca.(78)(Ö:219/834) ip, yuları yem torbası v.b. şeylere karşılık rivayet ederdi. Çünkü muhtaçtı. Bütün rivayetleri için bir elbise verilse, rivayet ederdi.(79) Bu hususta en meşhür olan, şeyhi Fazl b. Dükeyn 'dir. Öğrencilerinden birinin anlattığına göre: Fazl b. Dükeyn'e gider gelir, hadis yazardık . Buna karşılık bizden sahih dirhemler alırdı. Eğer yanımızda değeri düşük dirhemler olursa, üste para alırdı.(80) Subhî

(73) Zehabi, Tezkire, I, 301.

(74) Hatib, Kifaye, 154.

(75) Bkz. İbn Main, Ma'rife, I, 65; II, 236.

(76) Bir hadise bir dinar almak gibi. Bkz. Hatib, Kifaye, 156.

(77) Bkz. Hatib, Kifaye, 153-156; Suyuti, Tedribur' ravi, I, 337; İbn Salah, 107; Subhî, 65.

(78) Trc: Zehabi, Tezkire, I, 372; İbn Hacer, Tehzib, I, 209.

(79) İbn Main, Ma'rife, II, 31

(80) Hatib, Kifaye, 156; Subhî, 63

Salih konuyu anlatırken der ki: Fazl b. Dükeyn'in durumu daha gariptir. Hadisde imamdır, hafızdır, sikadır fakat hadisle ilgili malî konularda uzman olup, rekor kırmıştır.⁽⁸¹⁾

İbnu Safâh, rivayeti kabul edilenler ve reddedilenleri sayarken "Ücret alanların rivayeti,hadis imamlarından bir gruba göre reddedilir. İshak b. Rahûye: "Böylelerinin rivayeti yazılmaz"dedi. Ahmed b. Hanbel, Ebû Hatim Er-Razi aynı görüştedirler. Fazl b. Dükeyn, Ali b. Abdüaziz El-Mekki v.b. Kur'an'ı öğretmeye kıyasla ücret alınacağına ruhsat verdiler" demektedir.⁽⁸²⁾

Fazl b. Dükeyn, Yahya b. Main ve Buhari'nin şeyhidir. Onlardan ücret alıp-almadığını, bilmiyoruz ama onların Fazl b. Dükeyn'den hadis rivayet ettiklerini biliyoruz.⁽⁸³⁾

Yahya b. Mainin, ufak-tefek şeyler karışılığında, ihtiyaca binaen hadis rivayet eden Abdullah b. Recâ için "La be'sebih" dediğini görüyoruz.⁽⁸⁴⁾

Ahmet b. Hanbel'in oğlu Salih babasına, Fadl b. Dükeyn'in hadise ücret aldığını haber verince,"Bilseydim, ondan hiçbir hadis rivayet etmezdim". dediği , Bağdat'a geldiğinde onunla konuşmadığını rivayet eder.

Yine,Yahya b. Main'in de öğrencilerinden, İshak b. Kevsec'in "Horasan'da senden öğrendiklerini rivayet edip, ücret alıyormuş." deyince çok kızar.⁽⁸⁵⁾

(81) Subhî,63.

(82) İbn Safâh,107; Suyuti,Tedrib,I,337.

(83) Ekz.Sezgin,E.Kaynakları , 236;298.

(84) İbn Msîn,Ma'rife,II,31

(85) Hatib,Tarih,VI,363.

B-Me'mun ve sonrası: Abbasilerin ilk yüzyılını dönem olarak ele alırken, Halife Me'mun'u (Ö:218/833) farklı bir dönemi başlatan bir şahsiyet olarak ele alıyoruz. Bu dönem tarihe "Mihne" olarak geçmiştir. «Kur'an'ın mahlûk olduğunu kabul etme ve ettirmek için baskı politikası» diyebileceğimiz bu döneme girmeden önce bu fikrin gelişmesinin kısa bir tarihçesini vereceğiz.

HALKU'L-KUR'AN FİKRİNİN KISA TARİHİ GELİŞMESİ:

İslâm tarihi, kelam, hadis tarihiyle ilgili kitaplara baktığımızda "Halk ul-Kur'an" meselesini ilk ortaya atanın Ca'd b. Dirhem(Ö:124/741) olduğunu görüyoruz.

Emevi halifesi II,Mervan'ın (Ö:132/749) mürebbisi olan Ca'd'ı yine Emevi halifesi olan Hişam bin Abdulelik(Ö:125/742) öldürtüyor. Ancak talebesi, son Emevi halifesi II,Mervan, etkisi altında kaldığı fikirlerinin yeşermesi için zemin hazırlıyor.⁽⁸⁶⁾

Ca'd b. Dirhem'den sonra bu fikri Cehm b. Safvan⁽⁸⁷⁾ (Ö:128/745) yaymaya başlıyor. O da öldürtülünce, Mu'tezile'nin kurmaylarından Bîşr b. Gıyas El-Merisî(Ö:218/833)⁽⁸⁸⁾ ona yetişemese de, fikirlerini benimsiyor, başkalarını bu fikirlere davet ediyor.⁽⁸⁹⁾

Halkul-Kur'an fikri ilk Abbasi halifeleri zamanında pek su yüzüne çıkamıyor. Mehdi'nin (Ö:169/785) amansız takiplerinden sonra Harun Reşid(Ö:193/809) zamanında da göz altında tutuluyor. Reşid ölünce, Fudayl b. Iyaz çok üzülüyor. Ashabının garibine giden bu hal

(86) Bkz.Koçyiğit,Münakaşalar:83,84.

(87) Trc:Zehebi,Siyer,VI,26.

(88) Trc:Hatib,Tarih,VII,56;Zehebi,Mizan,I,322.

(89) Zehebi,Mizan,I,322.

"Mihne" ortaya çıkınca anlaşılıyor. Kısa süren Emin(Ö:198/813) döneminden sonra Me'mun başa geçtiğinde Bısr b. Gıyas ölüyor.(90)

ME'MUN VE MU'TEZİLE

Me'mun'la ön plana çıkan ve tarihe damgasını onun zamanında vuran Mütezilî fikirler şüphesiz birdenbire ortaya çıkmamıştır. Kısa tarihçesini verdiğimiz dönem içerisinde sürekli gelişmiş; ortaya çıkabilmek için sürekli fırsat kollamış, tarihi seyri içerisinde bu fırsatı Me'mun döneminde yakalamıştır.

"Me'mun, Mu'tezilenin yaratıcısı değildir. Bu hareket Bağdat ve Basra'da, bir yığın mütekelliminin tartışmalarıyla biçimlenmiş, bunların arasında özellikle iki kişinin yeri olmuştur:Ebu'l Huzeyl Allaf ve öğrencisi İbrahim Nazzam, H.Reşid ve Emin tarafından reddedildiğinden Mu'tezile, Me'mun tarafına geçmeyi uygun gördü; Me'mun da Bağdata gelir gelmez mutezilenin en dikbaşlılarından İbni Ebî Duad'ı başkadılığa atadı."(91)

Mu'tezile yayılma ve kuvvetlenme hususunda ulaştığı en yüksek merhaleye ancak Abbasî devletinin ilk döneminde, hassaten Me'mun zamanında tırmanmıştır. Me'mun sarayda münazara için oturumlar tertip etmiş, münazaracılar için çeşitli mevzularda konuşma izni vermişti.(92)

Saraydaki bu tip toplantılara halifenin de katıldığına şahid oluyoruz. Bu yüzden şunu peşinen sormak durumundayız. Halifenin bizzat tartışmalara taraf olarak katıldığı bu toplantılar ne kadar ilmi

(90) İbn Esir, VII,441.

(91) Chan, 83.

(92) İbrahim, Hasan, İslam Tarihi, II,467.

olabilir?! İnsanoğlunun bir sürü zayıf noktaları varken. Hele siyaset ve devlet söz konusu olunca . Ayrıca etrafına topladığı danışmanlara bakınca 'mütezele imamları diye takdim edilen kimseler olduğunu görüyoruz. Mesela: "Bişr b. Gıyas El-Merisi, İbni Ebî Duad.⁽⁹³⁾ (Ö:240/854), Sümame b. Eşres(Ö:213/828) Ebu'l Huuzeyl El-Allaf (Ö:235/849), Nazzâm (Ö:221/835) gibi.⁽⁹⁴⁾

Zamanında, Yahya b. Eksem⁽⁹⁵⁾ ve İbn Ebî Duad kadar hükümdarı etkileyen kimseler olmadığı rivayet edilir.⁽⁹⁶⁾ Başa geçirdiği kimseler böyle olunca, onların oluşturduğu kadronun da aynı yapıda olacağı muhakkaktır. Nitekim Yahya bin Eksem'in anlattığına göre: Me'mun Bağdatla girdiği zaman, Bağdat alim ve fakihlerinin ileri gelenlerini kendi huzurunda toplamamı emretti. Kırk kişi seçip huzuruna çıkardım. Me'mun, mecliste oturdu ve çeşitli mes'eleler sordu. Hadisle ilgili konulara daldı. Dini meseleleri görüşmek için tertip ettiğimiz bu meclis dağılınca : Ey Ebû Muhammed, bu toplantıların, Allah'ın yardım ve teşvikiyle. bu grupların, din için en uygun orta bir yolda birleşmelerini ümid ediyorum. Çünkü şüphede olanlar, gerçekler meydana çıkınca , gönüllü olarak boyun eğerler, inatçılıkta direnenler de cebren itaat altına alınırlar.⁽⁹⁷⁾

Kaynaklarda "akla çok önem verdiği, delilin kudreti kuvvetten üstündür; güç bitince kuvvet de biter, ancak delilin kudretini hiçbir şey yok edemez.⁽⁹⁸⁾ dediği rivayet edilen Me'mun'un bu sözlerinden gerçekte hangisine daha çok önem verdiği anlaşılmaktadır.

(93) Trc: İbni Nedim, Ek. 3; Hatib, Tarih, IV, 141-153.

(94) Ekz. Sakelli.

(95) Trc: Hatib, Tarih, XIV, 191;

(96) Hatib, Tarih, XIV-198.

(97) İbrahim Hâsen, II, 468.

(98) Hatib, Tarih, X, 186.

Çevresine topladığı kişiler ve onların oluşturduğu kadro akla önem verirken, kendi doğrularını başkalarına kabul ettirme bakımından önem veriyorlardı. ⁴ Halifenin bir yandan akılcı eğitim ve tutumu, diğer yandan dini metinlerin akıl ve muhakemenin icaplarıyla uygunluk içinde olmasını savunan Mu'tezili çevrenin fikir ve doktrinlerini benimsemesi, kendi tutumunun haklılığını eski yunanlıların bu felsefi eserlerinde aramaya onu sevk etmiştir.⁽⁹⁹⁾

İslâm dışı kültürün İslâm kültürüyle yüzyüze geldiği, hatta İslâm-dışı kültüre prim verildiği bu dönemde, akıl adına fikir hürriyetinin kısıtlandığını görüyoruz. Nitekim bir batılı şu değerlendirmeyi yapar: "Mutezileciler titiz düşünürlerdi; onları IX.yüzyılda ortaya çıkan, din konusunda serbest düşünceli davranmak hareketinin öncüleri olarak nitelediler, fakat doğru olan bunun zıddıdır. Bir defa gerçeği aramak istemiyorlardı, zira gerçek vahiyle verilmek suretiyle bildirilmişti. Onlar vahyi anlamak istiyorlardı; doğru olduğunu göstermek için vahyi anlamak istiyorlardı. Bu bakımdan yalnızca Kur'an'a dayanmışlar ve Kur'anı akla uydurmaya çalışmışlardır. Ne var ki etkileri ağırbasan bir düzeye ulaştınca, hoşgörüsüzlüğün en büyüğünü göstermişlerdir."⁽¹⁰⁰⁾

Kur'an'ı akla uydurma çalışmalarına engel olarak, muhaddisler vardı. Bu yüzden muhaddislere hücum edilmesi, onların sindirilmesi, susturulması gerekiyordu. Ancak halk onları seviyor, onların peşinden gidiyordu.

Me'mun'un icraatlarıyla "Halkül-Kur'an" fikrini benimsemesine rağmen, beklemesinin de, muhaddislerin halka dayalı gücünden doğduğu rivayet edilir. Yahya b. Eksem'in anlattığına göre Me'mun, müellifimizin de şeyhi Yezid b. Harundan çektiğini söylemiştir. Sebebi

(99) Hitti,II,477

(100) Chan,83-84

sorulunca" karşı çıkararak halkı arasından sürükleyeceği ve fitne çıkacağından korktuğunu"⁽¹⁰¹⁾ belirtmiştir. Bu fikrin olgunlaşmasını sağlayan Me'mun, Bizansa karşı kazandığı zaferlerin ardından, Bağdat valisi İshak b. İbrahim'e ⁽¹⁰²⁾ (Ö:235/849) yazdığı mektupta ⁽¹⁰³⁾ bu fikrin devletin resmi politikası olduğunu ilan etmiş, muhaddis ve kadıları imtihana çekmiştir.

Kendi doğrusunu kabul ettirme uğrunda, maddi, manevi, resmî yaptırımlar uygulamıştır. Kabul etmeyenlerin görevden alınması, yardımın kesilmesi, şahitliklerinin kabul edilmemesi, hatta yanına göndermesini istediğini görüyoruz ⁽¹⁰⁴⁾ Bütün bunlar Me'mun'un , delilin kuvvetine "kendi doğrusunu desteklemesi oranında" inandığını göstermektedir.

"Mu'tezile mezhebi, akla daha geniş hürriyet verdiği, ona daha çok dayandığı için Me'mun bu mezhebi destekliyordu. Dolayısıyla bu mezhep mensupları ona yaklaştılar ve Bağdat Hilâfet Köşkünde büyük nüfuz sahibi oldular"⁽¹⁰⁵⁾

Mihne ve ona götüren sebepler araştırılmış ve araştırılmaktadır. Bu icraat sevkeden sebepler henüz tam olarak aydınlığa çıkarılmış değildir. Gösterilen şu nedenler de akla yatmaktadır." Halifenin mutezileye yönelişinin başka nedenleri de vardı. Peygamber ailesinin ılımlı grupları arasında sağlamak istediği uzlaşmayı, imamlığın ılımlı anlayışına dayandırmak amacındaydı. Bunun gerçekleşmesinden öncelikle kendisinin kazançlı çıkacağını umuyordu. Zira onlar halifeye,

(101) Hatib,Tarih,KIV,342.

(102) Trc: Abdülhay b. İmad Hanbeli, Şezeratü'z Zehab,II,84.

(103) Taberi,Tarih,VIII,631;İbn Esir,VI,423.

(104) Bkz.Mektubun tam tercemesi,Koçyiğit,194 v.d.

(105) İbrahim Hasan,II,468.

yasalarının ve inançlarının geniş kapsamlı bilgisine dayanarak, toplumu tek başına yönetme hakkını garanti etmekteydiler.

O zaman kendisi de bu inanç öğretisini herkese zorunlu kılabilirdi; bu öğretiyi de Mu'tezile olacaktı.⁽¹⁰⁶⁾

ME'MUN'UN ŞİA TARAFTARLIĞI:

Şia düşüncesinin desteğiyle kurulan Abbasi devletinde bir halifenin şia taraftarlığını işlemek garip gelebilir. Ancak siyaset çok çeşitli manevraların yapılabileceği bir alandır. Bir dönemi anlamak için, döneme damgasını vuran kişiyi tanımak durumundayız.

Yönetime geldiği andan itibaren şia ile ilgisi dikkat çekmektedir. 201/816'da Ali b. Musa'yı veliahd tayin etmiş; "Rıza" lakabını vermiştir. Orduya, siyah elbiseleri çıkartıp, yeşil elbiseler giymelerin emretmiş, çevre eyaletlere genelgeler yollanmıştır. Bu yüzden Bağdat halkının bir kısmı-hilafetin Abbasilerden çıkmaması için-İbrahim b. Mehdi'ye biat etmiştir.⁽¹⁰⁷⁾ 203/818'de , Caferi Sadık öldüğünde namazını kıldırmıştır.⁽¹⁰⁸⁾ 204/819'da, Bağdat'a girdiğinde, kendinin ve erkanının üzerinde yeşil elbiseler vardır. Halk da onlara uyararak siyahları çıkarıp yakmış, yeşil giymişlerdir. Ancak bir hafta sonra, komutanı Tahir b. Hüseyinin etkisiyle, eski uygulamaya dönmeyi uygun görmüş, erkani ve halk da aynısını yapmıştır.⁽¹⁰⁹⁾

(106) Chan, 83.

(107) Taberi, VIII, 554; İbn Esir, VI, 326; Hatib, Tarih, X, 183

(108) İbn Esir, VI, 356.

(109) Taberi, VIII, 574; İbn Esir, VI, 357.

211/826'da tellallar çıkartıp, Muaviye'yi hayırla anan , onu Hz.Ali veya sahabeye üstün tutanların üzerinden emniyetin kalkacağını ilân ettirmiştir.(110)

212/827'de Halk ul-Kur'an fikrini ortaya koyduğu, Hz.Ali'yi bütün sahabilere üstün tuttuğu rivayet edilir. (111)

Alevilere çok düşkün olduğu , onlara ihsanlarının bilindiği; bu tip şeyleri gösterişten çok, isteyerek yaptığı rivayetler arasındadır.(112) Mu'tasımın da öyle olduğu.(113) onun yoluna uyduğunu hadiseler göstermektedir.

MİHNE

İslam tarihinde mihne diye bilinen, muhaddislerin ve fakihlerin imtihana çekildiği, eziyet edildiği, fikrin zorla kabul edilmeye çalışıldığı bir dönem vardır ki Me'munla başlar.

" Mu'tezileye ilgisini anlatmaya çalıştığımız" Me'mun 212/827'de Başkadı, Ahmed bin Ebi Duad'ın teşvikiyle, Kur'anın yaratık olduğu doğmasını ilan ederek bir çeşit engizisyon (insanların imanını denetleyen katolik polis mahkemesi) Mihne'yi kurdu. Bu örgütün ödevi, kadılardan ve islamiyetin öteki ileri gelenlerinden, bu doğmayı yeminle kabul etmelerini istemek ve bunu reddedenleri görevinden almaktı.(114)

Mihne'nin ayak sesleri, ilk mektubun arefesinde hissedilir. Bağdat valisi İshak bin İbrahim , ilk imtihan edilen kişi olan Affan b. Müslim'i çağırınca Ahmet b. Hanbel ve Yahya yanına varırlar. Yahya, ne olduğunu

(110) İbn Esir, VI,406.

(111) Taberi, VIII,619;İbn Esir, VI,408.

(112) İbn Esir, VI,439.

(113) İbn Esir, VI,526.

(114)Chan, 85.

sorar. Affan: Senin ve ashabının yüzünü kara çıkartmadım; yani mahlûktur demedim.-Nasıl oldu?-İshak b. İbrahim beni çağırdı. Me'mun'un Rakka'dan yazdığı mektubu okudu." Affan'ı imtihan et. Kur'an'ın mahluk olduğunu kabul ederse ne âlâ.. etmezse maaşını kes. -Me'mun, Affan'a her ay 500 dirhem vermekteydi- Görüşümü sordu. İhlâs suresini okuyarak ben ona; Bu mahlûk mu? diye sordum.-Ya şeyh, mü'minlerin enârinin ne dediğini duydun. O, "kes" derse, biz de vermeyiz. Ben de " Rızkınız da, size gönderilen azap da yukardan gelir"(115) ayetini okudum. Sustu. Ben de ayrıldım. Hadiseye Ahmed, Yahya ve orada bulunanlar sevindiler.(116)

Ancak sevinçleri uzun sürmedi. Me'munun 218/833'de kapsamlı mektubu gelince, içinden birtakım isimler çıktı. Özetle: Kadı ve muhaddisleri imtihana çekmesi, Kur'an'ın mahlûk olduğunu kabul etmeyenlerin, halifenin bizzat görüşünü kabul ettirmesi için, isimleri isteniyordu. Delillerin sıralandığı mektupta şu isimler vardı.

- 1- Muhammed b. Sa'd (Katibül Vakidî)
- 2- Ebû Müslim (Yezid b. Harun'un hadis rivayetinde yardımcısı)
- 3- Ebû Hayseme (Züheyr b. Harp)
- 4- İsmail b. Davud
- 5- İsmail b.Ebi Mes'ud
- 6- Ahmed b.Devrakî
- 7- Yahya b. Main.

Bu kişiler Me'mun'a gönderildiler. Halifenin dediğini kabul ettiler. Bağdat'a gelince, İshak b. İbrahim'in evinde, ileri gelen muhaddislerin

(115) Zariyat,22.

(116) Hatib,Tarih,XII,271.

huzurunda, verdikleri cevap teşhir edildikten sonra serbest bırakıldılar.⁽¹¹⁷⁾

Mektubun değerlendirmesini yapan Koçyiğit derki : Bu harekette, Me'munun Bağdat imtihanları başlamadan önce imtihana çekilecek olanlara gözdağı vermek ve manevi bir baskı yapmak gayesinin güdüldüğü açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Çünkü imtihanı yapacak olan bizzat halifenin kendisidir, imtihanın yapılacağı yer, sefere çıkmış bir ordunun karگاه merkezidir; çevrenin havası, imtihana çekilecekler üzerinde çok daha başka tesir bırakacak ve Bağdat'a nisbetle daha iyi neticeler alınacaktır. Bu bakımdan, Kur'anın mahlûk olduğunu ikrardan imtihana çekilecek bir hadiscinin, halifenin huzurunda ölüm korkusunun vereceği gevşeklikle ona tabi olacağına ve istemiyerek de olsa, onun görüşünü kabulleneceğine muhakkak nazarıyla bakılabilirdi."⁽¹¹⁸⁾

Nitekim Bağdat'ta kabul etmeyen ilk grup, kabul etmiş görünerek geri dönmüşlerdir. Ardından, içlerinde Ahmed b. Hanbelin de bulunduğu pek çok muhaddis ve fakihin imtihanını isteyen mektup geldi.⁽¹¹⁹⁾ İshak b. İbrahim'in yaptığı imtihanda kabul etmeyenler halifeye gönderilecekti. Son mektubunda bu fikri kabul etmeyenler küfürle itham ediliyor, başları isteniyordu. Kerhen cevap verdikleri anlaşıncı hepsi de yola çıkarıldı. İçlerinde Ahmed b. Hanbelin de bulunduğu bu grup oraya ulaşınca Me'munun ölüm haberi duyuldu. Böylece Me'mun'un şahsından kurtulmuş oldular (218/883). Ancak Mem'un giderken arkasında vasiyyet ettiği bir ekip bırakıyordu.

(117) İbn Esir, VI,423;Taberi, VIII,634

(118) Koçyiğit,197.

(119) İbn Esir, VI,423-424 (İsim Listesi mevcuttur.) Mektupların tem tercemeleri için bkz.Koçyiğit,203-205.

MUTASİM DÖNEMİ(218/833-227/842)

Me'mun'un ölümüyle mihne bitmedi. Çünkü mihne, sadece onun şahsından kaynaklanan bir hadise değildi. Olayın , siyasi, itikadi, ictimai birçok boyutları vardı. Ancak konumuz mihne olmadığından , müellifimizin yerini tesbit açısından gerekli gördüğümüz için, tarihi seyrine devam ediyoruz.

Ölen bir insanın son arzuları demek olan vasiyetinde, bu hususu özellikle dile getirdiğini görünce , ne kadar inandığı veya inandırıldığı konusunda bir fikre varıyoruz.

Me'mun, öleceğini hissedince kadı, fakih, komutan ve katiplerin hazır bulunduğu vasiyetini yaptı. Vasiyetin konumuzla ilgili kısmında "Allah Hâlik, ondan başka ne varsa mahluktur." diyor, sonra yerine geçecek olan Mu'tasım'a " Ya Ebû İshak, yaklaş bana. Gördüklerinden ibret al, Kur'an hususunda kardeşinin yolunu tut. Bu konuda İshak b. İbrahim'i yanına al, çünkü o buna ehildir. İbni Ebi Duad'ı bırakma; onu danışmada ve bütün işlerinde yardımcı al."⁽¹²⁰⁾ Bu vasiyet, "kaldığım yerden devam et" demektir. Nitekim öyle oldu. İmtihanlar Bağdatı ve çevresini aşarak Şam'a, Mısır'a ulaştı. Yusuf b. Yahya El-Buveyti(Ö:228/843) Mısır'dan, bağlı olarak getirildi.⁽¹²¹⁾ 219/834'de Mu'tasım, İbni Hanbel'i çağırdı. İmtihan etti, İstedığı cevabı alamayınca , emriyle ağır bir şekilde dövüldü. Yara-bere içinde kaldı, bağlanmış olarak hapsedildi.⁽¹²²⁾

(120) Taberi, VIII, 647-649; İbn Esir, VI, 430.

(121) Zehebi, Tezkire, II, 419; Terc: Hatib, Tarih, XIV, 299; İbn Hacer, Tehzib, XI, 427.

(122) İbn Esir, VI, 445. Ayrıca Bkz. Münakaşalar: 206-209.

Olanlar duyulunca, Mu'tasım haklın tepkisini yok etmek için, İbn Hanbel'in amcasını göstererek , İbn Hanbelin sapa-sağlam olduğunu isbatlamış oldu.⁽¹²³⁾ Halkı yatıştırdı.

VÂSİK DÖNEMİ (227/842-232/846)

Vâsık'ın hilafete geçmesiyle durum yine değişmedi. Üstelik bütün ülkeyi sarmıştı. Hatib derki; İbn Ebi Duad , Vasık'ı etkiledi. Mihnede sert olmasını sağladı. İnsanları "Kur'an mahlûktur", demeye çağırdı.⁽¹²⁴⁾ Bu sırada, sünnete bağlılığı ile tanınan Ahmed b. Nasr(Ö:231/845) ⁽¹²⁵⁾ meselenin Vasık ve yardımcısı İbni Ebi Duad'dan kaynaklandığını bildiğinden, biat alarak idareyi eline geçirmeyi düşündü. "231/845'de adamlarıyla birlikte Bağdat'a geldi. Yahya b. Main ve ashab-ı hadisten arkadaşları ona gider-gelir, ilişki kurarlardı, Çünkü o, Kur'anın mahluk olduğu görüşüne karşıydı. Vasık'a karşı da ağır sözler söylerdi. Ondan bahsederken: "Hinzır söyle yaptı" şu kafir", gibi sözler konuşurdu. Bu tip sözler etrafa yayılmıştı.⁽¹²⁶⁾

Ahmed b Nasr'ın adamları Bağdat'ta halkı biate çağırdı, bazıları uydu. Ancak mesele duyuldu. Yakalanıp Vasık'ın yanına, Samarra'ya götürüldü. Vasık, kurduğu mecliste , öncekilerin yaptığı gibi, şeyhi imtihan etti. Mecliste elebaşı Ahmed b. Ebi Duad da vardı ancak öldürülmesini istemiyordu. Fakat Vasık, kılıcını eline alıp, şeyhi keyfince öldürdü. Ölüsü Bağdat'ın kapısına asıldı.⁽¹²⁷⁾

(123) İbn Ebi Hatim,I,309.

(124) Taberi,VIII,647-649; İbn Esir,VI,430

(125) Trc:Hatib,Tarih,V,73;Zehabi,Siyer,XI,166;İbn Hacer,Tehzib,I,87.

(126) Hatib,Tarih,V,176-177;İbn Esir,VII,20.

(127) İbn Esir,21-23.

Sonunda Mütevekkil başa geçince(232/846'da) mesele hafifledi."Hilafetinin 2.nci yılında bu konudaki münâşakaları yasakladı.(128)

Böylece yıllarca süren "Mihne dönemi" fiilen bitmiş oldu. Ancak giderken iz bırakarak gitti. Olayın tarihi, siyasi, ictimai, iktikadi yönleri bir yana, cerh-ta'dil konusunda da hadis kitaplarına girdi. Bu hususu ayrı bir başlık altında inceleyeceğiz.

Yazdığı bir risalede, cerh-ta'dil ve bidat konularını ele alan Kasimî derki: Me'mun zamanında devletin gücünü ellerine geçiren Kaderiyye(mutezile) mensuplarıyla, onlar gibi düşünmeyen, onların istediği gibi cevap vermeyenler arasında geçenlere bir bak.

İmamlar dövüldü, yıllarca hapsedildi; eziyet edildi. Tarih bu mutaassıp kişilerin yaptıklarını yazdı. Bu husus o devir için kara bir lekedir. Onlar, tercüme ederek dışardan aldıkları felsefî ilimleri yaymaya, insanları aydınlatmaya çalıştıklarını sansalar da... Aşırılık onların rehberi, zor kullanmak prensipleriydi. Fakat bu durum, gerçek düşünceyi yok eden, devleti ele geçirmenin verdiği güç-kuvvet sarhoşluğundan başka birşey değildi. Devletlerin yaptıklarını, hayat felsefesini yani tarihini inceleyenler göreceklerdiki böyle davrananlar yaptıkları yüzünden mutlaka tenkide uğramışlardır.(129)

YAHYA BİN MAİN'İN MİHNEDEKİ DURUMU:

Olayları kendi şartları içinde düşünmek,ona göre değerlendirmek gerekir. O dönemi kavrayabilmek açısından, bu fikrin kısa tarihçesini,Me'mun'un mutezileyle ilgisini,oluştugu, geliştiği, zirveye

(128) Chan,85

(129) Kasimî, Cemalüddin,EI-Cerhu vet-Ta'dil,41

turmandığı devirleri bir miktar anlatmaya çalıştık. Mihne'nin ayak sesini duyan müellifimizin, Affan b. Müslim'e gittiğini, neticeye sevindiğini gördük. Ancak sevinci uzun sürmedi, korktuğu başına geldi. İsimlerinin zikredildiği genelge gereği imtihan edildiler. İstenilen netice alınmayınca askeri karagaha gönderildiler. Bizzat Me'mun'un yaptığı imtihanda, topluca, "Evet"dediler. Demek ki onların durumunda kim olsa aynı şeyi yapacaktı. Ya da fırtınalar/geçici olduğunu bilen söğüt ağacı gibi, bir an için eğildiler. Ancak "Kerhen" cevap verdiler. Herbiri muhaddis ve fakih olan bu kişiler, belki de ictihad ettiler. Ama yanıldılar, ama isabet ettiler.

Nitekim İbni Hanbeli ziyaretinde müellifimizin "Ammar hadisini"⁽¹³⁰⁾ gerekçe göstererek, mazur görülmesini isterken görüyoruz. Kerhen cevap verdiklerini anlayan İshak b. İbrahim, Bağdat'ta "evet" cevabını verenleri bile, vermeyenlerle birlikte halifenin huzuruna göndermiştir.⁽¹³¹⁾

Yahya b. Main, "evet" demişti. Ancak, Tarih'inin ravisi Dürinin, Müellifimiz için, "Kur'an Allah'ın kelimadır; mahlûk değildir." dediğini defalarca işittim, diye rivayet ettiğini görüyoruz.⁽¹³²⁾ Vasık zamanında, bu fikre tavır alan Ahmed b. Nasr'la ilişkisini gördük. Devrin muhaddisleri Züheyr b. Harb⁽¹³³⁾ ve Ali b. El-Medini'nin de aynı konumda olduğu rivayet edilmektedir. Öğrencisi İbn Cüneyd, Yahya'ya: İnsanlar Ali b. El-Medini'ye mürted gözüyle bakıyorlar deyince: "Mürted değil, müslüman. Adam korktu." cevabını veriyor.⁽¹³⁴⁾

(130) Nahl:106 ayetinin nüzul sebebi olan olay.

(131) Koçyiğit, 205-206

(132) İbn Main, Tarih, III, 335; İbn Hacer, Tehtizib, XI, 282.

(133) İbn Main, Min Kelamu Ebi Zekeriyya, 124.

(134) İbn Main, Tarih, III, 335; İbn Hacer, Tehtizib, XI, 282.

Ali b. El-Mediniye: "Muhaddisler sizden hadis almıyor, İbni Hanbel'den alıyorlar",denince :Ahmed güçlü, kamçıya dayanır; ben dayanaman , demiştir. Ayrıca : Kalbimde,verdiğim "Evet" cevabı ilgili birşey yok. Öldürülmekten korktum.Bir kamçı vursalar öldürdüm demiştir.(135)

Yahya b. Main de, belki korku, baskı ve şiddet altında ağzından çıkan cevabın pişmanlığını telafi için, defalarca Kur'an'ın mahiûk olmadığını tekrarlamış, kendi durumunda olan Ali b. El-Mediniyi savunmuştur.

Beş parmağın beşi bir olmadığı gibi, İnsanlar da aynı değildir. Yapıları, psikolojileri farklıdır. Kimi azimeti seçerken kimi ruhsatı tercih eder. Zaten Ahmed b. Hanbel ve onun durumunda olabilen kişilerin sayısı Mihne'de, bir elin parmak sayısını geçmemiştir.

Netice olarak , objektif davrandığına birçok yerde şahit olduğumuz Zehebi'nin dediği gibi" Yahya bin Main sünnet imamlarından olup, devletin baskısından korktuğu; TAKİYYE prensibi içerisinde cevap verdiğine(136) inanıyoruz.

Öğrencisi İbn Muhrizin, zaman zaman okuduğunu söylediği şu şiir ise, kaanatimizce , duygularını terennüm etmesinden başka birşey değildir:

"İnsanlar hep bozuldu, en hayırlıları bizden ellerini çeken, bize sıkıntı vermeyenlerdir.(137)"

MİHNENİN CERH-TA'DİL KİTAPLARINA ETKİSİ:

(135) İbn Hacer, Tehzib, VII, 354-355

(136) Zehebi, Siyer, XI, 87.

(137) İbn Main, Me'rife, II, 51

Mihne'nin muhaddisler arasında yaptığı şeyler, cerh-tâdil kitaplarında meydana getirdiği etkileri Tahanevi geniş bir şekilde ele almıştır. Mesele salgın bir hâtalık gibi her tarafı sarmış, hadiste imam bilinen kimseleri bulmuş, hatta Buhari'ye bile varmıştır.(138)

Olumsuz manada cevap vermeyen bir tarafa , susanları da devreye sokmuştur." Kur'anın mahlûk olup-olmadığı konusunda susmayı; olumlu-olumsuz fikir beyan etmemeyi prensip edinenlere "Vakıf" denmiştir.(139) Yahya b. Main'e , şeyhi İshak b. Ebi İsrail(Ö:245/859) (140) sorulunca sika demiş, kendisinden 27 cüz yazdığını söylemiştir. Kur'anın mahlûk olup-olmadığı konusunda vakfettiği söylenince ; "Biz ondan yazdığımızda böyle şeyler yoktu; sonradan çıktı," demiştir.(141) Ancak çıkar çıkmaz çokları gibi müellifimizi de yakalamıştır. Bu konuda Yahya b. Main'i cerhettiği rivayet edilen İbn Hanbel'le müellifimizin ilişkilerini özel bir bölümde inceledik. Hatta ilişkilerini bile "Mihne öncesi-sonrası "diye ayırmak durumunda kaldık.

İbn Hanbel'in uğradığı işkenceler neticesinde hastalanınca "Geçmiş olsun" varan müellifimizden yüz çevirdiğini gördük. İbn Hanbel, herşeye rağmen "evet" cevabını vermemiştir ama mihne'nin gemiyi azıya alan azgın bir at gibi ilerlemesinde, başlangıçta gevşek davrananları suçlu görmüştü. Herkes kendisi gibi dirensin istiyordu. Ama 5 parmağın beşi de bir değildi ki ! Nitekim Yahya b. Main bu duyguyu keşfetmiş;" İnsanlar bizden İbn Hanbel gibi olmamızı, istiyorlar. Vallahi, ne Ahmed gibi olabilir, ne da onun yaptığını yapabiliriz.(142)

(138) Tahanevi,Zafer Ahmed,İ'la'üs,Sünen,Mukaddime,224 v.d.

(139) Kudsi,Bidatçıının rivayet,105;Siddik,Yusuf Muhammed,Eş-Şerhu vet,ta'lii,142.

(140) Terc: Hatib,Tarih,VI,356;Zehabi,Siyer,XI,476;İbn Hacer,Tehzib,I,223.

(141) İbn Main,Tarihü Osman b. Seid,103;Hatib,Tarih,VI,359.

(142) İbn Ebi Ya'la ,I,403.

demıştır, İbn Medinî aynı şekilde: "Ahmed güçlü, kamçıyla dayanır; ben dayanamam ." demişti.(143)

Yahya'nın öğrencisi , Ebû Zür'a Razi'den rivayet edildiğine göre, İbn Hanbel,mihne de cevap verenlerden hadis yazmayı caiz görmemiştir. Bunlardan biri de Yahya b. Maindir.(144) Bu durumda İbn Hanbel'in her kim olursa olsun, reddettiğini görüyoruz. Onun çektikleri, yaşadığı psikoloji için de bu kişilere tavır alması normaldir; ancak herkesi bağlaması beklenemez. Ancak İbn Ebi Hatim'in rivayetine göre Ebû Zür'a da, mihne sonrası ondan hadis rivayetini bırakmıştır. Oysa İbn Main, kendi durumunda olan İbn Medini sorulunca-İbni Ebi Hayseme'nin "onda hayır yok, yazma" diye söze karışmasına rağmen-Yahya:"Rivayet ederse yaz". demiştir (145)

İbn Hanbel'in takındığı tavra şaşan sadece müellifimiz değildir. Zehebi , eserlerinde meseleyi ele alır ve objektif olan görüşü ortaya koyar. " Bu zor bir iştir. Mihne'de cevap verenlere kınama yoktur. Aksine, ilgili ayetin zahiri ne göre, zorlandıkları için "kerhen" cevap vermişlerdir. Bu ise doğru olandır. Yahya (Allah rahmet etsin) sünnet imamlarındandı. Devletin baskısından korktu ve cevap,verdi(146) " Mizan'da , İbn Hanbel'in " Mihne de cevap verenlerden hadis yazmaktan nefret ederim," rivayetini verdikten sonra bunu yazmasının sebebini açıklar;" Ben bunu, büyük bir hafız hakkında söylenen her sözün geçerli olmadığını bilmesi için zikrettim. Yahya köprüyü aştı; hem de doğudan batıya.(147)

(143) İbn Hacer,Tehzib,VII,354-355

(144) Berzâf,II,547;Hatib,Tarih,VI,271;X,421;Zehebi, Mizan,IV,410;Siyer,XI,87;İbn Hacer,Tehzib,VII,357.

(145) İbn Hacer,Tehzib,VII,357.

(146) Zehebi,Siyer,XI,87.

(147) Zehebi,Mizan,IV,410.

Tahânevi, bu sözün tādîl ve tevsikin en üst mertebesinde olduğunu; hiçbir cerhin ona zarar veremeyeceği" şeklinde yorumlar ve müellifimizi rahmetle yâdeder.(148)

Biz mihnenin cerh-tādîl kitaplarına etkisini incelerken sadece müellifimiz açısından meseleye baktık. Çünkü konumuz bu değil .Ancak mesele Tehanevi tarafından etraflıca ele alınmıştır. Ayrıca son devrin âlimlenden Sibaî konuyu özetleyerek, maddeler halinde ele almıştır.(149)

(148) Tahanevi,226.

(149) Ekz.Sibaî,Mustafa,Es'sünne ve Mekanetüha ,141-142

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A- HADİS İLMİNDEKİ YERİ:

1- HADİSCİLİĞİ:Yahya b. Main, yaşadığı dönemde kendini gösteren, kendinden sonraki her asrın muhaddisine sözleri delil olan, asırları aşarak günümüze gelen, hadisin her sahasında sözü olan birisidir. Böyle bir başlık altında, onun yerini belirleyebilmek mümkün değildir. Bu yüzden ayrı ayrı ele alacağız.

Ricalle ilgili kaynak eserlerde, ona verilmiş büyük ünvanlar görmekteyiz; Fazilet sahibi, kendisine uyulan bir âlim⁽¹⁾ rabbanî imam, sağlam hafız⁽²⁾ tek imam, hafızların efendisi⁽³⁾ cerh-tadil imamı⁽⁴⁾ gibi.

Şeyhlerinin, çağdaşlarının, öğrencilerinin, onun hakkında söylenmiş, mevki'ini ifade eden övgülü sözleri çoktur. Buharî Muhaddisler içinde, Yahya kadar kendisine saygı gösterilen görmedim⁽⁵⁾ der.

Ebû Said Haddad: Muhaddisler, Yahya b. Mainin ailesi durumundadır. O olmasa hadis yazmazdım.⁽⁶⁾ demiştir.

Ali b.El-Medinî: Basra, Kûfe,Hicaz ilimlerinin en sonunda Yahya'da toplandığını belirtir.⁽⁷⁾

(1) İbri Hibban,IX,262

(2) Hatib,Tarih,XIV,177.

(3) Zehebi,Tezkire,II,429.

(4) İbn Hacer. Tehzib,XI,280

(5) Hatib,Cami,I,183

(6) Hatib,Tarih,XIV,183;IX,42

(7) Hatib,Tarih,XI0,178;İbn Ebi Ya'la,I,405;Zehebi,Tezkire,II,430

Ahmed b.Hanbel: Allah'ın bu iş için yarattığı adam; yalancılardan yalanını ortaya çıkarıyor. Yahya ile hadis dinlemek kalplere şifadır. Yahya'nın bilmediği hadis, hadis değildir.⁽⁸⁾

Öğrencisi Abdulhâlik b. Mansur, İbn Rûmi'den ⁽⁹⁾ (Ö:236/850) rivayetle" Bazı muhaddisleri dinledim. Yahya'dan rivayet ediyor: "Kendinden daha büyük biri üzerine güneşin doğmadığı kişi bana rivayet etti." diyorlardı deyince Abduhâlik, İbn Rûmiye : Buna şaşma; Ali b. El-Medinî'nin",İnsanlar içinde onun gibisini görmedim" dediğini duydum,diyordu.⁽¹⁰⁾

Yahya b. Mainî'nin, zamanında, muhaddisler için bir ölçü teşkil ettiğini görüyoruz. Birisi oğluna Yahya b. Mainî'nin hadis nüshasını dinlettirir. Şeyhin yanında ayağa kalkar ve cemaatı şahit tutarak:" Ey cemaat, oğlum bu şeyhten Yahya bin Mainî'nin nüshasını dinledi",der.⁽¹¹⁾

Şeyhi Ebû Bekir Sagani(Ö:207/822) ⁽¹²⁾ Muhammed b. Humeyd'den hadis rivayet eder. Ondan mı hadis rivayet ediyorsun? diyerek küçümseyenlere: Neden rivayet etmeyeyim, Ahmed ve Yahya ondan hadis rivayet etti.⁽¹³⁾ cevabını verir.

Bazıları ondan hadis rivayet ettiğini söyleyerek itibar kazanmak istiyorlardı: Abdullah b. Hanbel sörar: Kûfede, Zekerıyya Kısâî denen şeyh hakkında fikrin ne?

Kötü adam; yanlış hadisler rivayet eder.

Senin, kendisinden hadis yazdığını söylüyor" deyince müellifimiz yüzünü kibleye çevirir; yemin ederek, onu tanımadığını, ondan

(8) Hatib,Tarih,KIV,180;İbn Ebi Ya'la ,I,405;Sem'ani,V,270; İbn Hallikan,VI,140;İbn Hacer,Tehzib,XI,285-286.

(9) Trc: Hatib,Tarih,X,71;İbn Hacer,Tehzib,VI,121.

(10) Hatib,Tarih,KIV,184.

(11) Hatib,Tarih,II,54.

(12) Trc: Hatib,Tarih,I,240;Zehabi,Tezkire,II,573;SiyerXII,592.

(13) Hatib,Tarih,II,260; Muhammed b.Humeydin. tercemesi aynı yerde.

yazmadığını, yolda görmüş olabileceğini belirttikten sonra: Kuyu kazıp içine atılacak adam,der.(14)

Muhaddislerden birisinin kitabının arkasına", Bağdat'a vardım.Yahya b. Main beni kabul etti. Allah'a hamdolsun"(15) yazdığı rivayet edilir

Hakkında söylenmiş, görelilik ve mübalâğa ifade eden sözler çoktur. Bunların bir kısmını yazdık, bir kısmınıda yeri geldikçe yazacağız. Hepsini yazmaksa uzun olacaktır.

Zehebi, hakkında söyleyecekleri uzatmak gerekenlerin en meşhûru(16) dediği Yahya b.Main hakkında: O köprüyü geçti; hem de doğrudan batıya. Allah rahmet eylesin"der.(17)

HADİSLER HAKKINDA HÜKMÜ

Yahya b. Main'in hadislerin sahih veya sakîm olduğu konusunda da hüküm verdiği olur.

Bazı hadisleri beğenir, sahih olduğunu söyler.(18) Bazı hadislerin senedini beğenmez; Isnadı sahih değil, senedi 5 para etmez der.(19) Bazılarını garib bulur.(20)

Bazılarını beğenmez.(21) Bazıları için uydurma, aslının yok olduğunu söyler.(22) Bu tip hadislerin ravilerini yalancılık bölümünde

(14) İbn Hanbel,II,107;

(15) Hatib,Tarih,IV,181.

(16) Zehebi,Tezkire,II,430.

(17) Zehebi,Mizan,IV,410.

(18) Bkz. İbn Main ,Tarih,III,289;Hatib,Kıfaye,382

(19) Bkz.İbn Main ,Tarih,III,264;Hatib,Cami,I,278.

(20) İbn Main ,Tarih,IV,297.

(21) İbn Main ,Tarih,IV,204,385

(22) İbn Main,Me'rife,I,59;Tarih,III,70,132,232,233,241,242.

inceleyeceğiz. Mürsel, müdelles, musahhafıla ilgili hususları ayrıca ele alacağız. Muallel hadisleri ise illet bilgisi içinde göreceğiz.

2- ÇOK HADİS YAZMASI

Yahya b. Main,hadis öğrencisini anlatırken, kalem-defterini yanından ayırmaması, duyduğu her hadisi değerlendirme yapmadan yazması gerektiğini söyler.⁽²³⁾ Kendisi de öyle yapmış olmalıdır.

İbn Hibban onun hakkında " Allah rahmet etsin, hadis ehlerinden, hadis uğrunda dünyayı terkeden biriydi. Bu konuda çok çalıştı; hadisi topladı, ezberledi. Sonunda, eserlerin varıp kendine dayandığı, uyulan bir imam oldu."⁽²⁴⁾ der.

Ebû Ubeyd (Kasım b. Sellâm⁽²⁵⁾ onu , İbn Hanbel,İbn Medini, Ebû Bekir b.Ebi Şeybe'den "çok hadis yazmasıyla " ayırır .Ebû Hatim'in bir rivayetinden, ezberden değil de, yazarak sorulan hadislere daha çok iltifat ettiğini anlarız. ⁽²⁶⁾

İbnu Medinî ile Kûfe'ye, Veki'nin musannefâtını dinlemeye giderler. Ziyâdâtı tesbit etmek, hiçbir şeyi kaçırmamak için yazar da yazar.⁽²⁷⁾ Onun en çok sevdiği şey, kitap dolu bir ev ve sika bir şeyh bulup ondan, âli isnada ulaşmak için hadis yazmaktır. Ölüm döşeginde canının ne istediği sorulduğunda verdiği cevap : "Boş bir ev ve âli isnaddır"⁽²⁸⁾

(23) Hatib,Cami,II,184.

(24) İbn Hibban,IX,262.

(25) Hatib,Tarih,XII,403;Zehabi,Siyer,X,490.

(26) İbn Ebi Hatim,I,315,317.

(27) Hatib,Cami,II,188.

(28) Hatib,Cami,II,139;İbn Salah,223.

Hadisi yazmayan yanılmaktan emin olamaz⁽²⁹⁾ İbn Medini; Onun kadar hadis yazan bilmediğini söyler.⁽³⁰⁾ İbn Hanbelin "Yahya'nın bilmediği hadis, hadis değildir.⁽³¹⁾ sözü, çok yazdığını ifade eder. Bizzat kendisi, "Bir hadisi 30 vecihten yazmadıkça tartışmazdık" ,der.⁽³²⁾

50'den fazla tarikten yazdığı da rivayet edilmiştir.⁽³³⁾ Sonra da hadisi müzakereye açarlardı. ⁽³⁴⁾

Seçme yapan pişman olacaktır. Bu yüzden değerlendirme yapmadan, duyduğunu yazmalıdır." Duyduğunu yazan pişman olmaz; seçme yapan pişman olur; seçme yapan kepeğini alır, ununu bırakır" dediği rivayet olunmuştur.⁽³⁵⁾ Önce yazması daha sonra ayırması gerekir. Nitekim bu manada " Yazdığını topla, rivayet edince dikkat et" demiştir. Çünkü o devirde, muhaddisin adı yalancıya çıkmıştır. Müellifimiz, her muhaddisin bu yalandan nasibini alacağını belirterek: " Hangi muhaddis yalancılardan bin hadis yazmamıştır kil"der.⁽³⁶⁾

İbn Hanbelé, yalancıların hadisini bile bile yazmasının nedenini açıkladığını görmüştük. Yine aynı şekilde binlerce hadis yazdığı, yakıp ekmek pişirdiği rivayetlerine bol bol rastlanır.⁽³⁷⁾ Kendisine, ne kadar hadis yazdığı sorulunca, 600.000 hadisi eliyle yazdığını söylemiştir.⁽³⁸⁾ Yazdığı hadislerin bir milyona ulaştığı rivayet edilir.⁽³⁹⁾ Bu kadar çok

(29) İbn Abdilber, Cami,I,175.

(30) Hatib,Cami,II,139;Sem'ani,562;Zehabi,Tezkire,II,430;İbn Hacer,Tehzib,XI,282.

(31) Hatib,Tarih,XIV,180.

(32) İbn Main ,Tarih,IV,271;Zehabi,Tezkire,II,430;İbn Hacer,Tehzib,XI,,282.

(33) İbn Hacer,Tehzib,XI,282.

(34) Hatib,Tarih,IV,419.

(35) Hatib,Cami,I,188(1567,1568)

(36) Hatib,Tarih,I,43(Bu manada " Yalanın Bağdat'tan çok olduğu bir yer görmedim" der.)

(37) Hatib,Tarih,XIV,184;VII,302;İbn Ebi Ya'la,I,405;İbn Hacer,Tehzib,XI,286.

(38) Hatib,Tarih,XIV,182;İbn Ebi Ya'la,I,405;İmad,II,79.

(39) Hatib.Cami,II,176;Zehabi,Tezkire,II,430;(Abdulhay b.İmad,Mükerrer olduğuna söyler Şezerat,II,79)

hadis yazan kişinin bıraktığı kütüphane de büyük olacaktır. Muhammed b. Nasr Taberi, yanına girdiğini, şu kadar çanta gördüğünü, Yahya'nın eliyle işaret ederek, "Burada bu{unmayan hadis yalandır." dediğini rivayet eder.⁽⁴⁰⁾ Rivayetlere göre 114 dolap, 4 küp kitap bırakmıştır. Bir başka rivayete göre, öldüğünde, 30 dolap, 20 küp dolusu kitap bırakmıştır. Yahya b. Eksem (Ö:242/856) 200 dinara kitaplarını satın almak istemiş ancak Züheyr b. Harb satılmasına izin vermemiştir.⁽⁴¹⁾

Şeyhlerinin her birinden yazdığı hadisleri söylerken 200-400-500 gibi rakamlar kullanan⁽⁴²⁾ müellifimizin sadece Ebû Seleme Tebüze'ki'den yazdıkları 30-40 bin hadistir. Hammad b. Seleme'nin Cami'ini, Ebû Selemé'nin dışında, 17 ayrı tarikten dinlediği düşünülürse, ⁽⁴³⁾ bir milyona ulaşan hadis rivayeti mübalağa olmaz ancak rakamların tekrardan kaynaklandığı hemen anlaşılır. Bu kadar hadisten günümüze ulaşan hadisler oldukça azdır. "Hadisleri kütübü sittededir." ⁽⁴⁴⁾

Eserlerinde olduğu gibi, daha çok cerh-ta'dil konusundaki rivayetleri günümüze ulaşmıştır. O da, devrin özelliği olarak, öğrencilerinin rivayet etmesi neticesinde ulaşabilmiş, kitaplara geçerek günümüze kadar gelmiştir.

3-HADİS RİVAYET METODU

Yahya b. Main, hadisin birçok alanında müteşeddid imamlardan sayılır. Bunlardan biri de rivayet metodudur. Mesela: Bir yerde

(40) İbn Hacer, Tehzib, XI, 282.

(41) Hatib, Tarih, XIV, 183; Trc: Yahya b. Eksem (ayrı yer)

(42) İbn Main, Tarih, III, 542.

(43) İbn Ebi Hatim, I, 315.

(44) İbn İmâd, II, 79.

kendinden yaşı ve âlim biri varken, hadis rivayet eden ahmaktır.⁽⁴⁵⁾
Kendinden küçük olandan hadis dinlemek hiç de ayıp değildir.⁽⁴⁶⁾

Âmânın ezberlemiş olduğu hadisler rivayet edilebilir.⁽⁴⁷⁾ Ravi, kitabına yazdığı hadisi, sonradan gördüğü halde yazdığını hatırlamasa, rivayet etmesinde sakınca yoktur.⁽⁴⁸⁾ Ravinin, şeyhin bilinen lakabını söyleyerek rivayet etmesinde sakınca yoktur.⁽⁴⁹⁾

Telkine maruz kalan kimse, hadise birşey eklendiğini anlarsa, rivayet etmelerine karşı çıkmaz.Hadise birşey sokulduğunu bilemiyecekse rivayete izin vermesi caiz değildir.⁽⁵⁰⁾ Hadisde sonradan oluşan irap hatası v.b. yanlışları düzeltmekte bir sakınca yoktur.⁽⁵¹⁾ Biri diğerine hadis okurken, dinleyenlerin " "Haddesena" demesini uygun görmez." Falana okundu. Ben de oradaydım. Şöyle söyle,dedi,diye rivayet edilmesini ister.⁽⁵²⁾

Rivayette "mislehû" sözü tıpkısının aynısı olan rivayetler içindir. Benzeri olan hadisler için " Nahvehû" demek gerekir.⁽⁵³⁾ Aynı şeyh ve ravilerden aldığı hadislerin senedinin sadece başa yazılması yeter. Sonrakiler öncekine atıftır. ⁽⁵⁴⁾

Bir hataya meydan vermemek için, hadis yazdırırken sesini yükseltirdi.⁽⁵⁵⁾

(45) İbn Salah, 216.

(46) Hatib,Kifaye,110.

(47) Hatib,Kifaye,228.

(48) Hatib,Kifaye,197.

(49) İbn Salah,220,Ekz.Yahya'nun şakacılığı.

(50) İbn Main ,Tarih,IV,152.

(51) Hatib,Kifaye,197.

(52) İbn Main ,Tarih,III,231.

(53) Hatib,Kifaye,208;İbn Salah,213-215

(54) İbn Salah,205..

(55) İbn Hanbel,I,381.

Bir hadisten şüpheye düşen ravinin, o hadisi tereddüd etmeden terketmesi gerekir; yoksa yalancı olur.⁽⁵⁶⁾

Şeyh rivayet ederken, ravinin, yazdığı kitabından kontrol etmesi gerekir. Aksi halde rivayeti caiz değildir. Bu yüzden İbn Salah, müellifimizi, müteşeddidlerden sayar.⁽⁵⁷⁾

Ravinin, aradaki zayıf kimseyi atlayıp, seneddeki ricali sika göstermek istemesini kabul etmez. Belki hadis yalancı bir raviden gelir, zayıf raviyi atlayan kişi hadisi sika raviler kanalıyla sahih göstermiş olur. Bu yüzden, nasılsa öyle rivayet edilmesini ister.⁽⁵⁸⁾

Yahya b. Main'i diğerlerinden farklı kılan belki de bu çeşit prensipleridir.

4- YAHYA BİN MAIN VE TASHİF

Tashif lügatta, bir kelimenin harflerini karıştırmak suretiyle sahife üzerinde yapılan hata anlamına gelir. Sened veya metinde olabilir. Senedde olan ravi isimleriyle ilgili olur. Metinde ise hadisin kelimeleriyle ilgili olur.

Hakim, senedde ve metinde yapılan tashifleri bilmeyi hadis ilminin bölümlerinden iki bölüm olarak zikreder.⁽⁵⁹⁾ Yahya b. Main ise tashifleri bilmede son derece uzmandır. Bunu eserlerini incelerken gördüğümüz, tashifle ilgili tesbitlerinden anlıyoruz. Nitekim öğrencisi Salih b. Muhammed, Yahya'yı "Şeyhlerin tashifini en iyi bilen biri"

(56) Hatib, Kifaye, 233-235; İbn Hacer, Tehzib, XI, 286.

(57) İbn Salah, 169.

(58) İbn Main, Tarihü Osman b. Said, 243; Hatib, Kifaye, 365.

(59) Hakim, 146, 149.

olarak gösterir.⁽⁶⁰⁾ Bununla birlikte usûl kitaplarında, senede yapılan tashife misal verilirken müellifimizin yaptığı tashif misal verilir. Bu anlamda, İbn Hanbel'in dediği gibi, tashiften kim kurtulabilmiştir ki! Sayfalara bakarken gözün yanılmasıyla meydana gelen tashif Tedrib'de söz ve göz tashifi olarak ayrıma tabi tutulur.

a) Senede yapılan tashif'e , müellifimizin Avvam b. Muracim ismini Müzahim şeklinde söylemesi⁽⁶¹⁾ misal verilmektedir. Eserlerini incelerken " Müzahim" ismine sadece Müzahim b. Züfer olarak rastladık. Avvam b. Muracim'i aslına uygun olarak bulduk.⁽⁶²⁾ Ancak bu konudaki açık bilgi İbn Hanbel tarafından verilmektedir. Yahya b. Main, şeyhi Veki'den İbn Müzahimşeklinde duyduğunu , İbn Hanbel ise Veki'nin İbn Müracim dediğini söyleyince Yahya susar; şudur demekten çekinir. Abdullah, babasından, doğrusu Muracim dediğini rivayet eder. ⁽⁶³⁾ Nitekim Yahya'nın tarihinde de öyle geçmektedir.

Bilindiği gibi Arapçada nokta ve hareke sonradan ortaya çıkmıştır. Noktalarla birbirinden ayrılan harf ve kelimelerde, bir noktanın düşmesi gözü kör etmektedir. Bir noktanın konması halinde de kör göz olmaktadır. Bu yüzden nokta konusu tashifte büyük yer işgal etmektedir. Mağrur'un magrur, selib'in telib okunması gibi.⁽⁶⁴⁾ Kelimenin ism-i tasgirini okuyarak da tashif yapılmaktadır. Hafs'in Hufeys, Abdullah'ın Ubeydullah okunması gibi⁽⁶⁵⁾ Harf ekleme, hareke değiştirme şeklinde de tashifler vardır.⁽⁶⁶⁾

(60) İbn Hacer, Tehzib, VI, 2; XI, 283. (Mesela Şube'nin ve İbn Kattan'ın tashifleri için bkz. İbn Main, Tarih, IV, 274, 375; Ma'rife, I, 144)

(61) Suyuti, Tedrib, II, 193; Koçyiğit, Hadis Usûlü, 127

(62) İbn Main Tarih, IV, 253; II, 558.

(63) İbn Hanbel, II, 64

(64) İbn Main, Tarih, III, 22, 104, 220; IV, 86, 274, 399.

(65) İbn Main, Tarih, III, 509, 538.

(66) Bkz. İbn Main, Tarih, III, 120, 139, 238, 351; IV, 256, 299, 319, 347, 454.

b) Metinde tashif: Hâkim," Bu konuda hadis imamlarının birçoğunun ayağı kaymıştır," demektedir.⁽⁶⁷⁾ Metin, hadisin hüküm ifade eden kısmı olduğundan, burada yapılan tashif, şeklen tashif olsa da, mânâda tahrif olmaktadır.Hatta bazen kelime tamamen değişmektedir. Şirken kelimesi Şekken, fellâha fellâce,harfen cüz'en olmaktadır.⁽⁶⁸⁾

Bu yüzden müellifimizin, Aii b.El-Medinînin yaptığı bir tashifi görünce ondan ölüncüye kadar hadis rivayet etmeyeceğine yemin ettiği rivayet edilir.⁽⁶⁹⁾ Kaldı ki İbn Medinî, sıradan biri değildir.

Verilen misallerden anlaşılacağı üzere Yahya b. Mainin Tarihi bu konuda son derece zengin olup, müellifimizin yaptığı tesbitleri içerir.⁽⁷⁰⁾

5- YAHYA BİN MAİN VE MÜRSEL

Müellifimizin eserlerini incelediğimizde, sık sık rastladığımız ifadelerden biri de mürselle ilgili istihlaklar idi. Öğrencileriyle suâlât tarzında, akademik ölçüde konuşurken, hadislerle yaptığı dokun-geçer arasında, seneddeki irsal zikredilir. Bunları mümkün mertebe derlemeye çalıştık.

Mürsel hadisler konusunda, Türkiye'de ilk müstakil çalışma olan "Mürsel hadisler ve delil olma yönünden değeri"adlı eserde irsal: serbest bırakmak, terk etmek, salıvermek, engel olmamak, göndermek, musallat etmek manasına gelmektedir. Mürsel hadiste, ravilerin isimlerinin

(67) Hakim,146

(68) İbn Main, Tarih,III,140,235,303,496,IV,,246.

(69) Hatib,Cami,I,287.

(70) İbn Main,Tarih,III,189,222,435,536;IV,152,241,274,302,316,329,407,480,482,;Hakim, 146,147,149;Hatib,Cami,I,293.

zikredilmesinde serbest davranıldığından, kelimenin lügat ve istilâh manaları arasında uygunluk mevcuttur.

Muhaddislerin tarifine göre, mürsel hadis: Kibar-ı tabînden (büyük yaşlı) olsun, sıgar-ı tabînden (küçük yaşlı) olsun, tabînin kavli, fiil ve takrir olarak Rasûlulullah (s.a.v.)den, sahabeyi zikretmeden naklettiği hadistir. Bu istilâhın ilk kullanılmasının, müellifimizin şeyhi Yahya b. Said El-Kattan'a ait olduğu zikredilmektedir. Daha sonra Yahya b. Main ve çağdaşları gelmektedir.⁽⁷¹⁾

Yahya b. Main'in , mürsel hadis rivayetiyle şöhret bulan kişiler hakkındaki görüşü:

a) Said b. El-Müseyyeb'in(Ö:91/710) mürsellersi en sahih mürsellersidir.⁽⁷²⁾

b) İbrahim (Nehaî'nin) (Ö: 96/714) mürsellerside sahih olmakla birlikte, namazda kahkahayla gülmek ve Tacir ü'l Bahreyn hadisleri bunların dışındadır. İbrahim'in mürsellersi Şabi'nin (103/721) mürsellersinden daha iyidir.⁽⁷³⁾Yine de Salim (b.Abdullah)(106/724) ve Kasım'ın mürsellersi birbirini okşar. Said b. Müseyyeb de öylesine.

Burada rivayette bir çelişki göze çarpmaktadır."Fakat bu teâruz, bu iki zatın mürsellersinin sahih olup-olmaması yönünden değil, ikisinden birini diğerine tercih yönünden olduğu için önemli değildir.⁽⁷⁴⁾

c) Şabi'nin, Aîşe'den rivayet ettikleri mürseldir.⁽⁷⁵⁾

d) Hasan (Basri'nin) (110/728) mürsellersinden Said b. Müseyyeb'in mürsellersi daha iyidir.⁽⁷⁶⁾

(71) Polat,Selahattin.Doç.Dr.50,51,61,62.

(72) Hatib,Kifaye,404 Bkz.Suyuti,Tedrib,I,203;Tahanevi,93.

(73) İbn Main,Tarih,III,207;IV,14;Suyuti,Tedrib,I,204; Tahanevi,92,93.

(74) Polat,75.

(75) İbn Main, Tarih,III,485

(76) İbn Main, Tarih,III,207.

e) Zühri'nin (125/742) mürselleri birşey değildir.⁽⁷⁷⁾

f) Enesi görmesine rağmen, A'meşin (Ö:148/765) Enesten rivayetleri mürseldir.⁽⁷⁸⁾

Yahya b. Main'in mürsel olduğunu belirttiği hadislerin çoğu, tabi'nin sahabeyi görmeden yaptığı rivayetlerdir.⁽⁷⁹⁾ Ravi ile mervi anh arasında likain veya semain bulunmaması ise irsali tesbitin başta gelen sebeplerindendir.⁽⁸⁰⁾

Müellifimizin irsalle ilgili tesbitleri eserlerinde hayli bir yekûn teşkil etmektedir. Ancak konumuz bu olmadığından hepsinin üzerinde duramıyoruz.⁽⁸¹⁾

B-İLEL İLMİNDEKİ YERİ

Yahya b.Main'in , meşhur tarihinin adı " Et-Tarih u ve'l-ilel " dir.⁽⁸²⁾ "Marifet ü'l-ilel " ise hadis ilminin bölümlerinden bir bölümdür. Dıştan sahîh gözükken hadisin, sihhatine zarar verecek gizli bir illetinin bulunduğu bilinmesine denir. Bunu herkes farkedemez; yüksek mertebeye ulaşmış imamlar bilebilir⁽⁸³⁾

Bu sahada yapılmış son çalışmalardan biri olan, " Tirmizi ve İbn Receb şerhi" ışığında konuyu inceleyen eserde ⁽⁸⁴⁾ ilel ilminin meşhur öncüleri sayılır:

(77) İbn Msain, Tarih, III, 221; Polst, 62.

(78) İbn Msain, Tarih, III, 327

(79) Bkz. İbn Msain, Tarih, III, 88.

(80) Bkz. İrsali tesbit yolları, Polst, 67.

(81) İbn Msain, Tarih, III, 108, 139, 141, 142, 173, 207, 208, 225, 239, 261, 308, 310, 370, 446, 457, 519, 533, 558, 572; IV, 6, 15, 57, 93, 127, 166, 215, 217, 241, 258, 268, 300, 407, 477; Min Kelama Ebi Zekeriyya, 72, 85, 99.

(82) Zirikli, IX, 218

(83) İbn Salsah, 81

(84) Said, Abdurrahim Hemmam, İlelül Hadis, 29, 30

- 1-Şube b.Haccac
- 2-Yahya b.Said El-Kattan
- 3- Abdurrahman b.Mehdi
- 4- Ahmed b. Hanbel
- 5-Yahya b.Main bunların başında zikredilir.

Müellifin araştırmasına göre, İbn Recebin şerhindeki mühim kaynaklardan biri de "Tarih ve ille'dir." İbn Receb'in Yahya b. Main'den zikrettiği sözler gerçekten çoktur." Burada, illetler bilgisiyle ilgisi olan hadislere dokunur. Bazıları senedde, bazıları metinde olan illetlerden misaller verir. Derki:" Bu kitap, Yahya b. Main'in öğrencileriyle diyalog tarzında tartıştığı illetli senedler ve sorularına verdiği cevaplarla doludur. Her seferinde bir yanlışı bulur ve doğrusunu ortaya koyar.

İlet sebeplerinin ilki olarak "insanın zayıflığı" zikredilirken, müellifimizin, daha önce yazdığımız," Hadisde hata edene değil, etmeyene şaşarım",Hadisde hata etmem diyen yalan söyler", diyerek insanın za'fını ortaya koyan sözleri kaydedilir.⁽⁸⁵⁾

HATA YAPMAK

"Beşer şaşar" atasözümüzde ifade edilen, insanın yanılmasının, Yahya kadar farkında olan yok gibidir. Çünkü cerh-ta'dil imamlarının hiçbirinden, onun bu konuda söylediği çarpıcı sözleri duymadık.

Hata yapmamak için, kendisi sürekli dikkatli davranır. "Hadis rivayet ederken çok dikkatli davranırım; hatta yapacağım korkusuyla uykularım kaçır."⁽⁸⁶⁾ demektedir. Bu hususta gerekli tedbirlere başvurur. Mesela şeyhi Abdurrezzak b. Hemmam" Kitaba bakmadan

(85) Said,62,64-65,89-90

(86) Hatib,Tarih,XIV,184;Cami,II,10.

rivayet ettiğim hadislerden bir tane olsun yaz" deyince "Bir hadis değil , bir harf bile yazmam"⁽⁸⁷⁾ cevabını verir. Oysa Abdurrezzak'tan hadis yazmak şeref kabul edilmiş; şeyh, adını kullanacakları korkusuyla herkesi evine almamıştır.⁽⁸⁸⁾ Onunla ilk tanışmasında hatalarını İbn Hanbel kanalıyla söylediğini görmüştük.

Yine şeyhi Abdurrahman b. Mehdi'nin hatasını bulur. "İbn Mehdi birgün yanlış yaptı." Bana Hüseyin, ondan Mansur... rivayet etti"dedi. Oysa Hüseyin Mansur'u işitmedi.⁽⁸⁹⁾

Affan yirmiden fazla hata ettiği halde başkalarına söylemediğini, hata edenin yanlışını kendisine söylediğini, vazgeçmeyince hadisini terkettiğini görmüştük.

Hataları yakalama konusunda son derece uzman olduğunu çağdaşları da bilmektedir. İbn Rûmi, İbn Hanbelé bir hadisi gösterir. İbn Hanbel" Yahya'ya git, o hatayı bilir," der. Yahya b. Main Basrâdayken İbn Hanbelle bir şeyhe giderler. İbn Hanbel," Keşke Yahya burâda olsaydı" deyince İbn Rûmi: Ne yapacaksın? diye sorar İbn Hanbel ;" Sus, o hatayı biliyor," cevabını verir.⁽⁹⁰⁾ Şeyhi Süleyman b. Harb:(Ö:224/839)⁽⁹¹⁾ Yahya , şu hadis hatalı derdi. Doğrusu nasıl? derdim.Nasıl olurdu, bilmiyorum: Aslına bakınca onun dediği gibi olduğunu görürdüm.⁽⁹²⁾

Ebû Said Haddad derki; Muhaddise gider, kitabına bakardık; hadislerin'sahih bulurduk. Yahya b. Main gelir gelmez hatayı yakalardı. Onu tanımasak hadis'in sahih ve sakîmini bilemezdik⁽⁹³⁾

(87) Hatib, Camii, II, 12.

(88) Hamevi, III, 428.

(89) İbn Main, Tarih, IV, 145.

(90) Hatib, Tarih, XIV, 179-180; İbn Hacer, Tehzib, XI, 285.

(91) Zehabi, Siyer, X, 330; Mizan, I, 393.

(92) İbn Ebi Hatim, 314.

(93) Hatib, Tarih, XIV, 179; İbn Hacer, Tehzib, XI, 285.

Hatasız insan olmayacağına göre hata edilecektir. Ancak hatayı düzeltmek gerekir. Hele bu husus, insanın kendi hukukunu aşır, Allah ve Rasûlünün hukukuyla ilgili olursa... Sahabe" Men kezebe aleyye..."(94) hadisinin sorumluluğundan korkarak, çok hadis rivayet etmekten çekinmişlerdir.

Hatayı peşinen kabul eden Yahya'nın da hata ettiği fakat döndüğü rivayet edilir. Çünkü hatadan dönmek fazilettir." İbn Hanbelin İleinde" Allah rasûlü (s.a.s.) fil gününde doğdu." rivayetinde hata etmiştir. Asıl fil yılı'dır." der.Yine Abdullah b. Hanbel, Yahya'nın hatadan dönüp " fil yılı" dediğini belirtir.(95) Dürî de döndüğünü ifade ederken Tarihinde gelen rivayet" fil yılı" şeklindedir.(96)

Şüphesiz ki hata kelimesi geniş bir kavramdır. Senet veya metinde, herhangi bir meseleyle ilgili olabilir. Bunların bir kısmı şeyhlerinden rivayeti, bir kısmı kendi tesbitidir. Biz " Hata" adı altında geçenleri tesbit etmeye çalıştık. Bunlar tedlis, tashif, ihtilat da olabilmektedir.(97)

(94) Buhari, İlim, 38; Cenaiz, 33; Enbiya, 50; Edeb, 109; Müslim, Zühd, 72; Ebû Davud, İlim, 4; Tirmizi, Fiten, 70; İlim, 8, 13; Tezîr, 1; Mensûb, 19; İbn Mace, Mukaddime, 4; Darimi, Mukaddime, 25, 46; Hanbel, I, 70, 78, 101, 130, 131, 165, 293 v.s.

(95) İbn Hanbel, II, 560, 1773 madde.

(96) İbn Main, Tarih, IV, 25; III, 42.

(97) Etk. İbn Main, Tarih, III, 15, 64, 66, 102, 117, 118, 141, 148, 215, 242, 304, 375, 397, 434, 492, 493, 496, 548, 549, 561; IV, 54, 256, 288, 339, 367, 406, 425; Tarihü Osman b. Saïd, 120; Me'rife, II, 26.

YAHYA BİN MAIN VE TEDLİS

Usûl-u hadis kitaplarında tedlis, hadis ilimlerinin bölümlerinden bir bölüm olarak zikredilir.⁽⁹⁸⁾ İlel ilminde son çalışmalardan biri olan İlel ü'l Hadis'de tedlis, illet sebepleri arasında sayılır.⁽⁹⁹⁾

Satıcının alıcıdan malının ayıbını gizleyerek hile yapması anlamına gelen tedlis ıstılah'ta hadis aldığı şeyhlerden birisinin veya birkaçının kusurunu gizlemek için bu yola başvurmaktır. Ana hatlarıyla üç kısma ayrılır:

a) İsnadda tedlis: Bir ravinin aynı çağda yaşadığı şeyhden, onunla görüşmüş olsun-olmasın, hadis almadığı halde aldığını vehmettirir lafızlarla rivayette bulunmasıdır.

b) Şuyûhta tedlis: Ravinin, durumunu gizlemek istediği şeyhini, bilinen ve meşhur olan isim, künye, nesep veya lakaplarını bırakıp, maruf olmayan isim, künye, nesep veya lakabı ile zikretmesidir.

c) Tesviye tedlisi: Ravinin, sika olan hocaları arasında bulunan zayıf ravinin adını atlayarak bütün raviler aynı seviyede sika imişler gibi göstererek hadis rivayet etmesidir.⁽¹⁰⁰⁾

Müdellisleri bilmeyi bu ilmin bir gereği sayan Hakim, tedlis yapmayan muhaddisleri sayar. Tedlis yapmayan fakat tedlisi anlayan muhaddislerden biri olarak Yahya bin Main'i gösterir. Tedlisi altı bölüm halinde inceler ve müellifimizden misal vermeden geçemez.⁽¹⁰¹⁾

Müellifimiz, hadiste emir ü'l mü'minin dediği Sevri'nin de tedlis yaptığını söylediğine göre⁽¹⁰²⁾ tedlisin yapılma nedeni çok önemli

(98) Hakim, 103; İbn Salah, 66; Suyuti, Tedrib, I, 223.

(99) Said, 112.

(100) Toksarı, Müdelles Hadis ve Sahabeye Tedlis İsnadı, 221.

(101) Hakim, 111, 112, 107. (Verilen misal, İbn Main, Tarih, III, 156)

(102) Hatib, Kifaye, 361

olmalıdır. Yine şeyhi Süfyan b. Uyeyne'de(Ö:198/813) sika ravilerden tedlis yaptığı için hoş görülümüştür.⁽¹⁰³⁾

Hakim, tedlisin çok yapıldığı şehirler olarak Kûfe ve Basrâyı gösterir.⁽¹⁰⁴⁾ Müellifimizden gelen revayetlerde en çok tedlis haberine rastladığımız Hüseyim(Ö:183/799) dir.⁽¹⁰⁵⁾ Şeyhi Yahya b. Ebî Kesir'in, şeyhlerinden birini görmeyip, şeyhin kardeşinden aldığı kitaptan rivayet ettiğini haber vermiştir.⁽¹⁰⁶⁾ Aynı şekilde tedlis yaptığını haber verdiği birçok kişi vardır. ⁽¹⁰⁷⁾

Tesviye tedlisi diyebileceğimiz, aradaki zayıf raviyi çıkarıp, hadisi sadece sika raviler rivayet ediyormuş gibi gösteren kişinin durumu sorulunca Yahya b. Main: Böyle yapmasın. Belki hadis yalancıdan gelir, o da sika gösterir. Fakat olduğu gibi rivayet etsin." demiştir ⁽¹⁰⁸⁾ Bu durumda müellifimiz temelde tedlise karşıdır. Nitekim kendisine tedlis sorulunca hoş görmez, cerh sebebi sayar. Ravi," Haddesena, Ahberena" gibi ifadeler kullansa delil olurmu? diye sorulunca da, tedlis yaptıkça, bu ifadeleri de kullanırsa hüccet olmaz." demiştir.⁽¹⁰⁹⁾

İHTİLÂT

İhtilat, illet sebepleri arasında sayılır.⁽¹¹⁰⁾ İhtilat, muhaddise sonradan arız olan, yaşlılık sebebiyle karıştırma, gözünü kaybetme v.s. sebeplerle olur. İhtilattan önceki rivayetleri kabul edilir, sonrakiler

(103) Ekz. İbn Main, Tarih, III, 452; Toksarı, 224, 228.

(104) Hakim, 111.

(105) Ekz. İbn Main, Tarih, III, 264; IV, 204, 377, 380; Trc: Hatib, Tarih, XIV, 85.

(106) İbn Main, Tarih, III, 8; IV, 207, 460; Trc: Zehebi, Siyer, X, 647; İbn Hacer, Tehzib, XI, 179.

(107) Ekz. İbn Main, Tarih, III, 350, 531; IV, 202, 233.

(108) İbn Main, Tarihü Osman b. Said, 243; Hatib, Kifaye, 365.

(109) Hatib, Kifaye, 362.

(110) Said, 97.

kabul edilmez veya ihtiyatla karşılanır. Suyuti, sika ravilerden ihtilata uğrayanları bilmenin mühim olduğunu belirtir. (111)

Müellifimizin, şeyhi Haccac b. Muhammed El-A'ver'i hadis rivayetinden menetmesi meşhûrdur. Haccac, Bağdat'a son gelişinde, ihtilata uğramıştır. Bunu gören Yahya, şeyhin oğluna : " Yanına kimseyi sokma" der. Akşam olunca yine yanına girenler olur. Şube'nin kitabını verirler. Yahya geldiğinde yine karıştırdığını görür. Oğluna: Sana, kimseyi yanına alma demedim mi? der. Şeyhi Haccac'ı hadis rivayet etmekten meneder.(112) İbn Salah, ihtilatından korkulan şeyhin hadis rivayetinden menedilmesi gerektiğini söyler.(113)

Said b. Ebi Arûbe(Ö:156/773) nin ihtilata uğradığı 142/759 tarihinden sonra yaptığı rivayetleri kabul etmeyen müellifimiz şeyhi Vekîde'ni.Bu tarihten sonra Said b. Ebi Arûbe'den dinlediklerini rivayet etmemesini ister.(114)

Yahya b.Main'in gerek eserlerinde, gerekse kendinden gelen rivayetlerde ihtilata uğrayanları tesbit ettiğini görürüz. Konumuz bu olmadığından işaretle yetiniyoruz.(115)

C- RİCAL İLMİNDEKİ YERİ

Hadis üsûlünde ilk Jerden olan eserine "Hakim", Ma'rifetu ulûm il-Hadis (Hadis ilimleri) adını verir. Bunları " nevi" adı altında 51 bölümde inceler. Yani sadece hadis ilmi değil, hadis ilimleri vardır.

(111) İbn Salah,352,Suyuti,II,371,372.

(112) İbn Hacer,Tehzib,II,205.

(113) İbn Salah:215

(114) Hatib,Kifaye,136;İbn Salah,353-354;Trc:Zehabi,Siyer,VI,413.

(115)Ekz. İbn Main,Tarih,III,46,176,239,309,328,371,541;IV,104,107,125,146,285,471;

Min Kelamu Ebi Zekeriyya:31,103,104,110;İbn Ma'rife,I,127,161,Hatib,Kifaye,366,371,372;İbn Salah,352-355,Suyuti,II,371-377.

Hadisin iki ana bölümünden biri olan sened, tebe-i tabi'n döneminde, metinden daha önemli görülmeye başlanmış; hadisler sened sayısına göre sayılmıştır. Meselâ: Müellifimiz hakkında yüzbinlerce hadis yazdığı, bir milyona ulaştığı rivayetleri bunun açık delilidir. (116)

Yine kendisinin, " Bir hadisi 30 tarikden yazmadıkça hadis saymazdık." (117) sözü, senedler ve senedlerdeki kişilerin sayısı konusunda ipucu vermektedir. Hakım'in 51 bölümde incelediği hadis ilimlerinin çoğunu ricalle ilgili bölümler oluşturmaktadır. (118)

Rical ilmi, ana hatlarıyla a) Rical bilgisi b) Cerh-ta'dil ilmi olarak ikiye ayrılmıştır. Ancak son zamanlara kadar yapılan çeşitli tasniflere rağmen (119) bu hususları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Ertirnak gibi olan bu husuların ayrımı meseleleri daha iyi kavrayabilmek için yapılmış bir ayırmadır. Yani nazari ve akademiktir.

"Şeyhleri, çağdaşları, öğrencileri onun rical bilgisi hakkında sözler söylemişlerdir. Abdurrezzak b. Hemmam: San'aya Irak'tan gelen dört kişiden biri olarak saydığı Yahya'yı İbn Hanbel, İbn Medinî gibi akranlarından rical bilgisiyle ayırır. (120)

İbn Hanbel: "İçimizde ricali en iyi bilen Yahya'dır." der. (121) Ömer En-Nâkid: Aramızda hadis bablarını en iyi bilen Ahmed'dir. Sened konusunda Yahya b. Main'den daha iyisini bilmiyorum. Hiç kimse ona karşı, senedleri karıştırmayı beceremedi. (122)

(116) Bkz. Hatib, Tarih, XIV, 182; Cami, II, 176; İbn Ebi Ya'la, I, 405; Zehebi, Tezkire, II, 430; İmad, II, 79.

(117) İbn Hain, Tarih, IV, 271; Zehebi, Tezkire, II, 430; İbn Hacer, Tehzib, XI, 282.

(118) Suyuti - Tedrib, II, Cilde bakıldığında (fihristine) bu husus daha iyi anlaşılacaktır.

(119) Bkz. Siddiki, 146-163; Koçkuzu, Ali Osman, Hadis ilimleri ve Tarihi, 55-60.

(120) İbn Hanbel, I, 14

(121) Zehebi, Tezkire, II, 430; İbn Hacer, Tehzib, XI, 284.

(122) Hatib, Tarih, IX, 41, Bu konudaki sözler için bkz. Hatib, Tarih, X, 69; XI, 464; İbn Hacer, Tehzib, VII, 352; Suyuti, Tedrib, II, 401.

Duyduğu senedleri te'kid için, İbn Hanbelin, müellifimize sorduğunu görüyoruz.(123) Senedleri birbirine kalbedenleri ayırır.(124) veya senedleri karıştırıp şeyhi Ebû Nuaymî imtihan etmek ister. İbn Hanbel, şeyhin "sika" olduğunu söylerse de dinlemez. Ebû Nuaymî'nin hadislerinden otuz hadis yazar. Her on hadisten birini, ondan olmayan hadis olarak yazar. Kapısını çalarlar, çıkar. Kapısının yanında yüksek bir yere oturur. Ahmed b. Hanbeli sağına, Yahya b. Mainî soluna oturtur. Müellifimiz bir sayfa çıkarır , on hadis okur, şeyh dinlemektedir. 11.nci hadisi dinleyince, benim değil, onu karala der. 2.inci ve 3.ncü onuncu hadislerde de aynı olunca şeyhin rengi atar, gözü döner, İbn Hanbel'in kolundan tutarak, "sen böyle iş yapmazsın" derken Yahya'ya : Bu senin işin der, tekme atar. Müellifimiz yüzüstü düşer. Şeyh evine girer. İbn Hanbel Yahya'ya : Sana demedim mi? deyince müellifimiz: Bu tekme bana, yaptığım yolculuktan daha hayırlı" cevabını verir.(125)

Arkadaşını veya öğrencisini imtihan etmek her kişinin kârıdır ama şeyhini imtihan etmek Yahya b. Main'in kârı olmuştur.

Öğrencisi Salih b. Cezere, rical hakkında ilk konuşanları , Şube, Kattan ve Yahya b. Main olarak gösterir.(126)

Brockelmann onu , ricalde ilk eser verenlerden sayar.(127) Ancak Sezgin itiraz eder: " Brockelmannın Yahyayı , muhaddislerin hayatı hakkında ilk eser verenlerden sayması yanlıştır. Esasen Şube, Yahya'dan en az seksen sene önce, muhaddislerin hayatı hakkında eser vermiştir."(128) der.

(123) Hatib, Cami, II, 72

(124) Mezels Şeyhi Abdurrezzak b. Hemmam.

(125) Hatib, Tarih, XII, 346; 353; Cami, I, 136; Sahih, 193-194

(126) Hatib, Cami, II, 201; İbn Hacer, Tehzib, IV, 315

(127) Brockelmann, Gal(Supplementband), I, 259

(128) Sezgin, T.T.I, 226

Yahya b. Mainin, elimizde bulunan en büyük eserine " Tarih" adını verdiğini görüyoruz.Onun rical bilgisini anlamak için sadece bu eserine bakmak yeterlidir. Kaynaklar onun alfabetik olarak yazılmış Tarih isimli bir başka eserinden de bahsetmektedir. İbn Muhriz rivayeti " Ma'rifetür Rical" adını almıştır ki aynı anlamdadır. Bâdâ ve Darimî rivayetleri de rical ağırlıklıdır. "İslâm aleminde, müteaddid şahısın hal tercemelerini bir araya toplayıp vefiyat yahut rical kitapları meydana getirmek adeti, bilhassa hadis ilminin tesiri ile ilerletilmiştir.(129) diyen yakın tarihçimiz böyle eserleri tarihin yazılı kaynakları arasında zikreder.

Böylece müellifimizin bu sahada ilk olmasa bile "iklerden" olduğunu görmekteyiz. Subhi Salih, bu ilimle esaslı bir şekilde uğraşanın Buhari olduğunu yazar.(130) Sezgin , Buhari'nin Tarihini takdim ettiği şeyhleri arasında Yahya b. Maini de sayar.(131) Bu takdim işi de müellifimizin bu sahadaki ilk üstaplardan olduğunu göstermektedir.

Hakim,hadis ilimlerinin bölümlerinden biri olarak, muhaddislerin isimlerini bilmeyi zikreder. Yine sahabe, tabiîn, tebe-i tabiünden günümüze kadar hadis rivayet edenlerin künyelerini bilmeyi bir bölüm olarak ele alır. Ayrıca ravilerin künye ve sanatlarından birbirine benzeyen veya aynı olanları bilmeyi bir bölüm olarak zikreder. Her bölümde verilen misaller çoğunlukla müellifimizdendir.(132) Ayrıca Kifâye'de verilen misaller de müellifimizdendir.(133)

(129) Toğan,57.

(130) Subhi,110.

(131) Sezgin,T.T.I,201.

(132) Hakim,107,183-187,221-237;Sadece Dâri rivayetinde 25 madde civarında tesbit ettik.

(133) Hatib,Kifaye,366,371,372.

D- CERH-TADİL İLMİNDE OTORİTE OLUŞU:

Hakim, hadis ilminin bölümlerinden bir bölüm olarak, bu ilmin meyvesi dediği cerh-tadil'i sayar.⁽¹³⁴⁾ Hatib,adaletinden sorulmayacak, tezkiyeye ihtiyacı olmayan cerh-tadil imamlarını sayarken, müellifimizi şeyhlerinin hemen ardından zikreder.⁽¹³⁵⁾ Zehebi,şeyhi Yahya b. Said El-Kattan'dan sonra müellifimizi bu sahada eser veren ve konuşanlardan sayar.⁽¹³⁶⁾

İbn Hacer, Yahya'yı tanıtırken " cerh-tadil imamı" diye takdim eder.⁽¹³⁷⁾ Tedribü'r-Ravi'de , cerhde ilk konuşanlar, Salih b. Muhammed Cezere'den rivayetle, Şube, Yahya Kattan ve Yahya b. Main sayılır.⁽¹³⁸⁾ Son devrin alimlerinden S.Salih sahabe, tabiinden sonra İbn Uyeyne, İbn Mübarek, İbn Mehdi'yi,ardından Yahya b. Main ve Ahmed b. Hanbelle bu ilmin zirvesine ulaştığını söyler. Tezkiyeye ihtiyacı olmayanlar arasında Yahya b.Maini de zikreder.⁽¹³⁹⁾ Sıbaî, cerh-tadil alanında ilk konuşan ve ilk eser venler olarak Yahya b. Main, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Sa'd, Ali b. El-Medinî'yi bir tabakada sayar.⁽¹⁴⁰⁾

Görülüyor ki her devir ve her asırdaki usûl âlimleri onun ilk olmasa bile, ilklerden olduğunda ittifak etmektedirler.

(134) Hakim,52.

(135) Hatib,Kifsye,86-87.

(136) Zehebi,Mizan,I,1.

(137) İbn Hacer,Tehzib,XI,280

(138) Sayutî,Tedrib,II,369.

(139) Subhî,109,133.

(140) Sıbaî,110

1- CERH-TA'DİL'DE METODU

Hadis ravileri hakkında cerh yapmanın dayanağı usûl ve cerh-tadille ilgili kitaplarda zikredilmektedir. Şeriatı korumak, yalan-yanlışları savmak için cerhe izin verilmiştir. "Bir fâsik size bir haber getirirse, araştırın."⁽¹⁴¹⁾ buyurulmuştur. Hadisden de delil getirilmiş, İbnü Mübarek, Yahya Kattan, Ahmed b. Hanbel kendilerine bu hususta sorulan sorulara cevap vermişlerdir.⁽¹⁴²⁾

Hadis rivayet ederken uykuları kaçan müellifimiz. ⁽¹⁴³⁾ başkaları hakkında konuşurken çok dikkatlidir. Harun b. Beşir diyor ki: "Yahya b. Main'i kibleye yönelmiş, ellerini kaldırmış." Allahım, yalancı olmadığı halde birisi hakkında konuştuysam beni affetme", diye dua ederken gördüm. ⁽¹⁴⁴⁾

Rical ve cerh-tadil kitaplarında değerlendirmelerine sık sık rastladığımız Yahya b. Main: Kimin hatasını gördümse örttüm, işini düzeltmek istedim. Kimsenin yüzüne, hoşuna gitmeyecek bir söz söylemedim. Fakat hatasını onunla birlikte düzeltiltim. Kabul ettiyse ne âlâ... etmediyse hadisini bıraktım. Affan, yirmiden fazla hadiste hata etti. Kimseye söylemeden aramızda kaldı. Halef b. Salim söylememi çok istedi, söylemedim. Oysa öğrenmeyi çok istiyordu.⁽¹⁴⁵⁾ Muhaddisleri takibi sırasında mahcup olduğu da olmuştur. Nitekim Ali b. Asım⁽¹⁴⁶⁾

(141) Hucûrat, 6

(142) Suyuti, Tedrib, II, 368-369; Ayrıca bkz. Leknevi, Er-Ref'u ve'l Tekmil, 44, 72.

(143) Hatib, Cami, II, 10; Tarîh, XIV, 184.

(144) İbnü Hacer, Tehzib, XI, 284.

(145) Hatib, Tarîh, XIV, 184; İbni Ebi Ya'îs, I, 405; İbn Hacer, Tehzib, XI, 286.

(146) Trc: İbn Hacer, Tehzib, VII, 348.

dan dinlediği bir hadise " Senin değil" demiş, " Yalan mı söylüyorum? " diye karşılık veren muhatabından utandığını söylemiştir.(147)

Hadisde yanılmayı normal kabul ediyor," Hadis rivayet edip de hata etmeyene şaşarım" diyordu(148) Hatta hadisde hata etmem diyeni yalancı kabul ediyordu.(149) Ancak en büyük tepkiyi de yalan söylediğini anladığı kimselere karşı gösteriyordu. Cerhlerinde " Allah düşmanı! "gibi , en ağır kelimeleri yalan söyleyenler için kullandığını görüyoruz.

Ebû Davud Nahaf(Ö:200/815)(150) nin meclisinde, "Allah elçisine yalan isnad ediyorsun ey Allah düşmanı diye karşı çıkınca, muhatabı kadı olduğu için, polisler Yahya'yı alıp götürürler. Onlara:" Bu adam, Cebrailin Allah elçisine,üzerinde siyah bir aba olduğu halde indiğini iddia ediyor."deyince polisler; "Vallahi, bu yalancı bir kadıdır," deyip Yahyayı serbest bırakırlar.(151) Yalan söylediğini düşündüğü kimselere hıncı bu noktada kalmaz; Süveyd b. Said için" Kanı helal" tabirini kullanır." Kim dinimizde reyyle hüküm verirse öldürünüz" dediğini duyunca " Önce Süveyd'den başlamak gerekir," cevabını verir." Yalan söyleyenlerden Bîşr El-Haffaf için:"Atım ve adamım olsa, Süveyd'le savaşırdım", dediği rivayet edilir(152) Yalancılara karşı çok dikkatlidir. Yalancı olarak bildiği bir şeyhin Abdurrezzak'tan rivayet ettiğini söylerler. Bu adamdan yazanlara büyük olsun, küçük olsun-lânet eder ancak bilmeyenleri istisna eder.(153) Bilmez gözükerek rivayet edenleri

(147) Ebü Zür'a II,395-396.

(148) İbn Main,Tarih,III,13;İbn Hacer,Lizanü'l Mizan,I,17.

(149) İbn Main,Tarih,III,549;IV,274.

(150) Trc:Hatib,Tarih,IX,15.

(151) Hatib,Tarih,XIII,456;İbn Hallikan,VI,40.

(152) Hatib,Tarih,IX,229-230;Ebu Zür'a,II,410;İbn Hacer, Tehtizib,IV,273 (Ayrıca Ekr:Yalancılık)

(153) Hatib,Tarih,XII,362

kesin bir dille uyarır.(154) Allah canını alsın", der. Öldüğünün ertesi günü birisi gelerek" Şimdi ne diyorsun? diye sorunca, sorana hayretle bakarak: "Dünkü dediğimi " cevabını verir. Rivayete göre, öldükten sonra rahmet dilemiştir.(155)

Ebû Süleyman Cürcanî anılınca, Yahya b. Main;"Evinin etrafında kırk evin, dört yönde yıkılması gerekir" der. Züheyr b. Harb: "Bu yıkıma senin evin de giriyor" deyince "Önce benim evim de yıkılsa aldırımam. Yeter ki bu civar ondan temizlensin" demiştir.(156)

Ancak sorulan kişi sika olursa, soruyu abes karşılar. Ebû Ubeyd için" o da sorulur mu ? O, başkası hakkında hüküm verecek kişidir",der.(157) İbnu Rûmi (158) ve Ebû ma'mer Kerhî(159) sorulunca aynı tepkiyi gösterir. Şeyhi İbnu Uleyye, kendisi hakkında fikrini sorunca Yahya:" Hadislerin doğru", der. "Nasıl anladın? sorusuna:" Hadislerini başkalarının hadisleriyle karşılaştırdık,doğru bulduk" der. Şeyhi oradan hamd ederek ayrılır.(160)

Sormaya değmeyen kişiler sorulunca da abes bulur, şeyhi Yahya b. Said Kattan'ın dediği gibi" Onun gibisi de sormaya değer mi? " cevabını verir.(161) Muhaddisleri kendi hallerine bırakmayıp takip eder. Ebû Zür'a Razî, birinden dinlediği hadisi söyleyince Yahya;" Git ona, Ey Allah düşmanı! Sen "Bağdat'ta Ebû Muaviye'den dinledim", diyorsun, o, bu hadisi Bağdat'ta ne zamana rivayet etti?!... diye sor" der.(162)

(154) Bkz.Hatib,Tarih,VII,138.

(155) Hatib,Cami,II,192;İbnu Hacer,Tehzib,XI,286.

(156) İbn Main, Ma'rife,I,163;66;Hatib,Tarih,VIII,482.

(157) Hatib,Kifaye,87;Suyuti,Tedrib,I,302;Subhi,133.

(158) Hatib,Tarih,X,72;İbnu Hacer,Tehzib,VI,22.

(159) Hatib,Tarih,I,387(Muhammed b.İbrahim)

(160) İbn Main, Ma'rife ,II,39.

(161) İbn Main, Ma'rife ,I,57;II,267;I,64;İbnu Hacer,Tehzib,VI,98.

(162) Ebû Zür'a,II,521.

Yalan olduğunu bile bile Eban'ın hadislerini yazdığını, İbnu Hanbelin sorusuna karşılık nedenini açıkladığını görmüştük.⁽¹⁶³⁾ Bu ve benzeri misallerde görüleceği üzere müellifimizin cerhleri, nedenini açıklamasa da, gerekçelidir.

Usûl kitaplarında cerhin müfesser olması gerektiği üzerinde durulur. Hatta, "Cerh müfesser olmadıkça kabul edilmez", diyenler olmuştur. Meselâ["] Bir kısmı cerhde şiddetli, ta'dilde kılı kırk yaran cinstendir. İki-üç hatadan dolayı raviyi suçlar. Böylesi, bir raviyi tevsik ederse, sözüne sınıksız sarılır. Zayıf diyecek olursa, başkası ona muvafakat etmiş mi diye bak. Varsa, ehil kişilerden de tevsik eden yoksa, zayıf demektir. Eğer tevsik eden varsa cerh müfesser olmadıkça kabul edilmez. Meselâ: İbnu Main'in, sebebini açıklamadan "Zayıf" demesi yetmez. Ardından Buharî v.b. gelir; sika olduğunu söyler.⁽¹⁶⁴⁾ Herkes hakkında konuşan müellifimizin bütün cerhlerinin müfesser olması düşünülemez. Ancak araştırmamız sırasında gördük ki Yahya b. Main rastgele cerh yapmamıştır. Bu konudaki düşüncelerinin bir kısmını "Cerh-ta'dil imindeki yerini" incelerken gördük., Cerh-ta'dil metodunu ele alırken bazı gerekçeli cerhlerinden misaller verdik. Gerekçe, ta'dil için de söz konusudur. Şeyhi İbnu Uleyye'nin sorusuna verdiği cevap gibi.

Yahya b. Main, Abbas Ensari'ye "Sika değil" deyince Abdullah b. Ahmed nedenini sorar. O da söyler⁽¹⁶⁵⁾

Abdulmun'im b. İdris'e "pis yalancı" demesinin nedeni sorulur. Sahablardan aldığı hadisleri, Mâmer'den almış gibi rivayet ettiğini söyler. ⁽¹⁶⁶⁾ Allah düşmanı, yalancı dediği birinden İbnu Hanbel'in

(163) Hatib, Cami, II, 192; İbn Hacer, Tehzib, XI, 286.

(164) Leknevi, 66, 181; Tahanevi, 116.

(165) İbn Hanbel, II, 107; İbn Hacer, Tehzib, VII, 126.

(166) Hatib, Tarih, XI, 133 (Trc: Ayrı Yer)

yazdığı söylenince " Ahmede de ne oluyor? !.Biz o adamı terkettik,der. Nedeni sorulunca , şeyhi Haccac b. Muhammed El-A'ver'den aldığı hadisleri kendininmiş gibi rivayet ettiğini söyler. (167) Gıyas b. İbrahim de aynısını yapar.(168)

Halid El-Medainî (Ö:211/826) , senesinde kopukluk olan hadisleri muttasıl gösterdiği için, müellifimiz, hadislerini yakar.(169) Birlikte Nehrevan'a gittiği Ömer b. Salih Belhîfin iç yüzünü öğrenince hadislerini yakar. Çünkü İbnu Mehdi'ye hadis rivayet eden kişi, onu görmeden önce ölmüştür.(170)

Ebû Mâmer İsmail b. İbrahim zikredilince: "Allah hayrını vermesin! Rakka'ya gitti,5.000 hadis rivayet etti,3.000'i yanlış." Rivayetin sahibi Hüseyin b. Fehm derki: Ebû Ma'mer, Yahya b. Main ölünceye kadar hadis rivayet etmedi. (171)

Hakkındaki Cerh ifadeleri birbirine yakın olmakla birlikte, farklı olarak Zekerıyya b. Mansur'un "Tufeylî"(172) olduğunu belirtir.(173)

Üseyd b. Zeyd'e yalancı demiştir. Ancak Bağdat'ta yalan hadisler rivayet ettiğini gördüğü için demiştir. İçinden, yüzüne karşı," Ey yalancı! "diye haykırmak geçtiğini ifade etmiştir.(174)

Bir grup ravi sorulunca yalancı oldukları için, Leheb suresinden mülhem olarak " odun hamalı" ifadesini kullanmıştır.(175)

(167) İbn Main,Me'rife ,I,52;94;Hatib,Tarih,XII,236.

(168) İbn Main,Me'rife ,I,55.

(169) Hatib,Tarih,VIII,302.

(170) Hatib,Tarih,XI,189.

(171) Hatib,Tarih,VI,270.

(172) Devletlere davetsiz giden kimselere Tufeyli denir. Asalak ve parazit kelimeleri benzer anlamları taşır.

(173) İbn Main,Tarih,III,160;219;Hatib,Tarih,VIII,452.Trc:Aynı yer.

(174) Hatib,Tarih,VII,48.Trc:Aynı Yer.

(175) İbn Main,Tarih Osman b.Said.828;Sıddık,43.

Şeyhi Hişam b. Yusuf'tan yazdığı hadisleri, onu zikretmeden rivayet eden birine adam gönderip hadislerini dinlettirir. Hişam'ın hadisleriyle karşılaştırınca aynı olduğunu görür. O kişi hakkında yalancı hükmünü verir.(176)

Yine Ali bin Karinle aralarında dostluk olduğu halde, ondan hadis yazmayı nehyeder. Nasıl anladın ? sorusuna : Bizimle hadisi müzâkere eder, ertesi günü gelir, o hadise başka bir yerde rastladım derdi," cevabını verir.(177)

Abdülhakim b. Mansur El-Huzaî hakkında" Bir şey değildir," der.Çünkü Vasıt'ta bir dükkan çalmıştır.(178)

Müellifimizin İlel ü'l Hadis ilmindeki yerini belirtmeye çalışırken göreceğimiz üzere rastladığımız bazı gerekçeler bunlar , ya rastlamadıklarımız...

Ebû Hatim Razi, Yusuf b. Halid(Ö:190/806) hakkında müellifimizin "Zindik" sözünü çok görür. Fakat bu şahsın "Cehmiyye" hakkında yazdığı bir kitap kendisine gösterilince" Mizan ve Kıyameti" inkâr ettiğini öğrenir. Bunun üzerine Ebû Hatim Razî , " Anladım ki Yahya rastgele konuşmaz" der.(179)

Hatasız insan olmaz sözü esas olmakla birlikte biz de müellifimizin bilip-anlamadan konuşmadığı, bu işin sorumluluğunu-iki taraflı olarak -bilerek konuştuğu kanaati'ndeyiz.

(176) İbn Main,Tarih,III,177.

(177) İbn Main,Tarihü Osman b.Said.,240;Hatib,XII,51-52(Trc: Aynı yerde)

(178) İbn Main,Ha'riife,I,66;Evinin yanında birinin dükkanı vardır. Geceleyin dükkanın yola bakan kapısını kapayıp evinden taraftan kapı açar, dükkanı evine katar.

(179) İbn Hacer,Tehzib, XI,411(Trc:Aynı yerde)

2-CERH-TA'DİL ÂLİMLERİ ARASINDAKİ YERİ

Rical ve Cerh-ta'dil kitaplarına baktığımız zaman, müellifimizin "Herkes hakkında konuşan adam" olduğunu görüyoruz. Öğrencileri: İbnu Hanbel gibi yapsan, herkes hakkında konuşmasan? dediklerinde, "Vallahi, o benden daha müteşeddid idi. Fakat şimdi kendini tutuyor," demiştir.⁽¹⁸⁰⁾

Nitekim usûl kitaplarında, rical hakkında konuşanlar belirtilirken Zehebî'nin yaptığı taksimat verilir:

- a) Herkes hakkında konuşanlar: İbnu Main, Ebû Hatim,
- b) Çoğu ravi hakkında konuşanlar: Malik ve Şu'be.
- c) Ravilerden, hakkını vererek, tek tek söz edenler: İbnu Uyeyne, Şafî.⁽¹⁸¹⁾

Yahya b. Main hakkında ileri-geri konuşan birine: Yahya hakkında da konuşulur mu? denince: İnsanların kuyruğunu çekenin kuyruğu çekilir(Eden bulur.) demiştir.⁽¹⁸²⁾

Müellifimizin bu konudaki tutumu, şeyhi Yahya b. Said El-Kattan gibidir. Bu konuda ilklerden olan şeyhine: Hadisini terkettiğin kişilerin Kıyamet gününde, Allah indinde, senden davacı olmalarından korkmuyor musun? denince: "Onların davacı olması, Allah elçisinin: Hadislerimden yalanı niçin savmadın? diye davacı olmasından iyidir," demiştir.⁽¹⁸³⁾ Bu konuda hiçbir şeyden çekinmemiş olan Yahya b. Main: "Bu hususta doğrudan başkasını söylemekten Allah'tan hayâ ederim,"

(180) İbn Hanbel, I, 141.

(181) Leknevi, 180-181; Tahanevi, 116.

(182) Hstib, Tarih, III, 141; Zehebi, Mizan, IV, 410; İbnu Hacer, Tehzib, XI, 287.

(183) İbn Salah, 350; Sayûti, Tedrib, II, 369.

demıştır.⁽¹⁸⁴⁾ Bununla birlikte yaptığı işten memnun değildir. Nitekim : Biz birtakım kimseleri cerh ediyoruz. Belki onlar yüz sene önce Cennet'e kavuştular."⁽¹⁸⁵⁾ dediği rivayet edilir. Kendisinden sonra bu işle uğraşan, İbnu Ebi Hatim, öğrencilerine, cerh-ta'dil kitabını okurken, birisi huzuruna girer, Yahya b. Main'in bu sözünü söyler. İbnu Ebi Hatim ağlar; elleri titrer, kitabı elinden düşer . O mecliste daha okumaz. Bu sözün tekrar söylenmesini ister. Hatib derki: Yahya b. Main'in bu sözünün anlamı, bir ravinin rivayetinin kabul olmayacağını bilen kişinin, bildiğini açıklaması gerekir.Yalnız ibadet ve iyiliği bilinen kişinin şahitliğinin kabûlü için iyiliği yetmediği gibi, hadisinin kabûlü için de yeterli değildir.⁽¹⁸⁶⁾

Müellifimiz ayrıca müteşeddid olanlar arasında zikredilir. Sonraki hakkında konuşanlar tabakalara ayrılır. İbnu Hanbelle aynı tabakada olan Yahya b. Main, İbnu Hanbel'den müteşeddid görülür.⁽¹⁸⁷⁾

Yahya b. Main'in, hakkında görüş belirtmediği insan neredeyse azdır. Bu , zamanında, her bilinmeyen veya öğrenilmek istenenin ona sorulmasından doğmaktadır. Bütün eserlerinin " sūâlât" tarzında olması da buna şahittir. Bildiklerine olduğu gibi cevap verir, bilmediklerini "tanımıyorum" diye belirtir. Başta Tarihi olmak üzere bunu açıkça görmek mümkündür. İbnu Rûmi onun hakkında şöyle der: «Şeyhler hakkında, Yahya kadar, gerçeği olduğu gibi söyleyeni görmedim. Diğerleri söylemekte zorluk çekerlerdi.»⁽¹⁸⁸⁾

Bu işe ehil olunması gerektiğine inandığını da şu hadiseden çıkabiliriz. Affan b. Müslim, İbn Hanbel, Züheyr b. Harb ve Yahya'nın

(184) Hatib, Tarih, XII, 51.

(185) Hatib, Cami, II, 201; İbn Sa'at, 351.

(186) Hatib, Cami, II, 201; İbn Sa'at, 351.

(187) Leknevi, 181, 187-188; Tshanevi, 116-117; Sıbai: 111

(188) Hatib, Tarih, XIV-183; İbn Hacer, XI, 284.

içlerinde bulunduğu topluluğa bir genç gelir. Müellifimize hitaben: "Şu mevzu hadise bak", deyince Yahya: Hadisde hadisi tenkit eden gençler var," demekten kendini alamaz.(189)

Herkes hakkında konuşması veya çekinmeden konuşması yüzünden Yahya b. Main birtakım tenkitler almıştır.

İlk tenkidlerden biri şeyhi İbn Mehdi'den gelmiştir. Yahya:" Suddî(Ö:127/744) ve İbrahim b. Muhacir zayıftır," deyince İbn Mehdi çok kızmış; Fesübhanallah! Bu ne biçim söz diyerek, Yahya'nın sözünü beğenmediğini ifade etmiştir.(190)

Kelamcıların hadiscileri tenkidinde sembol olarak zikredilir; Yahya b. Main v.b. rical hakkında konuşanlar yüzünden, hadislerin terkedilmesi kınanır.(191)

Bu konudaki derli-toplu tenkitlerden biri de İbn Abdilber'den gelmektedir." İbn Main-Allah affetsin-doğruluğu belli olmayan , çeşitli sözlerle sika ravilere dilini uzatırdı," demekte ve misaller vermektedir.(192)

İbn Abdilber'in muasırı olan ve Yahya b. Main hakkında en büyük kaynağımız Hatib,bu hususta aleyhine şiirler bile yazıldığını rivayet eder:" Yahya b. Mainin, rical hakkında sözleri vardır. Allah şahid ki bu sözlerden hesaba çekilecektir. Sözleri doğruysa hükmü gyıbettir. Yalansa, karşı taraf hakkını şiddetli bir kısasla alacaktır." Ardından Hatib,yapılan işin gyıbet olmayıp gerekli bir şey olduğunu anlatır.(193) Bu şiire, uzun bir kasideyle cevap verildiğini Dehlevi'den öğreniyoruz:

(189) Hatib,Kifaye,36.

(190) İbn Hanbel,II,67,187.

(191) İbn Kuteybe,9.

(192) İbn Abdilber,Cami,II,159-160.

(193) Hatib,Şeref,124;Dehlevi,126(Bu şiir Magribli şair Bekir b. Hamud'a aittir.(Dehlevi,125)

"İbn Main, hadis tenkidcilerinden sadece birisidir. Onun yaptığı tenkidlere diğerleri de, şahit olarak, aynen katılmaktadır. Eğer dinimizi nakleden raviler olmasaydı, sünnet başkalarına ulaşmadan kaybolup giderdi. Onlar (cerh-ta'dil yaparak) ravilerin müsbet-menfi yönlerini ümmete açıkladılar.⁽¹⁹⁴⁾ demektedir.

İbn Abdilber'in tenkidleri: a) Abdülmelik b. Mervan'a "kötü adam" demesi: Yahya b. Main'den günümüze ulaşan en büyük rivayet Durî rivayetidir. Onu İbn Muhriz izler. Bu eserleri incelerken gördük ki raviler son derece dikkatlidir. Bu ifadeyi başka biri için kullandığını gördük.⁽¹⁹⁵⁾ Mezkûr kişi için aksine iyi dediğini görüyoruz.⁽¹⁹⁶⁾

b) Ebû Osman (Abdurrahman) Nehdi'ye "şurtî" demesi: Polis,muhbir anlamına gelen bu kelimeye Hadis istilahlarını veren eserlerde rastlamadık.⁽¹⁹⁷⁾ Ancak muhadramin 'den olan ve 100/718'de ölen bu şahıs hakkındaki söz Yahya'nın olmayıp Duri'nin başka şeyhlerinden rivayetidir.⁽¹⁹⁸⁾ Tarihte, Duri'nin, Yahya'dan olmayan rivayetleri olduğunu daha önce görmüştük. Yahya b. Main bu sözü başkaları için kullanmıştır.⁽¹⁹⁹⁾

c) Zühriyi birtakım gerekçelerle tenkid etmesine,

d) Tavus'a şif demesine ,

e) Evzaî'ye yakışıksız sözler söylemesine

f) Şafii'ye " Sika değil" demesine, eserlerinde rastlamadık. Bizim rastlamamamız olmadığı anlamına gelmez. Günümüze ulaşmadığı

(194) Dehlevi,126(Tamamı ayrı yerde)

(195) İbn Main,Tarih,,IV,449

(196) İbn Main,Tarih,,IV,141.

(197) Koçyiğit ve Aydınlı gibi.

(198) Bkz.İbn Main,Tarih,,III,544;IV,279.

(199) Bkz.İbn Main,Tarih,,IV,275,328.

farzedilse, söylemediği anlamına gelmez. Evzaî hakkında cerhle ilgili en ufak bir ifade bile yok, aksine bir takım temel bilgiler var.⁽²⁰⁰⁾

Şafii'ye gelince" İbni Abdilber, Ahmed b. Hanbelin: Yahya Şafiiyi ne bilir! sözünü naklettikten sonra aynı fikre katılır. İbn Main'in Şafif hakkında konuştuğu , İbn Hanbelin: Gözün hiç onun gibisini gördü mü? diye uyardığını delil olarak sunar.

İbn Hanbelin, Şafif katırında binili olduğu halde, yanında yürümesini İbn Main'in kınadığı yolunda rivayetler vardır.⁽²⁰¹⁾ Hatta İbn Abdilber'in İntika'da, Salih b. Ahmed b. Hanbel'den rivayeti şöyledir: İbn Main Salih'e : Baban yaptığından utanmıyor mu? -Ne yaptı? -Onu Şafif ile gördüm. Şafif katıra binmiş, o yaya, katırın yularından çekiyor. Salih babasına bunu anlatınca: Yine karşılaşırsan de ki: Eğer fakih olmak istiyorsan sen de öbür tarafından çek.⁽²⁰²⁾

Yine müellif, Muhammed b. İdris Eş-Şafif ile başka bir Şafif'in karıştırıldığı rivayetini de ekler.⁽²⁰³⁾

Leknevî, Tarafsız olmayanın cerhinin makbûl olmadığını anlatırken İbn Main'in Şafiiyi cerhini de zikreder. Muasır olmanın böyle şeylere sebep olabileceğini belirtir. Ayrıca cerh-ta'dil imamlarının cerhinin iyi incelenmesi gerektiğine dikkat çeker. Müteşeddid imamların cerhleri'ni insaf sahibi imamların cerhine uymadıkça, makbûl saymaz.⁽²⁰⁴⁾

(200)Bkz. İbn Main, Tarih, II, 353.

(201) Hatib, Tarih, II, 66; İbn Hallikan, IV, 164.

(202) İbn Abdilber, El-İntika, 75.

(203) İbn Abdilber, Cami, II, 160.

(204) Leknevi, 259, 263, 184.

Tahanevî de İbn Main'in Şafîî hakkında sözüne kulak asılmayacağı görüşüne katılır.⁽²⁰⁵⁾

Taşköprüzâde, Âlimlerin her konuda sözüne bakılacağını , ancak birbirleri hakkında sözlerine bakılmayacağı rivayetini verir. İbn Main'in Şafîî hakkındaki sözünü görmez misin?⁽²⁰⁶⁾ der.

Ancak, Tezkire tûl – Huffâz'da İ.Şafîî hakkında "Leysebihi be'sün" der.⁽²⁰⁷⁾ İlgili tabirin izahında görüleceği üzere "sika" demektir. Biz de Şafîîlerin karıştırıldığı kanaatindeyiz.

Tenkidlerden biri de Ahmed b. Salih Mısıfî (Ö:248/862) hakkındadır. Öğrencilerinden Muaviye b. Salih'den rivayetle, "yalancıdır, felsefe yapar" demiştir.⁽²⁰⁸⁾ Suyûtî, ravi hakkında konuşan kişinin hata ettiğini belirtir. Nesâî'nin ardından İbn Main'in de cerhini verir." Onu Mısır camiinde böbürlenirken gördüğünü, felsefe yapmakla suçladığını , kasalarak yürüdüğünü söylüyor. Anlaşılan Yahya b. Main felsefe nedir bilmiyor. Çünkü felsefe ehlinden değil:" diyor. İbn Hacer'in, İbn Main'in cerhettiği Ahmet b. Salih Şemûmidir, Mısırlı değil dediğini de zikrediyor.⁽²⁰⁹⁾

Taşköprüzâde konuya daha da açıklık getirmektedir. Usûl kitaplarında "Cerh tādile mukaddemdir." kaidesini görürsün. Sana da bir imam hakkında cerh ifadesi bulur, cerhetmeye yönelirsin. Aman ha aman! Sakın ha sakın!, Böyle birşey düşünme. Bu kapı açılırsa İmamlardan mecruh olmayan kimse kalmaz"⁽²¹⁰⁾

(205) Tahanevî, 120.

(206) Taşköprüzâde, II, 290.

(207) Zehebi, Tezkire, I, 362.

(208) İbn Hacer, Tehzib, I, 39.

(209) Sayuti, Tedrib, II, 369-370. Kasımî'nin Cerh-tādilinin muhakkiki, İbn Hibban'ın görüşü olarak veriyor. (sh.15. Dipnot 9) Tahanevî, 242.

(210) Taşköprüzâde, II, 291.

Ayrıca, ağzından çıkan sözün ölçü kabul edildiği Yahya bin Main gibi kişiler, bazı sebeplerle âlet edilmek istenebilirler. Abdurrezzak'ın hadisini terkettiği söylentisini duyunca üzülen, fakat sormak imkânına kavuşan muhaddise müellifimizin verdiği cevabı görmüştük.(211)

Ricalden biri hakkında zayıftır deyince öğrencisi Dûrî'nin: Bir keresinde " "Onda bir beis yok",dememiş miydin? sorusuna: Öyle bir sözü asla söylemedim." cevabını vermiştir.(212)

Leknevî, cerh-ta'dil imamlarının cerhinin iyi incelenmesi gerektiğine dikkat çeker. Müteşeddid sayılmasına rağmen müellifimizin sika dediği biri hakkında İbn Hibban'ın ileri gittiğini belirtir.(213) Ayrıca müellifimiz için dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de aynı ravi hakkında iki ayrı değişik ifadenin kullanılmasıdır. Çelişen cerhler diyebileceğimiz bu husus ravilerin kişileri karıştırması olabileceği gibi cerh anındaki durumla da ilgili olabilir. Marifetür-Ricali tanıtırken daha önce sorulan birinin durumu merkez alınıp, ona göre zayıf veya değildir dendiğini söylemiştik. Leknevî, bunun İbn Main için, önemli bir kaide olduğunu söyler. Bazen durumun ictihad değişikliğinden kaynaklandığını belirtir. İmamların bu değerlendirmeleri çoklarına kapalı kalmıştır diyerek konunun inceliğine dikkat çeker.(214) Tarihin muhakkiki Seyf de, bir ravi hakkında çelişik ifadeleri ele alarak inceler.(215)

Bütün bunlardan sonra İbn Dakik El-İyd'in sözlerini hatırlamadan edemiyoruz:" Müslümanların haysiyet ve ve şerefiyle

(211) Hakim,140;İbn Hacer,Tehzib,VI,314.

(212) İbn Main,Tarih,IV,310

(213) Leknevi,184

(214) Leknevi,172-173.

(215) Seyf,I,121-125.

uğraşmak cehennem çukurlarından bir çukurdur. Bu çukurun kenarında iki grup insan durmuştur: Birincisi muhaddisler, ikincisi hâkimler.(216)

Ancak bundan kurtuluş olmadığı da bir gerçektir. Geriye bu işi yapanların niyeti kalı ^{niyetinin} maktadır ki İbn Main'in hadisleri korumak olduğunu, metodunu, bile bile yalancı dediysem beni affetme diye dua ettiğini görmüştük.

3-CERH ELFÂZİ VE YAHYA BİN MAIN

a) BİRŞEY DEĞİL: Yahya b. Main'e has olan, ne demek istediğinin anlaşılmadığı bir tabirdir. Geçmişten günümüze, yapılan araştırmalarda bir neticeye varılamamıştır. Tarihin muhakkiki Seyf, bu tabir için çok geniş bir yer ayırır.

Müellifimizin cerh-ta'dil tabirlerine özel bölümler açan Leknevî derki; Mizan'ül İ'tidâi v.b. kitaplarda çoğunlukla, raviler hakkında, Yahya b. Main'den nakledilen Leyse bişey'in lafzı seni aldatmasın. Bunu , ravinin kuvvetli bir cerhle mecruh olduğunu sanma. İbn Hacer ve Sehâvî, ravinin çok hadis rivayet etmeyip az hadis rivayet ettiği kanaatine sahiptirler.(217)

Er-Ref'u vêt -Tekmil'in muhakkiki Abdulfettah Ebû Gudde, meseleyi genişçe ele alarak 30 kadar misal verir. Cumhur'un anladığı gibi, zayıflık ihtimalinin ağır bastığını belirtir. Neticede , " Az hadis riayet etmek manasıyla birlikte, ravinin zayıflığını anlatmak istiyor" der.(218)

Seyf, bu tabir üzerinde genişçe durur. Özel olarak 84 ravi hakkında, Yahya b. Main, İbn Hanbel,İbn Hacer (Takrib), Zehebi(Mizan)

(216) Kasımî,14

(217) Leknevi,152-153;Tahanevi,160;Siddık,Yuzuf Muhammed,Ez-zerhu vet Ta'lii,109-111.

(218) Leknevi,153-155;Tahanevi,160.

daki değerlendirmelerini verir.⁽²¹⁹⁾ Sonuçta bu tabirin kavranamadığı, Yahya'nın çeşitli kaynaklardaki sözlerinin geniş bir taraması yapılarak, çağdaşlarının değerlendirmesi göz önüne alınarak sonuca ulaşılabilceği belirtir. Ayrıca bu tabiri çok kullandığı için, müellifimizin, rical tenkidinde müteşeddid sayılmış olabileceğini ifade eder.⁽²²⁰⁾

b) LEYSE BİHİ BE'SÜN:Yahya b. Main, bu tabirin manasını kendisi açıklar. Ebû Haysem'e sorar; Falan fena değil (Leysebihi be'sün), filan zayıf diyorsun?

– Fena değil diyorsam sika demektir. Zayıf diyorsam sika olmayıp, hadisi yazılmaz demektir.⁽²²¹⁾

Leknevi derki: Mizan ü'l İ'tidal v.b. cerh-tadil kitaplarında çoğunlukla İbn Main'den "La be'sebih" tabirini buluruz. Bu tabirin sikadan aşığı olduğunu sanırsın. Nitekim müteahhirin de bu görüştedir. Ancak öyle olmayıp, bu tabir, Yahya b. Main'e göre sika demektir.⁽²²²⁾

Tahanevî, bu tabirin Yahya b. Main'e has olmadığını, mütekaddimin kelimasında yaygın olduğunu belirtir. İbn Hanbel, İbn Medinî, Ebû Hatim Razî gibi.⁽²²³⁾

Bu sözün sika manasına olması ise özellikle Yahya b. Main'e hastır. Meselâ Hammad b. Düleyl hakkında kullanışı bunu açıkça göstermektedir.⁽²²⁴⁾

Objektif olduğuna inandığımız Zehebî, Tezkire'de İmam Şafîî hakkında "Leyse bihi be'sün" dediğini rivayet eder.⁽²²⁵⁾

Netice olarak bu tabir, sika ya da sikaya en yakın anlamındadır.

(219) Seyf, I, 204 (Ek-3)

(220) Seyf, I, 115-119.

(221) Hatib, Kifaye, 22; İbn Hacer, Lisan, I, 13; Leknevi, 156; Siddık, 113.

(222) Leknevi, 155.

(223) Tahanevi, 152

(224) Bkz. İbn Main, Tarih, IV, 376; 381; 407.

(225) Zehebi, Tezkire, I, 362.

c) **YÜKTEBŪ HADİSUHŪ**: Ravi zayıf olmakla birlikte" hadisi yazılır" demektir. Zehebi Mizan'da, İbrahim b. Harun hakkında Yahya b. Main'in bu tabiri kullandığını, İbn Adiy'in bu sözünün manasını zayıf ravilerden olarak yorumladığını söyler.(226)

Aynı şekilde, müellifimizin zayıf dediğini, tabirinin küçüklerinden biri hakkında Ebû Hatim'in "Hadisi yazılır" ifadesini kullandığı belirtilir.(227)

İbn Main" Zayıftır dersem, sika değildir; hadisi yazılmaz" (228)derken, zayıf ravilerden olmasının hadisinin yazılmasına engel teşkil etmediğini, cerhin de derece derece olduğunu belirtmiş olmaktadır. Nitekim Suyutî, hadisi itibar için yazılır demektedir.(229)

d) **LÂ A'RİFUHŪ (BİLMİYORUM)** : Yahya b. Main, şahsen tanımayıp hadislerini duyduğu kimseler için de" Bilmiyorum" tabirini kullanır. Hadisleri hakkında bilgisi olmasını, şahsı hakkında hüküm vermek için yeterli görmez. Daha sonra tanıyacak olursa hükmünü yerir.(230)

İbni Adiy der ki: Yahya b.Main, bir ravinin vaziyetini ve hadislerini tanımadığı zaman" Lâ a'rifuhu" derdi".(231)

İbn Hacer, İbn Adiy'in: "İbn Main'in tanımadığı herkes meçhûldür," sözünü kabul etmez. Bu her seferinde yürümez. İbn Main'in sika ve adil olarak tanımadığı nice kimseler vardır ki başkaları onu iyice tanır. Buna misal olarak burada geçen Endülüs Emfri

(226) Zehebi, Mizan, I, 70; Leknevi, 158; Siddık, 158.

(227) Siddık, 158.

(228) Hatib, Kitaye, 22; İbn Hacer, Lisan, I, 13

(229) Suyuti, Tedrib, I, 346.

(230) İbn Main Ma'rife, I, 74; Hatib, Tarih, VIII, 271; XI, 204

(231) Seyfi, I, 119 (İbn Adiy-Kamûl'den naklen)

Abdurrahman Gafikî'yi gösterir. İbn Yunus'un onu tanıdığını; esasen Mısır ve Mağrib ehlini onun tanıyacağını söyler.

Tahanevi ilave olarak:" Herkes kendi beldesini ve kendine yakın bölgelerin halkını daha iyi tanır" der. (232)

4-YALANCILIK

Ricalin cerhine sebep teşkil eden hallerden biri, belki de birincisi ravinin yalancılığıdır. Allah rasûlünün sözleri dinde kanun koyma hükmünde olduğundan, onun adına söz söylenmesi büyük önem taşımakta, yalan söylenmesi ise büyük tehlike arz etmektedir. Bu yüzden Allah elçisi "Men kezebe aleyye mütammi den..." buyurmuştur.

Hadisde yalancılıkla suçlanmak derece derecedir. Genellikle hadis uydurma nedenleriyle yakından ilgisi vardır. Kasden hadis uydurma bunların en ağır ve haram olanıdır. (233)

Müellifimizin yalancılıkla ilgili kullandığı lafızlar:"Kane yekzibu, kezzabun, yesrikül - hadis, Yeda'ul-hadis... "Habis" ve "Aduvvullah"(Allah düşmanı) gibi ağır sıfatları Kezzab lafızıyla birlikte kullanır.

Abdullah b. Mübarek'e : Bu uydurma hadisler için ne diyorsunuz? diye sorulunca," Hadis mütehassısları ne güne duruyor, onlar bugünler için yaşarlar." (234) demiştir. Bu mütehassıslardan biri de Yahya b. Main'dir. Allah rasûlünün hadislerinden yalanı savmakla tanınmış, bu yüzden düşmanlıklar kazanmıştır. Ebû Hatim der ki: İbn Main'e kızan

(232) İbn Hacer, Tehzib, VI, 218; Leknevi, 158- 159; Tahanevi, 215.

(233) Suyuti, Tedrib, I, 274.

(234) Suyuti, Tedrib, I, 282.

bir Bağdatlı görürsen bil ki yalancıdır. Muhammed b. Harun(Ö:265/878): Yahya b. Main aleyhinde konuşan birini görürsen bil ki yalancıdır, hadis uyduran biridir. Yalanlarını ortaya çıkardığı için Yahya'ya kızmaktadır.(235)der.Hatta şeyhi Yahya Kattan'ın cerhini rivayet ettiği için bile düşmanlık kazanmıştır. (236)

Ancak yine onun gibi, Allah'tan utanmayı esas alıp, insanların düşmanlığını hiçe saymış; gerçeği söylemekten geri durmamıştır. Mesela: Kendisiyle iyi ilişkiler içinde olduğu söylenen Ali b. Karin için "Kezzabun habisun" lafzını kullanmıştır. (237)

Esasen hadiste yalancı olanın yalanını Allah mutlaka ortaya çıkaracaktır. Halid b. Heysem(Ö:211/826) akıllı ve güvenilir bir kimsedir. Yahya b. Main rivayetini kabul etmeyince başka bir sened söyler. Yine kabul etmeyince çevirir başka birine. Aralarında dostluk olmasına rağmen hadisini kabul etmez.Daha sonraları yanına gittiğinde hadis rivayet etmez . Müellifimizin, kardeşinden öğrendiğine göre, kendisi Bağdat'ta iken, Mısır'a giden kardeşinin sahaflardan aldığı hadisleri rivayet etmiştir. Müellifimiz, yalan hadisler rivayet etmekle meşhur Abdulaziz b. Eban'ın (338) hadisleriyle birlikte Halid b. Heysem'in hadislerini de yakmıştır.(239)

Müellifimiz , hadis uydurmakla meşhur kişilerin iç yüzünü ortaya çıkarmış, onlar için en ağır ifadeleri kullanmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

(235) İbn Ebi Hatim,I,317;Hatib,Tarih,XIV,184;Sem'ani,270;İbn Hacer,Tehzib,XI,286.

(236) Ekz.İbn Main, Tarih,II,312.

(237) Hatib,Tarih,XII,51-52;İbn Main,Tarihu Osman b.Said,240

(238) Ekz.İbn Main Ma'rife,I,50;II,60.

(239) Hatib,Tarih,VIII,302.

Ebû Davud Nehaf: Adı , Süleyman b. Amr'dır. Suyûti'nin " Gece kaim,gündüz saim" dediği bu kişi hadis uydururdu.(240)

Müellifimizin " pis yalancı" dediği bu adamdan " Bağdat'ta olan herkes, daha hayırlıdır."(241)

İshak b. Necih Malatî: Allah düşmanı, pis ahlaksız, yalancı dediği bu adam Bağdat'ta hadis uyduranlardandır. Yahya'nın"Allah rahmet etmesin". dediğini gördüğümüz tek kişidir.(242)

Süveyd b. Said: Müellifimiz onun için ölümü çoktan hak ettiğinden; Süveyd öleli çok oldu. Onun kanı helaldır. Atım ve adamın olsa gider onunla savaşırdım.(243) demiştir.

Gıyas b. İbrahim: Yahya b. Main'in "pis yalancı" dediği bu kişi, halife ve emirlere yaklaşmak arzusuyla yalan uydurmakla tanınmıştır.(244)

Hadis uydurmanın ötesinde, birtakım sebeplerle yalancı durumuna düşen kismeler de çoktur. Mesela bazılarını" Deccal" diyecek kadar tehlikeli görür.(245) Bir kısmı hadis çaldığı(246) bazıları seneddeki kişiyi atladığı(247) kimisi mevzu hadisleri rivayet ettiği(248) için yalancıdır. Yalancı olduğunu belirttiği daha pekçok kişi vardır.(249)

KISSACI Doğruluk-yanlışlığına bakılmaksızın halka hikayeler, haberler, bu arada hadisler anlatan, bunu bir nevi meslek edinen

(240) Suyuti,Tedrib,I,283.

(241) Hatib,Tarih,IX,18;İbn Main,Tarih,III,183,555,Kandemir,Mevzu Hadisler,76.Trç:Hatib,a.y.

(242) İbn Main,Tarih,IV-434;İbn Main Ma'rife,I,51;Hatib,Tarih,VI,321,Kandemir,48,76.

(243) Hatib,Tarih,IX,230;Ebû Zür'a,II,410

(244) İbn Main, Ma'rife,I,55;Hatib,Tarih,XII,323;Suyuti,Tedrib,I,283.

(245) İbn Main,Tarih,III,183,554;Ma'rife,I,51.

(246) İbn Main,Tarih,III,180,227;Hatib,Tarih,VIII,182

(247) İbn Main,Tarih,III,177;Ma'rife,I,52.

(248) İbn Main, Ma'rife,I,50;II,60.

(249) İbn Main,Tarih,IV,129,134,157,193,205,245,307,333,336,352,366,372,381, 382,383,385,389,398,446;Ma'rife,I,50-56.

kimselere kıssacı denir. Bu kimseler zayıf ve mevzu hadisler naklettikleri, hatta bir kısım hadis uydurma yoluna gittikleri için muhaddislerin tenkidine maruz kalmışlardır.(250)

Yahya b. Main de, kullandığı cerh elfazı arasında , sık sık kıssacıları belirtir.(251)

Kıssacı olması bir yana, kıssacılarla oturup-kalkan Şakik El-Dabiy adlı kişiden de hadis rivayet edilmeyeceğini söylemiştir.(252)

Müellifimiz bir düzine kıssacıyı teşhis ederek muhaddisleri uyarmıştır. Ancak bunlardan en meşuru,İbn Hanbelle, Rusafe mescidinde karşılaştığı, adamın utanmazlığına karşı , utanarak savunmaya geçtiği kıssacıdır.(253)

Yahya b. Main'in bu tesbitleri, mevzu hadise karşı savaş açan müelliflere kaynak teşkil etmiştir. Mevzû hadisler konusunda, dilimizde esaslı bir araştırma yapan Kandemir, Makdis'inin (Ö:507/1113) Tezkiretü'l Mevzûatına, İbn Cevzi'nin (Ö:597/1200) Kitabü'l Mevzûatına kaynak teşkil ettiği, en çok faydalandıkları âlimlerden biri olduğunu belirtir.(254)

5-BİD'AT

Usûl kitaplarında, cerh sebeplerinden biri de ravinin bidatçı olmasıdır. Bidat, İslâm'ın ruhuna muhalif şey demektir. Durumuna göre, ravi'nin adalet vasfına yönelik cerh noktalarından biri kabul edilir.(255) Yani ravinin akidesiyle ilgilidir.

(250) Aydınlı, 81;Kıssacılar ve özellikleri için bkz.Kandemir,85-86

(251) İbn Main,Tarih,III,192,196,199,302,430,448,478;IV,27,114,133,148,190, 252,420,438,440.

(252) İbn Main,Tarih,III,553;Zehabi,Mizan,II,279.

(253) Hslib,Cami,II,166. Zehabi,Mizan,I,47;

(254) Kandemir,139,141.

(255) Aydınlı,41.Bidatçılık için bkz.Demirci,Ahmet,E.Ü.İ.F.,Sayı:5/1988

Hakim, muhaddislerin mezhebini bilmeyi, hadis ilimlerinin bölümlerinden bir bölüm olarak sayar. Malik b. Enes'in: " Ehl-i hevâ (bidatçı) ve bidatına davet edenlerin, hadisleri alınmaz." rivayetini kaydettikten sonra müellifimizden misal verir. Bu bölümde bid'at çeşitleri olarak Mürcie, Cehmiye, Kaderiye, Rafıza gibi bid'at mezhepler zikredilir. Müellifimiz, kendinden gelen rivayetlerde, ravileri bu hususlarda cerhettiği olur. (256) Herbirini bir bölümde inceleyeceğiz.

MÜRÇİE: Kaderiyye'den bir gruptur. Mürcie sözcüğü te'hir manasındadır. Ameli imandan bir cüz saymayanlara mürci' denir. Cemisi mürctie gelir. Birçok bölümü vardır. (257)

Leknevi ise irca'î sünnet ve Bidat olmak üzere ayırır. Derki: Bu işi bilmeyen birtakım kişiler, Mizan'ül itidal, Tehzib'ül Kemâl, Tehzib'üt Tehzib v.b. kitaplarda, güvenilir hadis imamlarının irca ile cerhedilip, Mürcie dendiğini görünce, onları ehl-i sünnet vel'cemaat'in dışında, sapık fırkalardan, bidat itikadla mecruh, sapık mürcieden sayarlar. Nitekim Ebû Hanife ve arkadaşlarını, birçokları mürctie olmakla cerh etti. Çünkü onlar, güvenilir kitaplarda bu sözü buluyor, ircanın kısımlarını bilmediklerinden, hemen akılları, âlimlerce sapık sayılan bid'at mürctieye kayıyordu. Burda ircanın tehir etmek ve ümit vermek manalarını verir. Tehir manasına mürctie denmesini doğru bulur. Çünkü onlar ameli imandan bir cüz saymıyorlardı. Ümit verme manası ise açıktır; kafiye imanı fayda vermediği gibi, mâsiyet de imana zarar vermez. Sonra mürci ve kısımlarını sayar. Şehrîstanî'nin "El-Müel ve'n-Nihal" adlı eserinden iktibaslar yapar. Ebû Hanife ve ashabına mürctie denmesini sünnî mürctie olarak yorumlar. İlk asırda Kaderiye ve

(256) Hakim, 136-140.

(257) Sem'anî, V, 255.

Mu'tezilenin ortaya çıktığı, kendilerine muhalif olanlara bu adı taktıklarını bir başka sebep olarak ele alır.(258)

Yahya b. Main' de, rical hakkında konuşurken mürcie dedikleri olmuştur. Ancak o, şeyhi Ebû Nuaym'in, mürcie derken neyi kastettiğini şöyle açıklar: Ebû Nuaym biri hakkında mürcie derse, insanların en iyisi olduğunu söylemek istemiştir. (259) Müellifimizin sika dediği biri hakkında şeyhi Cerir'in Mürcie dediğini rivayet eder. (260) Aynı şekilde, kendisinin de sika deyip mürcieden olduğunu söylediği kimselerin de aynı gruba girdiğini sanıyoruz. Meselâ, Yunus b. Bukeyr'e sika derken mürcie olduğunu belirtir. (261)

Süfyan ve Hüseyin rivayette bulunduğu Musa b. ebi Kesir'in mürcie olduğunu söyler. (262) Ancak şeyhinin şeyhi durumundaki bu kimse hakkındaki hükmün, hocalarının bilgisi olduğunu sanıyoruz. Yine şeyhlerinden rivayette Hammad b. ebi Süleyman'ın ihtiyaca binaen mürcie olduğunu söyler. (263) Şeyhi Ebû Muaviye Darir'in (Ö:195/811) (264) mürcieye meylettiğini söyler. (265) Tatarî diye bilinen Mervan b. Muhammed b. Hassan'ın mürcie olduğunu belirtirken, Şam'da, mürcielerin sarık giydiğini, sarık giymeyenlerin mürcie olmadığını belirtir. (266) Bunların dışında da mürcie ile ilgili bazı rivayetlere rastlarız.(267)

(258) Leknevi, 216-218, 219, 223, 224

(259) İbn Main, Tarih, IV, 24

(260) İbn Main, Min Kelamı Ebi Zekerrıya, 46

(261) İbn Main, Ma'rıfe, I, 157; Tarih, III, 521

(262) İbn Main, Tarih, II, 595

(263) İbn Main, Tarih, III, 433

(264) Trc. Hatib, Tarih, V, 242

(265) İbn Main, Ma'rıfe-I, 158

(266) İbn Main, Tarih, IV, 459

(267) Bkz. İbn Main, Tarih, III, 385. 404; Ma'rıfe I, 165

Netice olarak müellifimizin mürcie dediği kimseler, Leknevi'nin de belirttiği gibi, cerh sebebi olmayıp ırcanın sünnî kısmıdır. Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra birbirini izleyen olaylar karşısında sahabenin takındığı tavırda olduğu gibi, kişiler hakkındaki hükmü Allah'a bırakmak olur. Veya ameli imandan bir cüz saymamak anlamına gelir.

CEHMİYE : Cehm. b. Safvan'ın (268) (128/745) taraftarlarıdır. Kur'an mahlûktur görüşündedirler. Ayrıca kulların fiil ve amellerinin hakiki faili Allah'tır, bunların insana nisbet edilmesi mecazidir, fiil ve fail aynı şeydir ve her ikisi de mahlûktur. Cennet ve Cehennem ebedî değildir. İman Allah'i bilmek, küfür ise Allah'i bilmemektir derler. Bu görüşleri sebebiyle ehli sünnet tarafından kafir sayılmışlardır. (269)

O dönemde Cehmiye'nin, muhaddislerin kaçındığı bir mezhep olduğunu şu ifadelerden çıkarmak mümkündür. Müellifimiz, Bişr b. Sırrı'yi (Ö:195/810) Kâbe'ye yönelmiş, kendisini cehmiyyenin görüşüyle suçlayanlara beddua ederken görüyor. "Cehmi olmaktan Allah korusun." dediğini rivayet ediyor. (270) Süleyman b. Müslim El-Haşşab zikredilince "pis cehmî" tabirini kullanıyor. (271) Muhammed b. Müyesser'i cehmi olmakla cerhedip, "Şeytanın ta kendisiydi." diyor. (272) Kendisinden pek hadis yazmadığını söylediği bu kişi hakkında "Allah düşmanı pis cehmî" sözünü sarfediyor. (273)

Yusuf b. Halid'e zındık diyen müellifimizin bu sözünü önemsemeyen Ebû Hatim'e, o şahsın bir kitabı getirilir. Cehmiyye'nin

(268)Trc : Zehabi, Mizan, I, 426

(269) Kudsi, Bidatçının rivayeti, 204

(270) İbn Main, Tarih, IV, 188; Koçyigit, Münakaşalar, 263

(271) İbn Main, Tarih, III, 444

(272) İbn Main, Tarih, IV, 321

(273) Hatib, Tarih, III, 282

görüşlerini içeren bu kitapta Mizan, kıyamet inkar edilmektedir. Ebû Hatim, müellifimize hak verir ve bilip-anlamadan konuşmadığına bir kere daha şahit olur. (274)

KADERİYYE : Yahya b. Main'in belirttiği bidatçılar arasında en büyük listeyi kaderiler oluşturur. Kaderi inkar eden bu mezhep mutezilenin babası durumundadır. Yahya b. Main şeyhi Vehb b. Cerir'den rivayet eder : Meselâ Kaderiyyenin dediği gibi olsa "Allah herşeye kâdir" sözünün ne anlamı kalır ?! Diyorlar ki : "Dilersek bu kapıdan çıkarız." dilersek çıkmayız. (275) "Allah şerri yaratmaz, kul yaratır" (276) diyen bu anlayış konusunda Yahya b. Main, şeyhi İbn Mehdi'yi, "Kaderi görüşten en uzak insan" diye vâsfeder, Ona gelerek : "Kadının seviciliği kaderdir." demesini isterler, o da : "Bu söz beni küçük düşürür, onu demem fakat herşey kaderledir" cevabını verir. (277) Müellifimiz kulların şerri işlemesinin bir kader olduğunu, buna karşılık Allah'ın onlara azap edeceğini söyler. (278)

Ricali değerlendirirken bazı kimselerin sadece kaderi olduklarını söylerken (279) bazılarının da kaderi olmadıklarını belirterek değerlendirme yapar. (280) Bir kısmına sika demesine rağmen kaderi olduğunu söyler. (281) Kaderi olan bazı ricali birbiriyle mukayese eder. (282) Kaderi olduğu için kendisinden hadis rivayet etmeyen ehl-i

(274) İbn. Hacer, Tehzib, XI, 411.

(275) İbn Main, Ma'rife, II, 38

(276) Sem'and, IV, 460

(277) İbn Main, Tarih, IV, 327

(278) İbn Main, Ma'rife, II, 38

(279) İbn Main, Tarih, IV, 187, 188, 217, 442, 453, 474

(280) İbn Main, Tarih, IV, 188

(281) İbn Main, Min Kelamı Ebi Zekerriyya, 36, 97; Ma'rife I, 81; Tarih, 74, 100, 165, 190, 212

(282) İbn Main, Tarih, IV, 133, 442

Medine'nin görüşüne uyarak megazi sahibi İbn İshak'a başkasını tercih eder. (283)

Bazıları için kaderi ifadesiyle birlikte "Habis" gibi ağır sıfatlar kullanır. En ağır ifadeleri ise adı Süleyman b. Amr olan Ebû Davud Nehaf hakkında kullanır. Pis yalancı kaderi dediği bu şahıs için "Bağdat'taki herkes ondan hayırlıdır". der (284) Kötü biri olarak vafettiği Fazl er-Rekaşi'nin, kaderiyye'nin elebaşlarından olduğunu söyler. (285) İbrahim b. ebi Yahya için, ilginç olarak, Kaderî-Cehmî-Rafizî ifadelerini kullanır. Rafizi-Kaderi öğrencilerinden gelen rivayetlerde, Cehmi-Kaderi ise Hakim'de geçmektedir. (286) Bu durum bir yanlışlık eseri olabileceği gibi, aralarındaki göbek bağından da kaynaklanabilir.

Şeyhi Yahya b. Said El-Kattan gibi, kaderi olandan hadis yazar, yazılacağını söyler. Yeter ki daif olmasın. (287) İmam Malik'in kendisinden hadis rivayet ettiği Abbad b. Suheyb'den hadis yazmadığını belirtmiştir. Çünkü kaderi olmanın ötesinde daifdir. (288) Şeyhlerinden Kurt b. Hureys (289) kaderi fakat sikadır. Kaderi olmasında sakınca görmeyip hadis yazmıştır. Ancak evine gittiklerinde Kurt "Allah'ı bu günahlardan tenzih ediniz". diyerek mezhebine davet edince evinden çıkıp gitmiştir. (290) Çünkü müellifimizin bu konudaki ölçüsü "Bidatine davet edip-etmediğidir." Öğrencisi Abbas Dürî soruyor : Kaderi, Rafizi v.b. bidatci herbir daifin hadisi yazılmaz diyorsun; daif kimdir ?

(283) İbn Main, Tarih, III, 247; Me'rife, I, 118

(284) İbn Main, Tarih, IV, 129, 217; III, 555

(285) İbn Main, Tarih, IV, 265, 337

(286) İbn Main, Tarih, III, 156, 162; Hakim, 107, 135; Hatib, Kifeye, 368

(287) İbn Main, Tarih, IV, 138, 188, 268; Min Kelamu Ebi Zekerriyya, 97; Koçyiğit, Münakaşalar, 266

(288) İbn Main, Tarih, IV, 138; Fofat, Bidatçı, 412

(289) Trc : Hatib, Tarih, XII, 471

(290) İbn Main, Tarih, IV, 247; Hatib, Tarih, XII, 472

-Onların hadisi yazılmaz ancak bidatçı olan fakat bidatine davet etmeyen Hişam Destevaf ve benzerlerinin hadisi yazılır. (291)

ŞİA VE RAFİZA : Bidaçılığın çeşitlerinden biri de şia veya Rafıza'dır. Yahya b. Main'den gelen haberlerde raviler değerlendirmeye tabi tutulurken alevî, şif, rafızî gibi ifadelerle rastlamaktayız.

Alevî : Hz. Ali'ye nisbet olup onu Hz. Osman'dan üstün gören kimse demektir. (292)

Osmanî : Hz. Osman'a soy ve sevgi açısından bağlılıktır. (293) Bu iki tabir birbirinin zıddı olmaktadır. Hz. Osman'a sövmek de Yahya b. Main'in cerh sebepleri arasındadır. (294) Müellifimizin yalancı, birşey değil dediği Telid b. Süleyman Hz. Osman'a söverdi. Bir defasında Hz. Osman hakkında ileri geri konuşunca Osmanîlerden biri onu oturdukları damdan aşağı attı. Ayağı kırıldı. Onun için asaya dayanarak yürürdü. Yahya b. Main'e göre "Kim Talha'ya, Osman'a veya sahabeden birine söverse Deccal'dır. Ondan hadis yazılmaz. Allah'ın meleklerinin, bütün insanların lâneti onun üzerine olsun." der. (295)

Müellifimizin şeyhlerinden Hammad b. Üsame (ö:201/816) (296) nin annesi şifdir. Hammad derki, Kim Ali'yi Osman'a üstün tutarsa ahmaktır. (297) İbn Main'in anlattığına göre Adiy bin Hatim, Cerir b. Abdullah, Hanzala tül Katib ilim için yola çıkarlar. Gargisiya'ya (298) varırlar. Duruma bakıp, "Hz. Osman'a küfredilen memlekette eğlenmeyiz". deyip ayrılırlar (299) Birisi, Muhammed bin Fudayl'e :

(291) İbn Main, Tarih, IV, 139, 188

(292) Sem'ani, IV, 228; Aydınlı, 35

(293) Sem'ani, IV, 157

(294) İbn Main, Tarih, III, 470

(295) İbn Main, Tarih, III, 285, 327, 546

(296) Trc. Zehabi, Siyer, IX, 277

(297) İbn Main, Tarih, III, 391

(298) Fıratın kolu Habur suyu kıyısında bir yerleşim birimi, (Hamevi, IV, 328)

(299) İbn Main, Ma'rife, II, 36

Mervan El-Fezari, babasının senden Hz. Osman'a söylediğin sözleri geri almanı istemiş, sen kabul etmemişsin? deyince : "Hayır, Vallahi, benden böyle bir söz çıkmadı. Osman'ı her zaman hayırla yâdettim." der.⁽³⁰⁰⁾

Şiânın bidat sayılması kısımlarına göredir. Zehebi, Eban bın Taglib'in tercemesinde "Bu adam kuvvetli şifdir, fakat sadûktur. Sıdkı bize, bid'atı kendine" dedikten sonra İbn Hanbel, İbn Main, Ebû Hatim'in sika dediğini ekler. Ardından bir soru çıkacağını farzederek sorar : Bidatçı biri nasıl sika olabilir? ve cevabının verir : Bidat, iki çeşittir.

a) Küçük Bid'at : Şif veya aşırı şif olmak : Böylelerine sahabe, tabiin ve tebe-i tabiinde sıkca rastlanır. Oysa bunlar dinde takva ve sıdk sahibidirler. Eğer bunların rivayetini kabul etmezsek, nebiden gelen bütün haberler reddedilmiş olur. Bununsa açık bir fesad olacağı malûmdur.

b) Büyük Bid'at : Aşırı rafizilik : Hz. Ebû Bekir ve Ömer'i reddedip başkalarını da bu yola çağırmaaktır. Bu çeşit düşüncelerde hayır yoktur. Hadisleriyle ihticac edilemez. Zaten böyle olup da sıdk ve me'mun bilinen tek kişi yoktur. Böylelerinin işleri-güçleri yalan, elbiseleri nifak ve takiyyedir. Hali böyle olanların rivayeti asla kabul edilmez.

Aşırı Şif : Selefin zamanında ve dilinde aşırı şif demek Osman, Zübeyr, Talha, Muaviye ve Hz. Ali ile savaşan kimseler hakkında ileri geri konuşan, onlara söven kimselerdir. Zamanımızda ise bu büyük şahsiyetleri tekfir eden, Hz. Ebû Bekir ve Ömer'i kabul etmeyen kimselerdir. Bu ise sapıklıktır. Eban, Şeyhayn'dan yüz çeviren biri değildir. Yalnızca Hz. Ali'nin onlardan üstün olduğuna inanıyor, o kadar.⁽³⁰¹⁾ demektedir. Bu durumda mütekaddiminin durumu "Bidatı suğra", müteahhirinin durumu "Bidat-ı kübra" olmaktadır.

(300) İbn Main, Ma'zife, I, 46

(301) Zehebi, Mizan, I, 5-6; Tehnevi, 139

Müellifimiz, bir kısım ricalin şii veya aşırı şii olduğunu söylemekle yetinir. Şia olmakla birlikte sika olduklarını söyler. Hatta bazılarında hadis yazdığını belirtir. (302)

Ya'la bin Ubeyd'in şif olduğunu söyledikten onra "Babam, Ali'yi Ebû Bekir ve Ömer'e üstün tutardı. Ben im görüşüm de budur" dediğini rivayet eder. (303) Aşırı şii olma hadis almasına engel değildir. Nitekim İbn Hanbel'in, Ubeydullah b. Musa'nın şia hadisleri rivayet ettiğini söylediği ulaştırılınca der ki : Abdurrezzak bu konuda Ubeydullah'dan yüz kat ileridedir. Ondan duyduğumun yüz kat fazlasını ondan işittim. (304) der. Yakın arkadaşı İbn Medinî için derki: İbn Medinî Basra'ya gidince şif gözükürdü; bize gelince sünî gözükürdü. (305) Yine aşırı şif olan pek çok kimseden hadis rivayet eder. (306)

Rafizi olanlar hakkında şeyhlerinden duyduğu sıfat "Hubs", kendi kullandığı "Habfs" dir. (307) Hatta sika değil dediği, İbrahim b. ebi Yahya hakkında Kaderi-Rafizi cerhlerini birlikte kullanır, yalancı bir Rafizi olduğunu söyler. (308)

HARİCÎLER : İslâm tarihi, akaid-kelam kitaplarında, Hz. Ali taraftarıyken "Hakem olayı"sonrasında Hz. Ali'ye karşı çakanlara Haricî denmektedir. (309) Ayetlerin zahirine göre hüküm vermeleri en belirgin özellikleridir. Nitekim müellifimizin anlattığı bir hadise bunun açık misalidir. Ebû Hanife ve arkadaşları Kûfe mescidinde otururken hariciler

(302) İbn Main, Min Kelam Ebi Zekeriyya, 65, 67; III, 334, 468, 470, 478; IV, 364

(303) İbn Main, Ma'rife, I, 159; II, 36; İbn Hacer, Tehzib, XI, 402

(304) Hatib, Kifaye, 130

(305) İbn Hacer, Tehzib, VII, 353

(306) İbn Main, Tarih, III, 359, 524; IV, 10; Min Kelam Ebi Zekeriyya, 65, 167

(307) İbn Main, Tarih, IV, 404; İbn Hanbel, II, 101

(308) İbn Main, Tarih, III, 156, 162, 166; Hakim, 107

(309) Bkz : Koçyiğit, Münakaşalar, 35

gelip başlarına dikilir "Siz kimlerdensiniz? diye sorarlar. Ebû Hanife onların bu özelliklerini bildiği için, sıkıntı vermesinler diye , Tevbe : 6 ayetinden mülhem olarak : "Biz sığınanlarız". der, Başkanları : "Kur'an okuyarak onları davet edin !" der, öyle yaparlar (310) Siffin savaşından sonra Hz. Ali'yi tekfir etmiş, sövüp-saymış; sövmeyenlere baskı yapmışlardır.(311) Abbas Dûrî, İbn Main'e Safriyye'yi sorunca, "Haricilerin görüşünü savunanlar" demiştir. (312)

Müellifimizin cerhine geçmeden önce bu konuda usûlcülerin değerlendirmesine bakalım : Ebû Davud : (Ö : 275/828) "Ehl-i hevâ içinde hadisi en doğru olan haricilerdir." demiştir. Suyuti, doğru olan görüşün, selefe sövenlerin rivayetinin kabul edilmeyeceği olduğunu belirtir. Bu durumda bidatçi olmaları, Hz. Ali'ye sövmekden dolayı fasık olmalarından kaynaklanmaktadır. (313) Yoksa yalancı olduklarından değil. Tahanevi, haricilerin rafizilerden daha doğru olduklarını, yalana başvurduklarının hiç görülmediğini belirtir. (314) Müellifimizden bu konuda gelen rivayetler şunlardır: Hz. Ali'yi gören Ebû Lebid, Vehb b. Çerir'in babasından haber verdiği göre, küfürbazdı. Abbas Dûrî, Yahya'ya: Kime söverdi? diye sorunca "Bildüğümüz kadarıyla Hz. Ali'ye" demiştir. (315) İbn Muhriz'in haberine göre İbn Main "Eğer Ali'ye veya herhangi bir sahabeye sövmüşse Allah rahmet etmesin" demiştir. (316) Yine müellifimiz, sika olarak değerlendirdiği Hariz b. Osman'ın, adamın birine : "Yazık sana! Allah'tan korkmadan benim Hz. Ali'ye sövdüğümü

(310) İbn Main, Tarih, III 406; Ayetin Meali "Müçriklerden biri sana sığınırse, o, Allah'ın kelamını dinleyinceye kadar kabul et. Sonra onun güven içinde olacağı yere ulaştır. Çünkü onlar bilgisiz bir topluluktur." Tevbe : 6

(311) İbn Main, Tarih, IV, 423

(312) İbn Main, Tarih, III, 430

(313) Suyuti, Tedrib, I, 326

(314) Tahanevi, 273

(315) İbn Main, Tarih, IV, 284, 313, 334.

(316) İbn Main, Ma'rife, I, 145

söylüyormuşsun?!.. Yemin ederim ki Ali'ye asla sövmedim" dediğini rivayet eder. (317)

"Birşey değil" dediği, şeyhi İbn Kattan'ın kendisinden hadis rivayet etmediği İmran E-J-Kattan'ın harici olduğunu fakat daî olmadığını belirtir. (318)

Görüldüğü gibi, Yahya b. Main, sahabeye küfretme ve bidatına davet etme konularında son derece titiz davranmaktadır.

(317) İbn Main, Tarih, IV, 419, 475; Ma'rife, I, 145; Hatib, Tarih, VIII, 268-269

(318) İbn Main, IV, 142, Ayrıca Bkz. Tarih, III, 106; IV, 177

S O N U Ç

Yahya bin Main, Abbasilerin ilk yüzyılında, Binbirgece masalları nın yaşandığı bir zaman ve zeminde yaşadı. Pergel gibi ,bir ayağı daima Bağdat'ta olmak üzere, zamanın bütün ilim merkezlerini gezip-dolaştı. Gençliğinde ilimle uğraştı, kendini yetiştirdi. Babasının bıraktığı mirası da hadis yolunda harcadı. Gittikçe kabaran hadisler ve çoğalan raviler hakkında söz sahibi oldu. Ondaki farkı farkederek talebeleri etrafında toplanıp, her müşkili, raviler hakkında bilmedikleri her şeyi ona sordular, Duyup dinlediklerini "Suâlâf " tarzında derleyerek kendilerinden sonraki kuşaklara sundular.

İtikadî ve Fikhî mezheplerin doğduğu bir dönemde yaşayan müellifimiz, geniş hadis bilgisinden kaynaklanan bir fıkıh kültürüne sahiptir. Şeyhlerinin Hanefî fikhını takip etmeleri nedeniyle Yahya b. Main'de fıkıhda Hanefî sayılır.

Zekası, hadis ilimlerindeki derinliği ve titizliği sayesinde muasırları arasında temayüz etti. İtikadî sahada birtakım mezheplerin çıktığı dönemde "Ehl-i Sünnet" çizgisinden çıkmadı. Hadis ravileri arasında bu çizgiden ayrılan, bid'at mezheplere sapan ravilerin tesbitini yaparak, hadisi onların şerrinden korumaya çalıştı. Bid'at'ı ve bid'atçı ravileri tesbit eden müellifimiz, ravi bid'atına davet etmedikçe bid'atını belirtmekle yetinir. Ancak bid'atına davet eden kişiden hadis almaz.

Çok hadis yazmasına ve hadiste "Hâfız" olmasına rağmen o Cerh-ta'dil konusunda otorite oldu. Ağzından çıkan sözler ölçü kabul ediliyordu. Rical kitaplarına ve cerh-ta'dille ilgili eserlere baktığımız zaman Yahya b. Main'in ne dediğinin, hesaba katıldığını görüyoruz. Hakkında görüş belirtmediği râvi azdır.

Yahya b. Main, hadis usûlcülerince "Müteşeddid " sayılmaktadır. Böyle sayılmasında, muhaddisin adının yalancıya çıktığı, çok hadis rivayet etmenin revaçta olduğu bir dönemde yaşamasının etkisi olmalıdır.

Me'mun'la başlayan ve bütün İslâm âlemini saran, bir devre damgasını vuran "Mihne"nin ona da çattığını görüyoruz. "Kerhen" EVET diyerek ,fırtınaların geçici olduğunu bilen söğüt ağacı gibi esnek davrandı ancak yine de zarar gördü. Sonunda fırtına dinmişti ama Yahya b. Main de gün batımına gelmişti.Sık sık gittiği Haremeyn yolunda, çok sevdiği Medine-ye varınca Mekke'ye ulaşamayacağını hissetti.Ömrünü uğruna verdiği "Hadisleri savunma "yolunda,herkese nasip olmayan "Allah elçisinin teneşirinde yıkanma "şerefine nail oldu.O sırada bir tellâl:"Bu adam,Allah rasûlünün hadislerinden yalanı savan adam" diye ünlüyordu.Hadisdeki bütün gayreti Allah rasûlünün sözlerini korumak, yalancı ve bid'atçıları ortaya koymak olan müellifimiz,gayretinin şiddetinden dolayı müteşeddid sayılmıştır.

Hadisin her sahasında sözü olan,kendinden sonraki kuşaklara kaynak teşkil eden Yahya b. Main'i anlamak ve anlatmak kolay değildir sanırım.Şahsen,Hâkim ve İbn salâh'ın,hadis usûlünü ortaya koyan eserlerine bakarken,maddelerin düzenlenmesinde İbn Main'in,onun şeyh ve çağdaşlarının yaptıkları işlerin maddelendirilmiş olduğunu gördüm.Nitekim misallerin çoğunu da İbn Main'den vermişlerdir.

Özellikle cerh-ta'dilde,kınayanın kınamasından ve düşman kazanmaktan korkmadan gerçekleri söylediği için "Otorite" sayılmıştır. Onun sözüyle ravilerin terkedildiği olmuştur.

Şüphesiz ki Yahya b. Main de,her muhaddis gibi,hocalarına çok şey borçludur.Ancak ilmî titizliği, merakı,herkeste aynı ölçüde olmayan "İlmî cesareti ve kendine güven"sayesinde farkını ortaya koymuş;Buharî'nin dediği gibi:"Muhaddislerin en çok saygı gösterdiği biri" olmuştur.Hadisın altın çağının muhaddislerine hoca olmuş,sayısı yüzlere ulaşan öğrencileri ondan duyduklarını yazarak veya rivayet ederek sonraki nesillere ulaştırmışlardır.

Yaşarken "Hadisde emirü'l mü'minin" sözünü duyan müellifimiz, "İnsanların efendisi oldun." diyenlere ,Etrafında onbinlerce tâlip toplanıp hadis yazdıranları göstermiştir.Asırlarca sonra, Zehebî gibi bir âlim ona "Hafızların efendisi "ünvanını vermiştir.

Bundan sonra yapılacak daha geniş çaplı araştırmalar Yahya-bin Main' in gerçek şahsiyetinin ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır.

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

AYDINLI, Abdullah, Hadis ıstılahları sözlüğü, İst. 1987

BUHARİ, Ebû Abdullah, Muhammed b. İsmail (256/870)

Kitabu tarîhi'l kebir; Sahihu'l Buhari (I-VIII) İst. 1315/1897

BROCKELMANN, Carl, Gall, (Supplemendband I) Leiden, 1937

CAHEN, Claude, Doğuşundan Osmanlıya İslâmiyet, Trc: Esat nermi Erendor, Bilgi Yay. İst. 1990

DEHLEVÎ, Abdulaziz (1239/1824) Bustan u'I Muhaddisin, Trc: Ali Osman Koçkuzu, Ank. 1986

EBÛ Davud, Süleyman b. Eşas Sicistani (275/888) Sünen u Ebî-Davud (I-XX) Beyrut , ts.

EBÛ ZÛr'a, Ubeydullah b. Abdulkerim, Er-Razi, Ed-Duafâ ve Ecvibetuhû âiâ Es'ileti'I Berzaî (Thk: S. Haşimî) I-III, Medine, 1979

HÂKİM, Ebu Abdullah, Muhammed b. Abdullah Neysaburi (405/1014) Ma'rifet u ulûmi'l hadis, Beyrut, ts,

HANEVÎ, Yakut (626/1228) Mu'cemu'l Buldân, (I-V) 1968, Beyrut

HASAN İbrahim, Hasan, İslâm Tarihi (Trc: İ. Yiğit-S. Gümüş) İst. 1987

HATİB, Ebu Bekr, Ahmed b. Ali El-Bağdadî (463/1071) Tarih u Bağdat, (I-XIV) Beyrut , ts; El-Cami li ahlâki'r ravi ve âdâbı's-samî (I-II) Thk: M. Tahhan) Riyad, 1983; Kitabu'l kifâye fi ilmi'r rivâye, Medine, ts; Şeref u ashâbi'l hadis (Thk: M. Said natipoğlu) Ank. 1972

HİTTİ, Philip K, İslâm Tarihi (Trc: S. Tuğ) I-IV, İst. 1980

İBN ABDİLBER, Ebû Ömer, Yusuf b. Abdilber Kurtubî (463/1071) Cami u Beyani'l ilm ve fadlih vemây yenbegi fi rivâyetihî ve hamlih (I-II) Medine, ts; El-İntika fi fedâili's selâseti'l - eimmeti'l fukaha, Beyrut, ts.

İBN ASÂKİR, Ebu'l kasım Ali b. Hasan b. Hibetullan (571/1175) Tarih u medineti Dimaşk ve zikri fadlina (I-XVIII) Dimaşk, ts.

İBN ESİR, Ebu'l Hasan İzzuddin (555/1232) I-XIII, Beyrut, 1965

İBN EBÎ HÂTİM, Ebû Muhammed Abdurrahman er-Razi (327/842)
Takdimetü'l cerh ve't -ta'dil (I -IX) Beyrut, 1952

İBN EBÎ ŞEYBE, Muhammed b. Osman (235/849) Suâlât u ibn ebî-
Seybe li Ali b. el-Medinî (Thk: M. Abdulkadir, I-III, Riyad, 1984

İBN EBÎ YA'LA, Ebu'l Huseyin Muhammed el-Kâdi (526/II3I)
Tabakâtü'l Hanâbile, I-II, 1952

İBN HÂCER, Şihâbu'd-din Ebu'l fadl, El-Askalâni (852/I448)
Tehzibu't-tehzib, I-XI, Haydarâbâd, 1909; Lisânü'l Mizan, I-VII,
Beyrut, 1971

İBN HALLÎFÂN, Ebu'l Abbas Şemseddin (681/I212) Vefeyâtü'l A'yân,
I-VI, Thk: İhsan Abbas, Beyrut, ts.

İBN HANBEL, Ebû Abdillah, Ahmed b. Muhammed Şeybani, 241/855,
Kitabu'l İlel ve Ma'rifetü'r ricâl, I-II, Thk: Koçyiğit Talat-
Cerrahoğlu İsmail, İst. 1987 ; Musned u Ahmed b. Hanbel, I-IV,
Beyrut, 1389/1969

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed Busti, 354/965, Kitabu's Sikât,
I-IV, Haydarabad, 1983

İBN İMÂD, Ebu'l Felâh Abdulhayy, 1089/1678, Şezerâtü'z zeheb-
Fi ahbar'ı men zeheb, I-XIII, Beyrut ts.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, 276/889,
Te'vilu Muhtelifi'l Hadis, I-II-Beyrut, 1972

İBN NEDİM, El-Fihrist, Beyrut, ts.

İBN SALÂH, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman, 683/I245, Ulûmu'l
Hadis, Thk: Itr, Haleb, 1966

İSMÂİL PAŞA, Bağdadi, M: 1920, Hediyyetü'l Ârifin Esmâül Muel-
lifin, I-II, İst. 1955

KANDEMİR, M. Yaşar, Mevzu Hadisler, Ank. 1984

KASİMÎ, Cemalüddin, 1332/1914, El-Cerh u ve't Ta'dil, Thk: M.
Abdu'lhakim el-Kadi, Mısır, ts.

KETTANÎ, Muhammed b. Cafer, 1345/1926, Er-risâletü'l Mustadre-
fe, Dımaşk, 1964

KOÇKUZU, Ali Osman. Hadis ilimleri ve hadis tarihi, İst. 1983
KOÇYİĞİT, Talat, Hadis ıstılahları, Ank. 1980; Hadiscilerle Kelamcı-
lar arasında Münakaşalar, Ank. , 1984

LEKNEVÎ, Muhammed Abdulhayy, 1304/1886, Er-Ref'u ve't tekmil
fi'l cerhi ve't ta'dil, thk; Abdulfettah Ebu Gudde, Halep, 1968

MÜSLİM, Ebu'l Hüseyin, El-Kuşeyri, 261/875, Sahih u Müslim,
I-V, Mısır, 1373/1955

NAİM, Ahmed, Sahih i Buhari ve Tecrid-i Sarih Tercemesi,
Mukaddimê, Ank. 1972

POLAT, Selahattin, Mürsel hadisler ve delil olma yönünden-
değeri, Ank., 1965

RAMEHURMUZÎ, Ebu Muhammed Hasan b. Abdurrahman, 360/971,
El-Muhaddisu'l fâsıl beyne'r râvi ve'l wâf, Thk: M. Acca, El-Hatib,
Dımaşk, 1984

TİRMİZÎ, Ebû İsa, Muhammed b. İsa, 279/892, El-Cami u's Sahih,
(Sünen ü't Tirmizi) I-II, Mısır, 1356/1937

SAİD, Abdurrahim Hemmam, El-İlel fi'l hadis fi dav'i şerhi -
İleli't Tirmizi li İbn Receb Hanbeli, Urdün, 1980

SEHÂVÎ, Semsuddin Muhammed b. Abdurrahman, 902/1496, El-İ'lân
bi't tevbih li men zemme't Tarih, Dımaşk, 1930

SEM'ANÎ, Ebû Said Abdulkerim, 562/1167, El-Ensab, I-V- Beyrut,
1988

SEZGİN, Fuad, Tarihu't turasi'l Arabî, Trc: M.F. Hicazi,
F. Ebu'l Fadl, I-IX, 1983; Buhari'nin Kaynakları hakkında araştı-
rmalar, İst. , 1956

SIDDIK, Yusuf Muhammed, Eş-Şerhu ve't ta'lil li elfâzı'l cerhi
ve't ta'dil, Kuveyt, 1990

SIDDEKÎ, Muhammed Zübeyr, Hadis edebiyatı, Trc: Y.Z. Kavakçı,
İst. 1966

SIBÂÎ, Mustafa, Es-Sünne ve Mekânetüha fi't teşrî il İslâmi,
Beyrut, 1978

SUBHÎ, Salih, Ulûmu'l hadis ve mustalahâtuhu, Beyrut, 1966

SUYUTÎ, Celaluddin, Abdurrahman b. ebi Bekr, 911/1505,

Tedribu'r râvi fi şerhi Takribu'n Nevevî, Thk:A. Abdullatif, I-II,
Beyrut, 1979; El-Cami u's sagir min hadisi'l beşir ve'n nezir,
Thk: Muhyiddin Abdulhamid, Dimaşk, ts.

TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, 310/922, Tarihu't Taberi,
Thk: M. Ebu'l fadl ibrahim, I-IX, Mısır, 1968

TAŞKÖPRÜZÂDE, Ahmed b. Mustafa, M: 1561, Miftahu's saâde ve
mısbâhu's Siyâde fi mevzuâti'l ulûm, Thk: K. Bekri-A. Ebunnûr, I-IV, ts.

TEHÂNEVÎ, Zafer Ahmed, 1380/1960, Mukaddimetü i'lâu's sunen,
(Fâid fi ulûmu'l hadis) Thk: A. Ebu Gudde, Pakistan, ts,

TOGAN, Zeki velidî, Tarihte Usûl, İst. 1969

YAHYA BİN MAIN, Yahya b. Main ve Kitabuhu et-Tarih,

Thk: A. M. Nur Seyf, I-IV, Mekke-1979 ; Ma'rifetü'r Ricâl, I, Thk: M. Kâmil-
Kassar, Dimaşk, 1985; Ma'rifetü'r Ricâl, II, Thk: M. Muti el-Hafız, Dimaşk
1985

Tarihu Osman b. Said Darimî, Thk: A. M. Nur Seyf, Mekke;

Min Kelamı Ebî Zakeriyya fi'r Ricâl, Thk: A. M. Nur Seyf, Mekke, 1980

ZEHEBÎ, Ebu Abdillah, Şemsuddin, 748/1347, Tezkiretü'l Huffâz,
I-IV, Beyrut, ts.

Mizânu'l İ'tidâl fi nakdi'r ricâl, I-IV, Mısır, 1963:

Siyer u A'lâmü'n nûbelâ, I, XXV, Beyrut, 1986:

ZİRİKLİ, Hayreddin, 848/1444, El-A'lâm, I-X, Mısır, ts.

M A K A L E L E R

DEMİRCİ, Ahmet, Bid'atçılık, EÜİFD, Sayı: 5, 1988

POLAT, Selahattin, Cerh ve Ta'dilin tenkidi, EÜİFD, Sayı: 2, 1985

KUDSÎ, Abdulhamit, Bid'atçının rivayeti, Trc: Polat, Selahattin, EÜİFD,
Sayı: 3, 1986

SAKALLI, Talat, Halife Me'mun ve Hadiscilerle olan münasebeti, EÜİFD,
Sayı: 6-7, 1991

TOKSARI, Ali, müdelles hadis ve sahabe tedlis isnadı, EÜİFD, Sayı: 5,
1988